

Keympe Doecken

van Martena

‘Een man van uitstekenden aanleg en groote geleerdheid¹’

A.J. van der Aa

¹ Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 12. Eerste stuk (1869)

In reiske om "des vrundens raet ende consent"²

Keimpe hat op it hynder nei Frjentsjer west. Dêr wennet omke Hessel mei frou en bern. It wie hjoed moai waar. Alhoewol't troch skeel tusken Geldersken en Bûrgondysken it net iens sa feilich wie buten om de stêd te wenjen, hiene ferskate fan syn freonen in ferhuzing mei de húshâlding wol oandoard. It wie ommers de tiid fan it jier dat minsken fan syn stân it bûtenferbliuw opsochten en harren delsetten op harren stinzen en States. Underweis hat er in pear opsocht. It begjint al te skimerjen as er op Bitgum oan rydt. Spitich dat omke gjin nije wente op Terhorne sette litte woe. It lei der al sûnt de ferwoesting yn 1496 sa hinne. Soks mocht net barre mei de state te Koarnjum. It wie no hast al wer twa jier lyn dat it fan Geldersken te lijen hân hie. Hy hat omke om rie frege.

Jaw is swier fan him en hja trúnt him de lêste tiid stees mar oan om har te boaskjen. Oer omkes reaksje hie er al in swiere mûtse op. Oan de namme fan it laach lei it net. Mar de Wiarda's waarden al sûnt in pear generaasjes net mear ta de hegerein rekkene dêr't hy sels wol ta hearde. Omke hie it drok. Hy sil ynkoarten nei it Hillige Lân. "Nee", hie omke sein, "it kin neat wurde. Tink om ús goeie namme". Moast er no dochts syn sin trochsette en sûnder "des vrundens raet ende consent" mei har yn de lange hier gean? Hy is der noch net út.

Hein Walsweer

Keimpe was te paard naar Franeker gegaan. Oom Hessel woont daar met zijn vrouw en kinderen. Het was prachtig weer vandaag. Hoewel het door het geschil tussen Gelderlanders en Bourgondiërs niet eens zo veilig was om buiten de stad te wonen, hadden verschillende van zijn vrienden het wel aangedurfd om met hun huishoudens te verhuizen. Het was tenslotte de tijd van het jaar dat mensen van zijn stand hun buitenverblijven en zich vestigen op hun stinzen en staten. Onderweg had hij er een paar opgezocht. Het begint al schemeren als hij op Bitgum af rijdt. Jammer dat oom geen nieuw huis wilde bouwen op Terhorne. Het lag er al sinds de verwoesting in 1496 zo bij. Dit mag niet gebeuren met de sate in Cornjum. Het is nu weer bijna twee jaar geleden dat het onder Geldersen had geleden. Hij had zijn oom om advies gevraagd.

Jaw is zwanger van hem en ze dringt er de laatste tijd bij hem op aan om met haar te trouwen. Hij had een hard hoofd in, voor wat de reactie van zijn oom betrof. Het lag niet aan de naam van het geslacht. Maar de Wiarda's werden niet gerekend tot de hogere klasse waar het een paar generaties geleden nog wel toe had gehoord. Oom had het druk. Hij gaat binnenkort naar het Heilige Land. 'Nee,' zei oom, 'het kan niets worden. Denk aan onze goede naam.'³ Moest hij wel doorzetten zonder "des vrundens raet ende consent" (advies en toestemming van de vrienden) met haar voor de lange termijn gaan? Hij is er nog niet uit.

² Genealogysk Wurkferbân fan de Fryske Akademy, Ljouwert, 1991

³ De laatste Wiarda van adel en wonende op Wiardastate te Goutum was Tjomme van Wiarda, overleden 1473. In de generaties daarna relaties/huwelijken met niet-adellijke vrouwen.
<http://www.simonwierstra.nl/WIARDA.htm>

Inhoud

Voorrede	6
Familie	8
Het geslacht Martena	8
Het geslacht Martena, Winkler Prins	9
Generaties	11
Wapen	12
Cornjum	13
Martena State	13
Keympe Doeckesz Martena	17
Universitaire studies	29
Onderwijs in de Middeleeuwen	30
De Nederlandsche student voor 1575.....	31
Universiteit te Leuven	33
Huwelijken en relaties.....	37
Peye Lieuwesdr.	39
Anna van Walta	39
Luts van Harinxma.....	39
Jaw Heres Wiarda	40
Magdalena Schenck van Toutenburg.....	40
'De lijkroof'	42
Dochters	44
Siouck Keimpesdr. van Martena	44
Siouck van Martena.....	46
Anna Keympesdr. van Martena.....	47
Huwelijk Anna.....	48
Kinderen van Anna en Sjoerd	48
Inquisitie.....	50
Karel V en de Nederlanden: inquisitie en unificatie.....	50
Anneal of Landboek van Kempo van Martena	52
Over Het Landboek	53
Testament.....	56
Overlijden.....	58
Galileëkerk	60
BIJLAGEN	61
Kaart Friesland	62
Over Keympe van Martena.....	63
Mr. S. de Wind.....	63
A.J. van der Aa	64
Geert Aeilco Wumkes	65
Abraham Jacob van der Aa	66

J.W. de Crane.....	67
E.O.G. Haitzma Mulier, Anton van der Lem.....	68
A.J. Andræ.....	69
Over de familie Martena.....	79
Uit het Biografisch Woordenboek der Nederlanden, van der Aa.....	81
Twee Friezen in Worms tijdens rijksdag 1521.....	88
De Nederlanden in 'de jaren van Keympe' (1487–1538).....	90
Landvoogden tussen 1487-1538.....	97
Engelbrecht II van Nassau-Breda.....	98
Willem van Croÿ.....	98
Margaretha van Oostenrijk.....	99
Maria van Hongarije.....	102
Stadhouders voor de vorst in Friesland.....	105
Everwijn II van Steinfurt.....	105
Floris van Egmont.....	105
Wilhelm van Roggendorf.....	106
Georg Schenck van Toutenburg.....	107
Oorlog in Friesland.....	108
De Saksische Vete.....	108
De laatste oorlog.....	110
Friesland onder de Saksen 1498-1515.....	111
Belangrijke tijdgenoten.....	113
Jancko Douwama (1482/1483-1533) en zijn tijd.....	113
Jancko Douwama volgens zijn tijdgenoten.....	115
Hessel van Martena.....	116
Sybrant Goffes Roorda 1465-1550.....	117
Over de inquisitie.....	119
Wybrant Jansz. van Hartwerd.....	119
Van Elisabeth die een bagijntje was.....	120
De Anjumer schoolmeester moest te pronk staan, 1526.....	122
Het vonnis tegen Sikke Freerks (1531).....	123
Anneken Hendriks.....	124
Crimineele sententiën van het Hof van Friesland te Leeuwarden.....	125
Anabaptisten.....	126

Voorrede

In het navolgende heb ik getracht een schets te geven van het leven van Keympe van Martena, hetgeen niet altijd even makkelijk was, omdat de bronnen niet altijd even betrouwbaar blijken te zijn.

Keympe is, zoals in het hoofdstukje 'familie' beschreven, directe familie van Arend Horjus, Arend is de 14^e generatie, hetgeen maakt dat Keympe zijn stam-oudouder is. Dit kan in totaal voor maximaal 8.192⁴ personen gelden in de directe lijn.

In de door mij geschreven stukken heb ik het over Keympe van Martena⁵, aangehaalde historici hebben het ook over onder andere Kempo van Martena, Keimpe van Martena en Kempo Martena. In de stukken die ik uit de literatuur heb gehaald heb ik de schrijfwijze van de betreffend auteur behouden.

Wat betreft data verschillende auteurs ook van mening, elk haalt (meestal) wel een bron aan, om hun bewering te staven. Naast de onenigheid over de jaartallen, zijn er ook verschillen tussen de kenners van de historie over de huwelijkspartners en huwelijksdata van Keympe.

Keympe zijn leven speelt zich af tussen het einde van de Middeleeuwen en het begin van de Renaissance. Ten tijde van de Geldersen en die van de Habsburgers (Karel V) en de daarbij horende conflicten. Het einde van de Friese Vrijheid van 250 jaar en tijdens de geschillen tussen de Schieringers en de Vetkopers. Ook de introductie van de Inquisitie in Friesland zal Keympe mee maken, misschien wel meer dan hij had gewild.

In deze eerste versie heb ik geprobeerd een tijdsbeeld te schetsen en de lezer daar in mee te nemen. In hoeverre dat is gelukt is aan de lezer zelf.

Het **eerste** stuk is een algemeen stuk over de familierelatie met Keympe, een algemeen stuk over de Martena's, hun State, wapen en Cornjum.

Het **tweede** deel geeft een chronologische weergave van de gebeurtenissen in het leven van Keympe.

Het **derde** hoofdstuk behandelt Keympe zijn studies, studeren aan het einde van de Middel Eeuwen en de bezochte universiteiten.

Het **vierde** deel gaat over het Hof van Friesland, waar Keympe ordinaris Raadsheer was.

Het daarop volgende, **vijfde**, stuk wordt aan zijn gezin, relaties huwelijken en dochters besteed.

Het **zesde** deel behandelt de inquisitie in Friesland, met Keympe in de rol van inquisiteur.

Het **zevende** hoofdstuk behandelt het Landboek, door Keympe geschreven.

⁴ 2 tot de macht 13

⁵ De schrijfwijze in het archief van de familie van Marten, in het Archief in Leeuwarden

Tot slot, in het **achtste** deel, beschrijf ik het testament en het overlijden van Keympe Doeckesz. van Martena.

In de daarop volgende bijlagen geef ik onder andere weer wat andere schrijvers over Keympe en de Martena's hebben geschreven.

Een overzicht van de Landvoogden en Stadhouders in de tijd van Keympe en personen die een belangrijke rol, al dan niet positief, in het leven van de hoofdpersoon hebben gespeeld.

Aan het eind nog enkele verhalen over de inquisitie.

Roland de Jong, 20 februari 2022

N.B. Dit werk is nog niet af er worden nog stukken toegevoegd, aangepast en verbeterd.

Familie⁶

Dr. Keympe Doeckesz. van Martena, directe voorouder van Arend Horjus
(14 generaties)

Arend Horjus	(1924-2010) zoon van
Siete Horjus	(1889-1938) zoon van
Wierd Sikkes Horjus	(1847-1927) zoon van
Lijske Wierdsma	(1814-1892) dochter van
Trijnte Jelkes de Roos	(1780-1857) dochter van
Jelke Hedzers	(1740-1798) zoon van
Hedzer Alberts	(1714-1791) zoon van
Lolkje Egberts	(1692-1768) dochter van
Egbert Hedzers	(1665-1720) zoon van
Grietje Jans	(1630-1665) dochter van
Geeske Egberts	(1595-1652) dochter van
Egbert Alles	(1566-1645) zoon van
Alle Sjoerds	(1538-1601) zoon van
Anna Keimpesdr van Martena	(1513-1588) dochter van
Keympe Doeckesz van Martena	(1487-1538)

Het geslacht Martena⁷

Het adellijk geslacht Martena⁸ wordt voor het eerst genoemd omstreeks 1400. Het bezat toen de state Terhorne te Beetgum en de Martenastate te Cornjum. Daarnaast bezat de familie stadshuizen: de Martenastins te Franeker en een fraai huis aan de zuidzijde van wat nu de Leeuwarder Nieuwestad is. De familie behoorde met zijn bezit zo omstreeks 1500 tot de rijkste en meest invloedrijke families van Friesland.

Een beroemde telg uit het geslacht is Duco (of Doeke) van Martena (1530-1605), die een belangrijke rol speelde in de opstand tegen de Spanjaarden. Zoals zovele zonen van Friese edelen had hij eerst een rechtenstudie in het buitenland gevolgd. In Friesland teruggekeerd koos hij de kant van de opstandelingen tegen het Spaanse gezag en bekeerde hij zich tot het protestantisme. In 1573 werd hij, nadat Martena State in Cornjum door de Spaansgezinden was belegerd en platgebrand en hij was uitgeweken naar Leeuwarden, door prins Willem van Oranje benoemd tot admiraal van de Friese watergeuzen. Hij overleefde een Spaanse gevangenschap van een jaar. Daarna werd hij gedeputeerde en lid van de Staten-Generaal. In het laatste deel van zijn leven kampte hij met geldzorgen, want de strijd tegen de Spanjaarden had zijn vermogen ernstig aangetast. Doordat zijn zonen kinderloos stierven, verdween de geslachtsnaam Martena in het begin van de 17e eeuw.

⁶ My Heratige Roland de Jong 2022

⁷ <https://www.archieven.nl/>

⁸ Literatuur:

1. J. van Leeuwen, 'Accurata Descriptio perigrinations in Terram Sanctam' uit 1843, waarin de bedevaart naar het heilige land van Hessel van Martena en Tjalling en Julius (Juw) van Botnia in 1517 wordt beschreven.

2. Kempo van Martena, 'Doctor, Ridder, Keizerlyke Majesteits Raad in den Hove van gemelde Provincie' schreef in 1773 het veelgeprezen 'Annael ofte Landboek van Vriesland', waarin de staat van Friesland op dat moment wordt beschreven.

3. Sieger Rodenhuis en Geertje Kingma, 'Oud Martena te Cornjum, een bewoningsgeschiedenis'. 2013.

Het archief bevat een groot aantal akten (testamenten, koopakten, financiële stukken, overeenkomsten, enz.) en brieven de familie betreffende. Sommige zijn origineel, andere zijn geautoriseerde afschriften en er zijn veel kopieën bij van charters (oorkonden) de familie Martena betreffende, die zijn overgenomen uit het 'Groot Plakkaat- en Charterboek van Vriesland'.

Het archief biedt inzage in de stamboom van de familie en tenslotte zijn er nog enkele aantekeningen van de 19e-eeuwse Leeuwarder stadshistoricus Wopke Eekhoff over Doeke van Martena toegevoegd, alsmede door Eekhoff verzamelde 19e-eeuwse afschriften over het geslacht Martena.

Wanneer en op welke wijze de archiefstukken in het Leeuwarder Gemeentearchief verzeild zijn geraakt is onduidelijk: wel dat ze er al lange tijd verkeren.

Het geslacht Martena, Winkler Prins⁹

Martena is de naam van een aanzienlijk Friesch geslacht. Tot de merkwaardigste leden behoorden:

Hessel van Martena, in 1164 door zijn vader naar Friedrich Barbarossa gezonden, die hem om zijne dapperheid tot ridder sloeg en tot overste van 10000 man paardevolk benoemde. Als gezant des Keizers op reis, werd hij door den zoon van den graaf van Anhalt, die evenals hij de dochter van den graaf van Stolberg ten huwelijk begeerde, aangevallen en doodelijk gewond.

Hessel van Martena, den 6den Augustus 1306 gekozen tot potestaat van Friesland. Hij was een vredelievend man, maar moest oorlog voeren tegen den Graaf van Holland, en overleed den 6den Augustus 1312.

Hessel van Martena, in het laatst der 15de en in het begin der 16de eeuw een ijverig voorstander der Schieringers. Hij bevorderde de onderwerping der Friezen aan den Hertog van Saksen, voerde in 1600 het bevel bij het beleg van Franeker en vertegenwoordigde den Hertog na het overwinnen der Verkoopers. Vermoedelijk was hij in 1505 grietman van Franekeradeel en in 1508 van Menaldumadeel. Hfl bevorderde de teregtstelling van Gerbrand Mockema en Jemme Herjuwsma, legde in 1515 met 56 edelen den eed van hulde af aan Karel van Oostenrijk en werd kort daarna door diens stadhouder, Floris van Egmond, tot ridder geslagen. In 1516 werden zijne echtgenoot en 3 dochters op de Zuiderzee door de Geldersche Friezen gevangen genomen en naar Sneek gebracht. In datzelfde jaar begaf hij zich naar Spanje, om Karel V bekend te maken met de treurige gesteldheid van Friesland, was in 1517 tegenwoordig bij het beleg van Sneek en trok daarop naar het Heilige Land, doch overleed op den togt derwaarts te Rhodus. Hij was bezitter van het Martenahuis te Franeker en van de Martenastins te Beetgum en mede-opsteller van de: „Accurata descriptio peregrinationis in Terram Sanctam etc.”, medegedeeld door van hemmen in: „De vrije Fries (III, bl. 219)”.

Doeke van Martena, een broeder van den voorgaande en in 1504 gevestigd op Martena-State te Kornjum. Hij vertrok in laatstgenoemd jaar naar George van Saksen, om Friesland tegen de invoering van het leenstelsel te beschermen.

Kempo van Martena, een zoon van den voorgaande, doctor, ridder en raad van keizer Karel V. Hij was een geleerd en schrander man, die meermalen met belangrijke zendingen werd belast en op aanzoek der Staten van Friesland het „Landboek of Annael” vervaardigde, waarin alles werd opgenomen, wat van de komst van hertog Albrecht van Saksen (1498) tot aan het jaar 1530 in Friesland was voorgevallen. Dit belangrijk geschrift is in het tweede deel van het „Charterboek van Friesland” geplaatst. Hij overleed in 1540.

⁹ Nederlandse encyclopedie Winkler Prins 1870

Doeke van Martena, een broederszoon van den voorgaande. Hij was een ijveraar voor de Hervorming en ondertekende het Verbond der Edelen. Met alle kracht zocht hij den stadhouder Aremborg te bewegen, dat in Friesland de vrijheid van godsdienst zou worden gehandhaafd, daarbij den toorn van dien bevelhebber trotsérend door op het behoud der aloude regten aan te dringen. Hoewel hij in 1568 weigerde den eed aan Spanje af te leggen, was hij bij Caspar Robles zeer gezien. Inmiddels onderhield hij briefwisseling met den prins van Oranje en beraamde een aanslag op Leeuwarden, die evenwel door de tijdige voorzorg van Bolles mislukte. In September 1572 kwam hij met een klein getal aanhangers te Sneek en werd er met gejuich ontvangen.

Toen voorts Joost van Schouwenburg in Friesland kwam, om er zich in naam van den Prins met het stadhouderschap te belasten, wist Martena den vrede te bewaren, doch moest weldra met vrouw en kinderen het land verlaten. De prins van Oranje benoemde hem tot admiraal der Zuiderzee. Intusschen was hij door het Hof van Friesland verbannen, zag zich met naam uitgesloten van de algemeene amnestie en kon eerst na de Pacificatie van Gent naar Friesland terugkeeren. Hier toonde hij zich als lid van Gedeputeerde Staten een warm voorstander der vrijheid, en werd in 1576 drossaart van Harlingen en grietman van Barradeel. Hij was de eerste van de drie gevolmagtigden, die de door Spanje's Koning aangestelde grietmannen door anderen vervingen, terwijl het nieuwe Hof aan hem den eed aflegde.

Als ijveraar voor de Unie van Utrecht genoot hij het vertrouwen van prins Willem I, die hem belangrijke zendingen opdroeg. Door het volk van Rennenberg gevangen genomen, werd hij van lands wege voor ruim 3000 gulden vrijgekocht. Voorts werd hij landraad van de Maas en kweet zich in die betrekking op loffelijke wijze van zijn plicht. Al zijne bezittingen had hij aan de vrijheid van zijn vaderland ten offer gebracht, en hij overleed den 11den November 1605. Er bestaan eenige Latijnsche gedichten van zijne hand.

Generaties¹⁰

Generatie I:

Doecke Martena († 1424) en Auck Sippesdr Heemstra († 1428)

Generatie II:

Kinderen van Doecke Martena en Auck Sippesdr. Heemstra:

1. Sijtze († 1489). trouwt met
1. Hylck Pietersd. Camstra
2. Jel Epesdr. Harinxma, thoe IJlst († 1467).

Generatie III:

Kinderen van Sijtze (II-1):

1. Hessel (†1517). trouwt met
- Both Jarichsd. van Hottinga († 1541).
2. Doecke († na 1496). trouwt met
- Sjouck Keympes van Unia († 1496).
3. Kinsck. trouwt met
- Schelte van Tjaerda te Rinsumageest.

Generatie IV A:

Kinderen van Hessel (III-2):

1. Luts. trouwt met
- Frits van Grombach.
2. Jel. trouwt met
- Ernst van der Lauwijck.
3. Chier. trouwt met
1. Rudolf van Bunau;
2. Christoffel van Hauwyz;
3. Herman Hutten.
4. Foockel. trouwt met
1. Hans van Oosthem;
2. Here Jarichs van Hottinga († 1544);
3. N.N¹¹.

Generatie IV B:

Kinderen van Doecke (III-3):

1. **Keympe** (overl.1538). trouwt met
1. Peye Lieuwes (overl.1530);
2. Magdalena Schenck van Tautenburgh;
3. Anna Tjercksd. van Walta.
2. Aede (overl.1540). trouwt met
- Jel Douwesd van Douma (overl.1540).
3. Tjebbe (overl.1530). trouwt met
- Bauck Abbe-Sasckersd. van Heringa/Camstra.
4. Epe († 1542). trouwt met
- Eesck Gerckesd van Tjessens († 1554).

Generatie V A:

Kinderen van Keympe¹² (IV-B-I):

1. Sjouck. trouwt met
- Schelte Sickes van Liauckama († 1579).

Generatie V B:

Kinderen van Tjebbe (IV-B-3):

1. Doecke († 1605). trouwt met
1. Swob Tjallinghsd. van Botnia;
2. Trijn Jantjesd. van Unema, van Blija († 1603).

Generatie VI A:

Kinderen van Doecke (V-B-3):

1. Jan († 1584). trouwt met
- Maria Christoffelsd. van Sternsee († 1603).
2. Swob. trouwt met
- David van Goirle, van Antwerpen.
3. Bauck. trouwt met
1. Evert Bartholts Entens van Mentheada;
2. Juw Haringhs van Harinxma thoe Heeg

¹⁰ Martena, o.a. te Leeuwarden, 1482-1622, 2017 Historisch Centrum Leeuwarden/ Histoarysk Sintrum Ljouwert Leeuwarden

¹¹ Niet bekend

¹² Er wordt geen melding gedaan van zijn natuurlijke dochter Anna

Wapen¹³

Wapen: gedeeld: I de Friese adelaar; II doorsneden: a in blauw een gouden lelie; b in rood een eikel met de steel omlaag aan een dwarstakje, alles goud.

Betekenis van de kleuren¹⁴

Geel

In de Middeleeuwen werd geel vaak in verband gebracht met haat en vijandschap. Geel is ook de kleur van de wijsheid, groot denkvermogen en hoge intelligentie. Ze activeert de hersenen en zet aan tot werkzaamheid. Geel is de kleur van creativiteit, stimuleert de fantasie en is goed tegen neerslachtigheid.

Blauw

Vroeger dacht men dat blauw ook de kracht had om kwade machten te verdrijven, daarom werden de deuren en de luiken van de huizen vaak helblauw geverfd.

Rood

In de Middeleeuwen was rood de kleur van de zonde en van vernietigend geweld. Priesters droegen rode gewaden als bescherming tegen duivelse krachten.

Betekenis van de symbolen

Adelaar:¹⁵ Macht en heerschappij¹⁶

Lilie: (Franse) Maria-symbool, onschuld, reinheid, onthouding

Eikel: Bosbezit

¹³ CBG, GHS 50B24, F.L. van Burmania. Adelijk wapenboek. Begonnen in den jare 1748 en geijndigt anno 1755, 1e deel, blz. 231.

¹⁴ Betekenis van figuren en kleuren in de heraldiek / R.H. Postma

¹⁵ In Friesland en Groningen komen veel halve adelaars voor op wapenschilden. De oorsprong van dit symbool, Friese adelaar of in een pleonasme "Fryske Heale Earn" genoemd, is onduidelijk.

¹⁶ In het verleden dacht men wel dat de heraldische Friese adelaar het exclusieve voorrecht van een grietman en diens nazaten was. Men nam vroeger aan dat de halve adelaar een verwijzing was naar de in de middeleeuwen uitgeoefende functie als rechter of grietman. De adelaar zou afkomstig zijn van het Heilige Roomse Rijk en uitbeelden dat de drager geen andere heer dan de keizer erkende. Er zijn echter geen bewijzen voor deze stelling.

Cornjum

Keympe van Martena (ook wel Kempo Martena,) is geboren in Cornjum ± 1487, op Martenastate. Hij is de zoon van Doecke Sytzes van Martena, hoofdelling te Cornjum (* Cornjum 1463 – † Cornjum 1496) en Sjouck Keijmpesdr van Unia (* Wirdum 1466 – † Cornjum 1510.)

Het dorp Cornjum¹⁷ is ontstaan op een terp die rond de start van de christelijke jaartelling is opgeworpen. De terp werd op een kwelderwal¹⁸ opgeworpen die ten oosten van de Middellzee loopt. Op het einde van 19e eeuw is het merendeel van de terp afgegraven.

Het dorp werd in 1423 vermeld als Coernem, in 1427 Coernum, in 1482 als Kornjem en Kornijem, in 1484 als to Korningen, in 1499 als Coernijum, in 1536 als tot cornium en in 1579 als Cormom. Uit de gereconstrueerde namen Korninga-hem en Curringa-hem gaat men ervan uit dat de plaatsnaam mogelijk verwijst naar het feit dat het de woonplaats (heem/um) was van de familie Curringa.

In Cornjum stond de oude Martenastate die in 1899 is vervangen door een kasteel van de hand van de architect Willem Cornelis de Groot¹⁹. In 2014 werd bij opgravingen een paardenwed²⁰ gevonden dat waarschijnlijk bij de state hoorde.

Martena State²¹

Martena State is van oorsprong ouder dan de gevelsteen in het huidige landhuis (1687) wil laten geloven. (Zie afbeelding.)

In 1427 woont hier Jarich Martena²² (1375-1427), die in dat jaar zijn ruzie met de Azegha van Mantgum over het Willenga-goed bijlegt. In een akte van 1482 stelt Sytse Martena een jonger-priesterschap in. Zijn beide zoons Doecke en Hessel spelen daar ook een rol in. Hessel vestigt zich op de stins van zijn schoonouders te Beetgum en Doecke krijgt Martena State in eigendom. Zijn kleinzoon Doeke van Martena (1530-1605) wordt wel als “de Friese Willem van Oranje” betiteld vanwege zijn onvermoeibare werk om de Spanjaarden het land uit te werken. Dat kostte hem zijn huis in Koarnjum, want in 1572 werd Martena State door Caspar de Robles²³ platgebrand.

¹⁷ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Cornjum>

¹⁸ Een kwelderwal is de oever van een rivier of beek die over de kwelder loopt.

¹⁹ Willem Cornelis de Groot (Hollum, 6 oktober 1853 - Leeuwarden, 19 juli 1939) was een Friese architect. Als ontwerper van arbeiderswoningen, boerderijen, schuren en winkelhuizen in Friesland wordt hij beschouwd als een van de belangrijkste Friese architecten van het begin van de 20e eeuw. In opdracht van Woningvereniging Leeuwarden ontwierp hij aan het begin van de 20e eeuw drie buurten in Leeuwarden: de Oud-Indische Buurt, de Saskiabuurt en de Hollanderwijk.

²⁰ Een paardenwed is een plaats waar vroeger de paarden konden drinken, waden en gewassen worden.

²¹ Stinsen in Friesland (<http://www.stinseninfriesland.nl/MartenaState.htm>)

²² In de vijftiende eeuw ontmoeten wij in onze geschiedenis JARICH MARTENA, een Schieringer; hij komt voor in eenen zoenbrief van 1422, bij Occo, fol. 47 verso; WINSEMIUS, fol. 249.

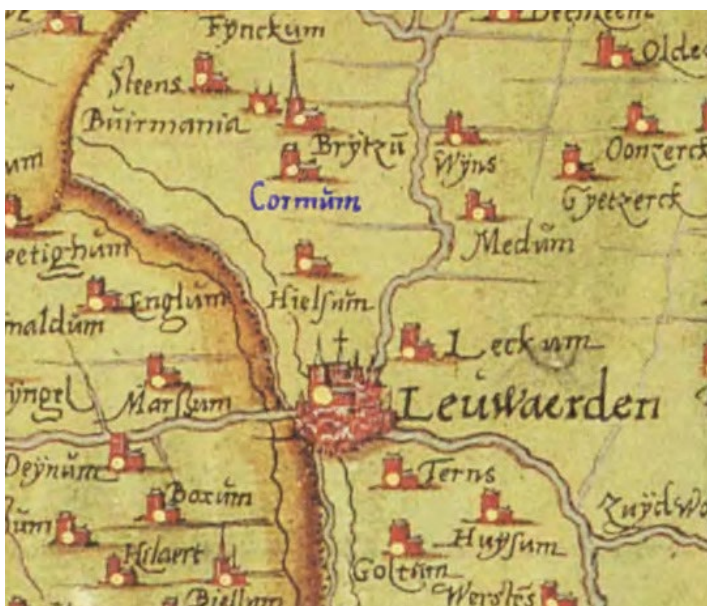
²³ Caspar de Robles en Leyte of Gaspard di Robles (Porto, 1527 - Antwerpen, 5 april 1585) ook wel genoemd Van Billy, naar een plaats in Artesië, was stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe aan het begin van de

F. J. Craandijk, *Wandelingen in Nederland*, 1875-1888

Doeke vestigde zich min of meer permanent in zijn grote huis aan de Leeuwarder Nieuwestad. Zie afbeelding hieronder. Tijd en zin om de state te herbouwen had hij niet, want er wordt vermeld dat zijn dochter Swob en haar man David van Goirle Martena State in 1584 lieten herbouwen.

Na Doeke was het Martena geslacht in mannelijke lijn uitgestorven en zijn dochter Swob²⁴ erfde de state.

Friesland (deel) 16e eeuw

Tachtigjarige Oorlog (regeerperiode: december 1573 - november 1576; vanaf juni 1572 was De Robles al plaatsvervangend stadhouder geweest).

²⁴ Swob van Martena, overleden 27 sep 1614 *, begraven Cornjum. Swob was gehuwd met David van Gorlé, afkomstig uit Antwerpen, overleden 20 okt 1612, begraven Cornjum.

Martenahuis Leeuwarden

stadsplattegrond van J. Sems uit 1603

Net als Martenahuis in Cornjum stond het huis oorspronkelijk buiten de stad, maar in dit geval op het nieuw aangewonnen land in de bocht die de Middellzee hier ooit maakte. De omringende landerijen hoorden bij deze stins. Toen men de nieuwe zuidelijke stadsgracht aanlegde ten behoeve van de uitbreiding van de stad werd die dwars door Martena-territorium gegraven. Mogelijk is mede hierdoor later de ruzie met de stad ontstaan toen men aan de oostkant van de stad de stadsgracht alwéér dwars door hun eigendommen heen ging graven.

In 1511 woedde een enorme brand²⁵ in Leeuwarden waarbij de westelijke en zuidelijke delen van de stad, onder meer rond de Nieuwestad, grotendeels verwoest werden. Tweehonderd van de destijds in totaal 775 huizen in Leeuwarden werden door die brand verwoest. Ongetwijfeld zal het Martenahuis daarbij ook schade hebben opgelopen.

In 1552 liet Duco van Martena²⁶ het voor het midden van de 16e eeuw zo karakteristieke L-vormige huis bouwen. Een representatief huis met een grote hof er achter en een voorplein aan de westzijde. Het stond met de smalle kant naar de straat en tegen de westelijke zijgevel was een hoge traptoren gebouwd.

²⁵ De grote brand in 1511 verwoest ook ongeveer tweehonderd huizen. De gevolgen hiervan zijn terug te vinden in het "Register van den aanbrengh" van 1511 met een opsomming van verbrande huizen in het "Oldehoesta" Espel, het gebied rondom de Kleine Kerkstraat.

²⁶ admiraal, gedeputeerde, lid der Staten Generaal, politicus

In 1583 schreef Doecke van Martena²⁷, te Antwerpen, in het album amicorum²⁸ van de beroemde Hollandse humanist Janus Dousa²⁹ de volgende dichtregels (over Martena State) in het Latijn:

U verzoek dat onze rechterhand deze bladzijde besmeurt,
Dousa? Het zal gebeuren om uwentwille; hier hebt u het.
Door mij wordt hiermee geen lof, geen grote eer gezocht:
De eer en de hoogste lof behoort God.
Mij bevalt het door het groene dal te dwalen en lelies
Te plukken; laat wie vleugels heeft, de hoogten zoeken.
Als deugd zijn metgezel is, is hij die stamt
Uit een eenvoudig huis niet minder edel,
Dan hij die afkomstig is van een reusachtig kasteel
En zelf gedegeneerd, met glimmend gezicht opschept over zijn geslacht

²⁷ Doecke van Martena werd in 1530 geboren als zoon van Tjebbe van Martena (1490-1533) en Bauck van Heringa.

Het is niet bekend waar ze woonden en wat Tjebbe zijn beroep was, want zijn broer Keimpe was grietman van Leeuwarderadeel en woonde toen op het stamhuis Martena State.

Tragisch genoeg overleed Tjebbe toen Doecke nog maar drie jaar oud was, waardoor zijn stiefvader Syds van Botnia (ong. 1525-1548) waarschijnlijk als voogd optrad.

De kans is groot dat Doecke een universiteit in het buitenland bezocht, want volgens de geschiedschrijver Carolus 'muntte hij uit in de beoefening der letteren'.

Zijn naam werd ook wel als Doco Martna geschreven, dus Martena zonder een e.

Omstreeks 1550 trouwde Duco met Swob van Botnia, dochter van grietman Tjalling van Botnia en Frouck van Hottinga.

Swob zal op jonge leeftijd zijn overleden, waarna Doecke omstreeks 1555 opnieuw trouwde met Catharina van Unema, dochter van Jancke van Unema en Teth van Wyboltsma uit Blije.

Uit beide huwelijken zijn in totaal zes kinderen bekend: (1) Jan/Johan, Swob, Tjebbe en (2) Bauck, Tieth en Tjebbe van Martena.

Jan trouwde met Maria van Sternsee, dochter van de bekende hoofdman en grietman Christoffel van Sternsee.

Swob trouwde in 1591 met David van Goorle, wiens zoon David (1591-1612) een bekende atomist werd.

Bauck van Martena trouwde in 1598 met kapitein Evert Entens en na zijn overlijden met kapitein Juw van Harinma.

In de kerk van Cornjum ligt nog een zerk onder de vloer, waar het in 1557 jong overleden zoontje Tjebbe ligt begraven

²⁸ Een album amicorum - Latijn voor 'vriendenboek' - is een album waarin de eigenaar persoonlijke bijdragen van anderen verzamelde. Deze bijdragen werden op verzoek van de eigenaar van het album aangebracht door vrienden, collega's, medestudenten, leermeesters en bekende personen. Bijdragen aan de alba amicorum kunnen bestaan uit allerhande geschreven teksten, getekende illustraties, knipkunstwerken, citaten, geschilderde wapenschilden en andere illustraties als plakplaatjes. In het Nederlands wordt het album amicorum ook wel een vrundboeck, philotheca of vriendenrol genoemd. De gewoonte een album amicorum bij te houden blijkt vooral in Duitsland, de Nederlanden en Scandinavië in gebruik geweest te zijn. Het album amicorum is een vroege vorm van de twintigste-eeuwse poësiealbums of een liber amicorum of van schriften waarin handtekeningen van beroemde personen worden verzameld.

²⁹ Janus Dousa, bijgenaamd Pater ('de Vader'), ook wel Douza; gelatiniseerde naam van Jan van der Does (Noordwijk, 5 december 1545 – aldaar, 8 oktober 1604), telg uit het adellijke geslacht Van der Does, was heer van Noordwijk en Kattendijke, bevelhebber tijdens het Beleg van Leiden, humanist, dichter, filoloog, bestuurder en bibliothecaris van de Universiteit Leiden.

Keympe Doeckesz Martena

Keimpe van Martena op een olieverfschilderij, circa 1530, in het Fries Museum in Leeuwarden. De schilder van dit doek is onbekend.

tekening R. de Jong, 2022

Keympe van Martena³⁰ wordt (ongeveer) 1487 geboren in Cornjum op Martenastate, als oudste kind van Doecke van Martena (hoofdelling) en Sjouck Keimpes van Unia. Keympe overlijdt op 6 mei 1538, in Leeuwarden en enkele dagen later begraven in de Galilëerkerk.

Van zijn eerste levensjaren en onderwijs is niets bekend, maar dat hij een klassieke opvoeding heeft genoten, staat buiten kijf.

1488 geboorte van zijn broer Ede³¹.

1489 overlijden van Sijtze Martena, grootvader van Keympe³²

1489 geboorte van zijn broer Epe³³.

Ongeveer 1496 geboorte van zijn broer Tjebbe

Sjouck Keympes van Unia, moeder van Keympe overlijdt op 22 augustus 1496

In 1503 op 10 juni wordt hij ingeschreven als student aan de universiteit van Orléans.³⁴

Genoteerd dient te worden dat Orleans een 'luxe-universiteit' was, alleen bestaande uit een juridische faculteit, zonder specifieke woon accommodatie, noch andere sociale voorzieningen voor de studenten. De uitgaven voor een academiejaar in de 15e-16e eeuw zonder buitensporigheden moeten ongeveer beantwoord hebben aan het jaarinkomen van een geschoold vakman of een stadsfunctionaris.³⁵

1503 lid van de Germaanse studentennatie in Orléans.

Ongeveer 1505 overlijdt zijn vader, Doecke van Martena³⁶.

In 1507 studeert hij aan de universiteit van Leuven en die van Orléans.

In 1508 werd hij gekozen tot procurator, een soort voorzitter, van de Germaanse natie.

³⁰ Wordt ook geschreven als Keimpe en Kempo en ook als Martena (zonder van) en Martna

³¹ Overleden 23 december 1540

³² zoon van Doecke van Martena en Auck van Heemstra.

³³ Overleden 3 november 1542 in Dokkum

³⁴ Les livres des procureurs de la nation germanique de de l'ancienne université d'Orléans, Hilde de Ridder-Symoens · 1971, pagina 235-236

³⁵ H. de Ridder-Symoens, La vie et l'organisation matérielle de l'ancienne université d'Orléans, in The Economic and Material Frame of the Mediaeval Universities, (cf. noot 9), 42-45.

³⁶ Akte waarbij hertog Georg van Saksen het leen bevestigt t.b.v. Hessel Martena, de kinderen van wijlen Doeke Martena en Schelte Tjaerda, 1505. Aafgesneden, waardoor ondertekening en zegel ontbreken. <https://www.archivesportaleurope.net/>

In 1509 en 1511 is hij student in Bologna.³⁷

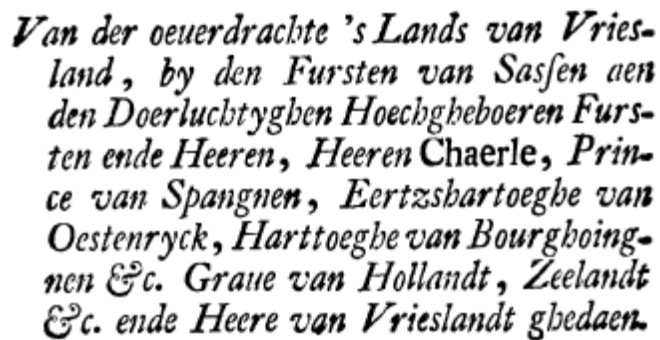
Voor het eerst wordt van Dr. Keympe van Martena melding gemaakt in een akkoord van 18 september 1511, waarbij hij met zijn familie aan kerkvoogden van Oldenhove een huis overdraagt op den N.W. -hoek der Groote Kerkstraat te Leeuwarden, dat is opgetimmerd tot een pastoorshuis.

1512 geboorte dochter Siouck^{38, 39} (moeder Peye Lieuwesdr.)

1513 geboorte dochter Anna (moeder Jaw Heres Wiarda)

In april 1515 wordt zijn huis (Martena State in Cornjum) door de Geldersen⁴⁰, uit wraak, verwoest. Keympe neemt daarna intrek in zijn huis in Leeuwarden, op de Nieuwestad.

1 juli 1515 is Keympe aanwezig bij de inhuldiging van Karel V, op de zelfde dag ontvangt hij de ridderslag van stadhouder Floris van Egmont⁴¹. De inwoners van Friesland, op grond van de overdracht van dit gewest aan den koning door den hertog van Saksen, van den eed aan den hertog zullen zijn ontslagen, 'zoodra zij den koning hebben hulde gedaan.'

Van der oeverdrachte 's Lands van Vriesland, by den Fursten van Sasfen aen den Doerluchttyghen Hoehgheboeren Fursten ende Heeren, Heeren Chaerle, Prince van Spangnen, Eertzshartoghe van Oestenryck, Harttoeghe van Bourghoingnen &c. Graue van Hollandt, Zeelandt &c. ende Heere van Vrieslandt gbedaeen.

uit: Groot Placaat en Charter-boek van Vriesland (tweede deel)

'Doen liet Florys Graue van Bueren heer van Iselstein, dye den eedt van den Vriesen hadde ontfangen, golt ende sulueren penningen werpen in den kercke onder dat volck . Oeck sloeg hy, wt naeme des Coninxs van Spaengien , Hartoch van Burgoendien voersz ., mit tgulden sweert inder kercken voer dat hoeg altaer , binnen Leuuarden opten dach voersz . vyer heerschappen toe Ridder als Hessel Martena Tyaerdt Burmania , Tzalling Bottinga ende Kempo Martena . Oeck loefden heer Florys den heerschappen voer sz . dye preuilegien , dye sye vanden Hartoch van Sassen hadden , nimmer meer te voerminderen.'⁴²

³⁷ Bologne 1511 in utr. jur., Carolus Duckovis Martena, Bologne, Archivo di Stat, L.S. 248a; Reg. 22A, 32A.B.

³⁸ Siouck overlijdt op 19 februari 1547 in het kraambed

³⁹ Testament (FT 194) 19-2-1547

⁴⁰ In opdracht van Jancko Douwama, volgens Worp van Thabor

⁴¹ Floris van Egmont (bijgenaamd Fleurken Dunbier) (1469 – 25 oktober 1539) was graaf van Buren en Leerdam, heer van IJsselstein, Kortgene, Jaarsveld (vanaf 1518) en Sint-Maartensdijk. Hij was stadhouder van Gelre (1507-1511) en stadhouder van Friesland (1515-1518). Ook was hij heer van Eindhoven en Cranendonck (1521-1539). In 1515 werd hij de eerste stadhouder van Friesland. Hij raakte daarbij betrokken in de Gelderse Oorlogen en was onder andere aanwezig bij het beleg van Sneek, rond 1517-18 gaf hij het stadhouderschap van Friesland op.

⁴² Chronicon Frisiae, Worperi Thaboritae (Worp van Thabor), Pagina 154

4 juli 1515 Aanstelling (gecommitteerd en beëdigd) tot raadsheer aan het hof van Friesland (tot 2 mei 1538.), door stadhouder Floris van Egmont. De benoeming is voor het leven, vanaf 2 mei tot zijn dood 6 mei 1538 is hij extraordinaris raadsheer.

9 juli 1515 onder andere Keymppe van Martena wordt onslagen van zijn eed aan de hertog van Saksen

Akte, waar by zommige Heerschappen en Steden in Vriesland ontslagen worden van den Eed, aan den Hertog van Saxon gedaan.

Den 9 July 1515.

3 januari 1516 Door de stadhouder Schenck van Toutenburg met Renick Kamstra en Mr. Geert Mulaert uitgezonden naar Karel V.⁴³

24 oktober 1516 In het volgende jaar (1516) werden hem op den 24sten October wegens zijne goede diensten, die hij aan de Saksische regering bewees, de goederen geschonken van Bennert Abbinga, welke verbeurd verklaard waren.

Doctör Kempo van Martena verklaart, dat de goederen van Bennert Abbinga aan hem gegeven sijn.

Den 24 October 1516.

DEn xxiiij^{ten} October Anno XV° XVI, heeft Doctör Kempo van Martena angefecht, dat hem Bennert Abbinga gueden van myn Genadigen Heere Statholder folden gegeuen

fyn, ende op my begoert sulx to registre- ren &c. (a)

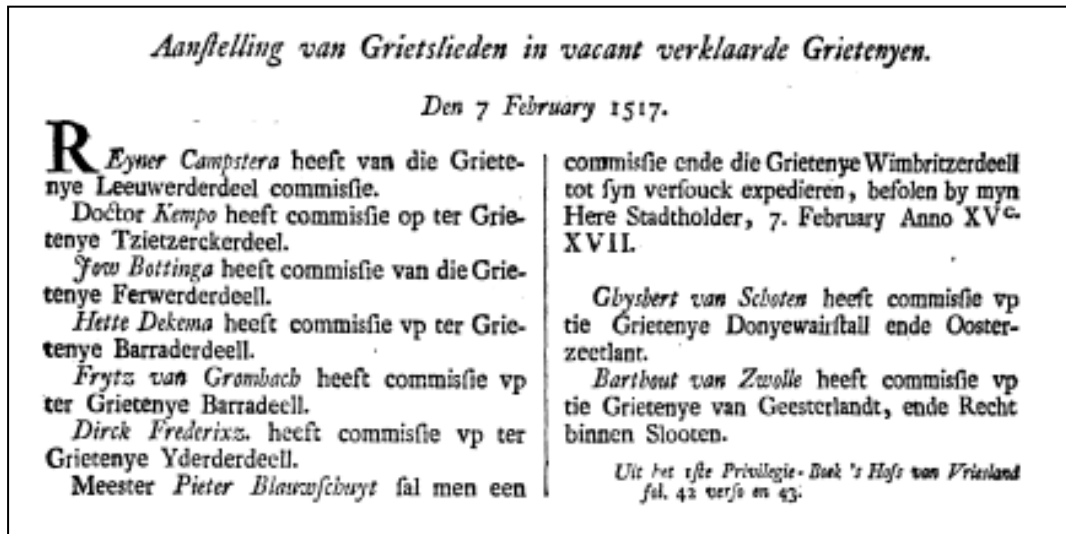
Uit het 1ste Privilegie-Boek 's Hof's van Friesland fol. 38. voerj.

(a) Zie beneden op den 22 Decemb. 1516.

22 december 1516 Doch op den 22sten December van dat jaar werd hem bericht, dat hij die goederen, van Bennert Abbinga, moest overleveren aan zekeren Jan Ridder van Groningen, wegens gelede schade, maar met de verzekering, dat Kempo met een ander en beter goed zou worden voorzien.

⁴³ Algemeen Rijksarchief Den Haag, ambtenaren centraal bestuur (ACB)367

Op 7 februari 1517 wordt Keymppe aangesteld als Grietman⁴⁴ van (kreeg commissie op) de Grieternij Tietjerksteradeel.

Jonkheer M. Mr. H. Baerdts van Sminia⁴⁵ schrijft daarover in zijn boek 'Nieuwe naamlijst van de vroegste tijden af tot het jaar 1795⁴⁶': 'Ik heb nergens kunnen ontdekken, wie deze Doctor Kempo eigenlijk was; in het eerst dacht ik wel eens aan *uit: Groot Placaat en Charter-boek van Vriesland (tweede deel)* den Schrijver van het

Landboek, Dr. Kempo van Martena; doch omdat deze noch bij Scheltema, Staatkundig Nederland, noch bij Te Water, Verbond der Edelen, 'noch bij eenigen, mij bekenden, schrijver als Grietman wordt vermeld, heb ik hem hier niet durven opnemen, te minder nog, dewijl Kempo van Martena terzelfder tijd Raad in het Hof van Friesland was, en mij geen voorbeeld bekend is, dat deze beide ambten door denzelfden persoon tegelijk zijn waargenomen geworden.'

In 1893 verschijnt: "Nalezing op de nieuwe naamlijst van Grietmannen, door Jhr. Mr. Baerdts van Sminia" geschreven door Mr. A. J. Andræ⁴⁷. Deze heeft de volgende verbetering: (1517, aangest. 7 Febr.): Dr. Kempo van Martena⁴⁸, ridder, zoon van Doecke en Sjouck van Unia; huwde driemaal, a. Peije Lieuwes, b. Magdalena Schenck v. T. en c. Anna van Walta. Komt ook voor in 1519 en overleed in Mei 1538.⁴⁹

Ondertekening testament van zijn oom Hessel, 21 maart 1517

Doctor Kempe hat sy<n> signet angehenget mit solcher siner hantschrift: Salvo jure meo in his contentis⁵⁰, K. Martena, doctor.

29 september 1517 Overlijden van zijn oom Hessel van Martena, op de terugreis van zijn bedevaart naar het heilige land, op Rhodos.

⁴⁴ letterlijk: hij die daagt, van het Oudfries greta [aanklagen, dagvaarden]

⁴⁵ Grietman van Tietjerksteradeel, lid van het provinciaal Friesch genootschap ter bevordering van Friesche geschied-, oudheid- en taalkunde (in 1837)

⁴⁶ Uitgegeven door H. C. Schetsberg te Leeuwarden in 1837

⁴⁷ Uitgegeven door Meijer & Schaafsma, Leeuwarden 1893

⁴⁸ Mr. A. J. Andræ schrijft de naam als Martna

⁴⁹ II.rek. 1517—'19. V. Sm. Nedergerecht van Leeuw.dl. Zie zijn levensbericht in het Jaarb. v. d. Fr. Adel, voor 1885. Zie: Martena en Eivsum en vergelijk Archief Nienoord, no. 673.

⁵⁰ Onverminderd mijn rechten op deze inhoud

Heer Hessel Martena, Ridder, is op dese reyse gestoruen int wederkeren, opt eylandt Rhodos, ende daer begraven, nae latende vier dochteren, als namentlyck Jel , Lucia, Cunira ende Fokel van Martena⁵¹.

Gebrandschilderd raam in het Martenahuis te Franeker.

Tekst in het raam van het Martenahuis:
'Heer Hessel Martena ridr eerste fondateur
van dit hujs is gestorve int eylant Rodes anno
1517'⁵²

1520 huwelijk broer Ede met Jel Douwes Douma⁵³

1521 Keympe wordt samen met Sybrant Roorda na de Rijksdag in Worms gezonden.

Namens de Staten van Friesland moesten Van Martena en Roorda de keizer verzoeken de Friese adel te beschermen tegen de overheersing door hertog van Gelre –ook een Karel–⁵⁴ en een rechtsstelsel in te voeren dat niemand voorrechten bood die schadelijk konden zijn voor het algemeen belang. Ze wilden tevens teruggave van eigendommen die ze tijdens de oorlog met de Gelderse troepen kwijtgeraakt waren. Het ging daarbij met name om huizen. Namens de Friese geestelijkheid moesten ze vragen of Karel V de rechten en vrijheden wilde beschermen die hun gegeven waren.⁵⁵

'Als Key . Mat. anno 1521 in Januario was toe Worms, on daer een Ricksdach als voersz. is toe holden, soe hebben dye prelaeten, heerschappen ende steeden in Vrieslant den Burgoensche partie holdende gecoeren ende geordineert Doctor Kempo Martena, ridder ende Key. Mat. Raedt in Vrieslant ende Sybrant Roerda , dye

⁵¹ Bedevaert nae dat H. Landt

⁵² Uit: De ouders van Jelle Martena, Nelly van der Hoeven

⁵³ Weduwe van Abbe Sasckers (Camstra van) Heringa, overleden op 13 september 1516 in Harlingen, hij was toen 46 jaar oud, onthoofd samen met zwager Epo van Douma. Bron: Simon Wierstra

⁵⁴ Karel van Gelre of Karel van Egmond (Grave, 9 november 1467 – Arnhem, 30 juni 1538), uit het huis Egmond, was van 1492 tot aan zijn dood in 1538 hertog van Gelre en graaf van Zutphen.

⁵⁵ Dick Vos 31 januari 2017 'Twee Friezen in Worms' in Reformatorisch Dagblad

op solden reysen toe Worms met sekere instructie vanden landen, dye hyer nae volgen ende solden daeges elck hebben 40 sts. voer hoer teringe.⁵⁶

Instructies die Keymppe van Martene en Sybrandt Roorda mee krijgen⁵⁷:

Instructie voer Her Kempo van Martena, Doctor, Ridder, ende Raed in Vrieslandt, ende Sybrandt Roerda, an'Keyserlycke Mayesteyt, gefcbikt van zyn Mayesleyts Onderdaenen in Vrieslandt.

In den eersten, te bidden, dat zyn Mayesteyt voerall hemluyden ontlastende, wuyten Gheldersche handen helpen willen tot vreedde eendrachticheyt, met rustelycken befit, ghe- bruyck ende posfesie van hueren huyfen, domiciliën, eruen, renthen ende ghueden.

Ten anderen, dat zyn Mayesteyt, zulcx volcommen hebbende, voerall in zyne Mayesteyts Vriesche Landen ghuede regieringhe van recht, justitie ende behoefteicheden ordonneren ende beachten willen.

Ten darden ende laetsten zullen voergenoembde Commissary bouen die voerlchreuen articulen nyet solliciteren, dat die Landtschap, oft yemant int generael oft spetiael, hinderen oft prejudiceren mochte. (onderghetkent) Wy Johannes, Abt tot Lidlum, bekennen voer ons, ende voer die andere Gheestelicheyt &c. Goslyck van Jongama, Ridder, om bede van die ghemeenen Aedel ende Landen van Vrieslandt, daer Keyserlycke Mayesteyt onderdaenyghe sent, Tzialingb van Bothnia, Ridder, om bede wille der stad Franyecker, Burgemesteren, Recht ende Raedt der stad Harllinghen van weghen &c. voer die arme Ghemeente ende Ondersaeten der Steedt voerschreuen.

Vorder ingheualle, ofte by yemande int generael ofte spetiael, an Keyferlycke Mayesteyt gesolliciteert worde, dat zyn Mayesteyt ten vorsten, ende de ghemeenen Landen int generael, ofte yemande int particulier, hinderlycken, prejudicael oft schaedelycken mochten weesen, daer van zyn Mayesteyt by den Commissarien te aduerteren ende onderrichtin ghe te doen, ende zynder Mayesteyt demoedelycken te bidden, zulckx nyet ghescheen te laeten, buyten die Landschaepen eerst daer op te verhoeren ende te verwittyghen. (ondergeteykent) Wy Jobannes, Abt to Lidlum, van de ghemeyne Gheestelyck wegen protesteren vtsupra. Goslyck van Jongama, Ridder, heb dit ondergheschreuen om bede die ghemeene Aedel ende Landen van Vrieslandt, daer Keyserlycke Mayesteyt onderdanich zynt, Tzialingh van Botbnya, Ridder, om bede der stad van Franyecker, Burgemesteren, Schepenen ende Raedt der ftadt Harllinghen bekennen als voerschreuen.

Artyckel voer die Gheestelycjeit van Vrieslandt, die oeck by den Commissarysen gesolliciteert zullen worden an Keyserlycke Mayesteyt, onsen Alreghenedichsten Heeren.

Bid oeck die Gheestelicheyt van Vrieslandt, onder zyn Mayesteys subjectie, protectie ende beschermenissen gheseten, dat die zelue zyn Mayesteyt gheleuen wille, hemluyden by alle huere Geestelycke preuilegien (van oldts by Paeuslycken Heylicheeden ende Keyferlycken Mayesteyten verleent, gheghundt, ghegheuen ende geconfirmiert) thoe te laeten onthelden ende handholden, als hen daer op by den

⁵⁶ Chronicon Frisiae, Worperi Thaboritae (Worp van Thabor), Pagina 234

⁵⁷ Placaat en charterboek Vriesland, dl. 2, pag. 112, Georg Frederik baron Schwartzenberg en Hohenlansberg

Eedelen ende Walgheboeren Heeren, Heeren Florys van Egmond, Heere tot Yfelsteyn, voertydts in dezelve zyne Mayesteyts Vrieslanden Stadholder Generael, toeseeggens ghedaen is, zyn zie met hueren innyghen deutyghen ghebeden willich voer den Almechtyghen Ghod om zyn Mayesteyt te verdienen, (onderghetekent) Wy Johannes, Abt to Lidlum, bekennen voer ons ende die ander Gees- telickheyt vtfupra.

Mit welcker instrucien zyn die voerschreuen Heeren Doctor Keympo ende Sybrandt Roorda.

In 1523 door de stadhouder Schenk van Toutenburg en het Hof uitgezonden naar de landvoogdes om te pleiten tegen de door de Staten ingebrachte klachten⁵⁸

Naderhand bij de Gouvernante beschuldigd zijnde, met den Keizerlijken Stadhouder, eenige zijner mederaden en anderen, gedurende den wapenstilstand met de Gelderschen, den ingezetenen overlast te hebben aangedaan, door het aanwerven van krijgsknechten, zoowel als door brandstichten en plunderen, wisten zij zich daarvan, bij monde van Kempo van Martena, een der medebeschuldigten, zoo wel te zuiveren, dat zij in plaats van straf, dankzegging voor hunne trouwe diensten bewamen.⁵⁹

1524 opgeven van het Grietmansambt.⁶⁰

1527 Leeuwarden Quaclappen inschrijving⁶¹

In november 1527 stelt Keympo zich weer beschikbaar voor het Hof.

Uiterlijk in november 1527, kon de stadhouder (de president was ziek) slechts twee te Leeuwarden residerende raadsheren, Kempo Martena en Tjaerd Burmania, overhalen zich weer beschikbaar te stellen.⁶² Zij verklaarden zich bereid dagelijks vijf uren lang 'den Raedt te visiteren', maar wel tegen een 'pensioen', dat wil zeggen een extra beloning van respectievelijk honderd en vijftig goudgulden jaarlijks.⁶³

1528 waarneming Presidentschap van de Raad.⁶⁴

Blijkens een brief van stadhouder Tautenburg uit 1528⁶⁵ (8 augustus) nam na de dood van der eerste president, Georgius Bertolf, in 1528 de Friese raadsheer Kempo Martena het presidentschap waar. Deze had bovendien, zo wordt hier gezegd, 'ook al voer de aanstelling van Bertolf een presenteeert'.

Aan Martena zou de plaats van eerste raad zijn toegezegd. Hoewel de stadhouder (Tautenberg) deze wens steunde, schijnt diens verzoek toch niet te zijn ingewilligd.

⁵⁸ Charterboek II

⁵⁹ Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 2. Derde en vierde stuk (1855), A.J. van der Aa

⁶⁰ Vries, O., e.a., De Heeren van den Raede. Biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland, 1499-1811 (Leeuwarden 1999) pagina 59

⁶¹ Quaclappen, archiefnummer 14, Hof van Friesland - Tresoar, inventarisnummer 16687, blad 3, aktenummer 15

⁶² Uitgebreid hierover Algemeen Rijksarchief Brussel, Aud. 94, f 109 (brief van Toutenberg aan de landvoogdes, 22 november 1527. De landvoogdes ging met de voorgestelde regeling akkoord bij brief van 11 december 1527 (f. 113;BFB 54)

⁶³ Vries, O., e.a., De Heeren van den Raede. Biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland, 1499-1811 (Leeuwarden 1999) pagina 58

⁶⁴ Vries, O., e.a., De Heeren van den Raede. Biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland, 1499-1811 (Leeuwarden 1999) pagina 69

⁶⁵ ARA Brussel, Aud.94, f. 164

Als Martena het presidentschap inderdaad een tijdlang heeft waargenomen, dan moet dit wel in verband worden gebracht met de veelvuldige afwezigheid van Van Naerden. Vast staat dat er niet opnieuw een 'eerste raad' is benoemd.⁶⁶

1528 Leeuwarden Quaclappen inschrijving⁶⁷

1528 Leeuwarden Quaclappen inschrijving⁶⁸

Volgens de overlevering werden de quaclappen (quaet clappen = kwaadspreken, roddelen) zo genoemd omdat ze aangeven welke raadsheren aanwezig waren bij de beraadslagingen over een vonniswijzing, en dus indirect ook welke raadsheren absent waren.⁶⁹

Op 27 februari 1528 opdracht van de Staten voor het schrijven 'Annael ofte Landboeck'.

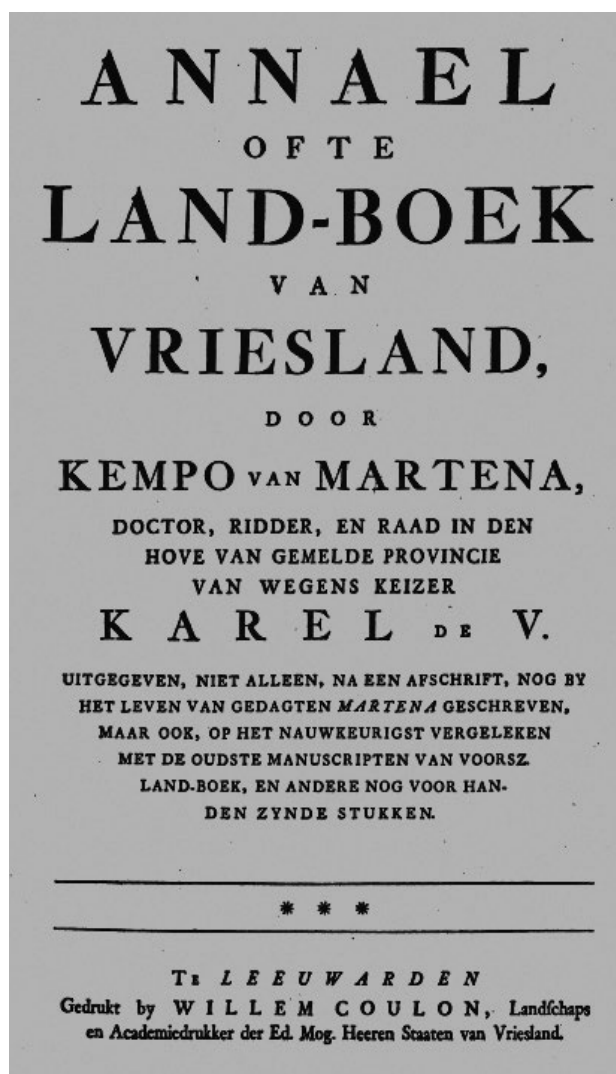
Annael ofte Landboek. Tot het schrijven van de geschiedenis van 1498-1530 gaven 27.2.1528 de Staten een opdracht aan Kempo van Martena, die zich hiervan in drie jaar kweet. Het Anneal werd in een kist met drie sloten, die weer geplaatst was in een andere kist met eveneens drie sloten, te Franeker bewaard en is later in het Charterboek (II, 1-208) afgedrukt. Het bevat o.a. ordonnanties, instructies, belastingstaten e.d.

⁶⁶ Ibidem 64, pagina 69

⁶⁷ Quaclappen, archiefnummer 14, Hof van Friesland - Tresoar, inventarisnummer 16687, blad 73, aktenummer 360

⁶⁸ Quaclappen, archiefnummer 14, Hof van Friesland - Tresoar, inventarisnummer 16687, blad 77, aktenummer 380

⁶⁹ Historische Vereniging Noordoost Friesland

8 augustus 1528 solliciteert Keympe, vergeefs, naar de post van eerste raad.

In een brief van 8 Aug. 1528, fol. 162 der Correspondance du gouverneur de Frise, schrijft Tautenburg over Kempo van Martena, die naar het Eerste-Raadschap solliciteerende is, "want hij daer bevoren, eer de voorsz. president gestelt was, deselve plaets gehadt ende een president representeert hadde. Eigenaardig is, dat in de rekeningen van den Rentmeester alleen Mr. Märten van Naarden telkens als Eerste-Raad genoemd wordt."⁷⁰

14 oktober 1529 worden Marten van Naerden en Kempo Martena, twee raadsheren uit het Hof van Friesland, als 'geestelijke commissarissen' aangesteld, inquisiteurs en visitators, alleen verantwoording schuldig aan keizer of landvoogdes.

1530 huwelijk met Magdalena Schenck van Toutenburgh (* 1495 - † 2 april 1537)

Keympe zijn broer Tjebbe van Martena, overlijdt op 12 juni 1530

⁷⁰ Centraal gezag, J.S. Theissen pagina 154

11 juni 1530 overlijden van zijn broer, Tjebbe Doeckes van Martena

13 maart 1531 Leeuwarden Quaclappen inschrijving⁷¹

1532 Keympe wordt door de Staten beloond met 200 goudgulden voor het schrijven van 'Annael ofte Landboeck'

Op 2 april 1531 overlijdt de partner van Keympe en moeder van Anna, Jaw Heres Wiarda. Ze wordt begraven in de Galilëerkerk in Leeuwarden. Jaw werd in 1495 in Leeuwarden geboren, als dochter van Heere Doeckes Wiarda en Lyop Doekens.

2 april 1531 Overlijden van Keympes vrouw Poye (Peye) Lieuwesdr⁷².

Peye Lyuwens ut Gronigerlant, die eerste huysvrou van D. Kempo Martna R. ende R. in den Hoeve van Vrieslant ende leyt in Galeysterkerck begraven.⁷³

1533 Huwelijk dochter Anna met Sjoerd Wopckes uit Garijp

1533 Quaclappen inschrijving Leeuwarden⁷⁴

1535 Huwelijk van zijn broer Epe met Eesck Gerckesdr Tjessens

1535 Quaclappen inschrijving Leeuwarden⁷⁵

8 november 1537 Het overlijden van zijn echtgenote Anna Walta (ook Heerama.)

Anna Heerama, Dr. Kempo Martna wijff, tot Geleyen.⁷⁶

19 februari 1538 geboorte kleinzoon Alle Sjoerds Wiarda⁷⁷ (zoon van Anne Keimpesdr. Martena en Sjoerd Wopckes Wiarda)

2 mei 1538 extraordinaris⁷⁸ raadsheer aan het Hof van Friesland, tot zijn overlijden 6 mei 1538.

In 1538 heeft zich een geval voorgedaan dat een ordinaris kennelijk werd benoemd op voordracht van de zittende functionaris. Degene aan wie deze wel heel bijzondere gunst werd toegestaan, was iemand die zich inderdaad zeer verdienstelijk had gemaakt, namelijk Kempo Martena. Onze enige bron is een, helaas in een sterk beschadigde staat, bewaard gebleven commissiebrief voor Martena, die op 2 mei 1538 in Brussel is uitgevaardigd.⁷⁹ Hieruit kunnen we opmaken dat die dag op

⁷¹ Quaclappen, archiefnummer 14, Hof van Friesland - Tresoar, inventarisnummer 16687, blad 391, aktenummer 1774

⁷² Zie: Graftschriften III-43.

⁷³ Uit: Kerkkalender van overleden Friese edelen e.a. 1409-1634, door Ernst Harinxma van Donia

⁷⁴ Hof van Friesland - Tresoar, Deel: 16687, Periode: 1527-1533, Leeuwarden, archief 14, inventaris-nummer 16687, 1533, Quaclappen, aktenummer 2616, folio 596

⁷⁵ Hof van Friesland - Tresoar, Deel: 16688, Periode: 1534-1537, Leeuwarden, archief 14, inventaris-nummer 16688, 1535, Quaclappen, aktenummer 649, folio 169

⁷⁶ Idem 41

⁷⁷ * 19-2-1538 Lippenhuizen - † 3-2-1601 Lippenhuizen

⁷⁸ buitengewoon

⁷⁹ Gemeente archief Leeuwarden (Historisch Centrum Leeuwarden), Familie archief Martena 13; Akte waarbij keizer Karel V Keympe Martena benoemt tot extra-ordinaris raadsheer in de Raad van Friesland, (1538). Afhangend zegel ontbreekt. Zeer beschadigd.

Martena's verzoek Hector van Hoxwier tot opvolger op zijn post van ordinaris raadsheer is benoemd. Aan Martena zelf werd op grond van zijn 'goede ernsticheyt' toegestaan voortaan toegang tot de raad te hebben als extraordinaris raadsheer.⁸⁰

De brief van 2 mei uit Brussel heeft Keympe, in Leeuwarden, na alle waarschijnlijkheid niet bereikt voor zijn dood.

6 mei 1538 Overlijden Keympe Doeckesz. van Martena.

6 Maii Dr. Kempo Martna R. ende R⁸¹. in den Hoeve van Friesland; hij leyt in Galeysterkerck begraven⁸²

Rond 8 mei 1538 wordt Keympe Doeckesz. van Martena in de Galilëerkerk in Leeuwarden begraven.

⁸⁰ Vries, O., e.a., De Heeren van den Raede. Biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland, 1499-1811 (Leeuwarden 1999) pagina 75

⁸¹ Ridder ende Raed

⁸² Idem 41

Universitaire studies

De eerste universiteit, namelijk de Universiteit Leiden, werd (pas) in 1575 opgericht door Willem van Oranje, toen door De Nederlandse Opstand⁸³ het studeren zeer bemoeilijkt werd in Leuven, de centrale universiteit van de Lage Landen. Tien jaar later volgde de universiteit van Franeker (1585).

Het was voor Keympe dan ook niet mogelijk om in (Noord) Nederland te studeren. Voor Keympe een universiteit kon bezoeken moest hij grondige kennis hebben van Latijn (lezen, schrijven en denken.)⁸⁴

William Robert Shepherd: *Middelleeuwse Universiteiten* | *Historical Atlas*, New York, Henry Holt and Company, 1923

⁸³ de strijd van het opstandige deel van de Nederlandse gewesten tegen hun landsheer, de Spaans-Habsburgse Filips II

⁸⁴ het trivium

Onderwijs in de Middeleeuwen

De voertaal op deze scholen was het Latijn, de taal van de wetenschap. De eerste jaren werden dan ook vooral besteed aan het leren van deze vreemde taal. Het lesprogramma bestond uit drie onderdelen: de grammatica (het bestuderen van de structuur van het Latijn), de retorica (het er zich schriftelijk en mondeling in kunnen uitdrukken) en de dialectica of logica (het opzetten van een betoog en het afwegen van argumenten).

Wie deze drie onderdelen, het trivium genaamd, na twee of drie jaar onder de knie had, mocht zich gaan toeleggen op het quadrivium: rekenen, wiskunde, astronomie en muziektheorie.

Voor de meeste leerlingen zat het er dan wel op. Slechts de kleine minderheid ging naar de universiteit om zich te verdiepen in theologie, filosofie, rechten of medicijnen. Dat kon bovendien alleen in Leuven, Parijs, Orleans of Bologna.

Keympe werd op 10 juni 1503 ingeschreven als student te Orléans⁸⁵, onder de naam Kempo Martena, voor een rechtenstudie. In 1507 komen wij zijn naam tegen op zowel de universiteit van Leuven als die van Orléans. In Orléans studeerde hij letteren.

In 1509 is Keympe student aan de universiteit van Bologna, hij staat ingeschreven onder de naam Carolus Frisius⁸⁶.

Van Keympe is bekend dat hij naast letteren ook rechten en 'historie' heeft gestudeerd.

Bron: Samme Zijlstra, Het geleerde Friesland, 1996

Grote Aula van de universiteit in Orléans in de Middeleeuwen

⁸⁵ De instelling verwierf faam voor de studies in burgerlijk en Romeins recht, en de studie van het Corpus Iuris Civilis (i.e. een verzameling van wetten en rechtskundige uitspraken betreffende burgerlijk recht.)

⁸⁶ In Bologna was de achternaam Frisius gebruikelijk voor alle Friese studenten

De Nederlandsche student voor 1575

Vóór de Leidsche academie werd opgericht, kunnen we moeilijk van een Nederlandsch studentenleven spreken, wanneer we daarbij uitsluitend aan Noord-Nederlanders denken. Er was immers in het Noorden geen gelegenheid tot het volgen van universitair onderwijs, hoewel scholen als die van Zwolle roemrijk waren, en dus moest de Noord-Nederlander in het Zuiden gaan studeeren ófwel in het buitenland. Sinds 1425 had Leuven een hoogeschool, die druk bezocht werd, Douai sinds 1530. Dan waren in trek Parijs, Orléans, Bourges, Heidelberg, tijdens de Reformatie ook Genève; zelfs in Rostock en aan de Italiaansche universiteiten vinden we Nederlanders. Daar leefden zij in een bonte internationale verzameling het Middelen-eeuwsche studentenleven mee.

Aan de Middeleeuwsche universiteiten vinden we studenten op heel wat jeugdiger leeftijd dan aan de tegenwoordige, omdat de collegestof ten deele parallel liep met wat nu reeds op een gymnasium behandeld wordt. Een minimum-leeftijd was zelden vastgesteld en zoo komen meer dan eens inschrijvingen op twaalf jaar voor en promoties tot magister artium op 14- en 15-jarigen leeftijd. Gewoonlijk was evenwel statutair een leeftijd van 17 jaar vereischt voor den lageren graad van baccalaureus en 21 jaar voor magister.

Aan de drukst bezochte Middeleeuwsche universiteiten waren de studenten vereenigd naar het land, waar zij vandaan kwamen, tenminste wanneer hun aantal groot genoeg was, want de slechter vertegenwoordigde en de kleinere naties sloten zich bij een stamverwante aan. Deze nationale vereenigingen hadden hun procurator (zooals de voorzitter betiteld werd), hun statuten, hun kas en een beschermheilige, zooals het gilde zijn patroon. Door hun macht werden zij maar al te dikwijls lastig en daarom door de academie tegengewerkt; het eenige voordeel was, dat de leden elkaar zoo noodig financieelen steun verleenden en voor de begrafenis van een overleden makker zorg droegen, in het algemeen diensten van naastenliefde praesteerden naar gildenmanier.

De academieburgers vormden een op zichzelf staand wereldje, onderworpen aan eigen rechtspraak, dat dikwijls in botsing kwam met het stadsbestuur en de burgerij, een geprivilegieerd wereldje, dat met lawaai en uitbundigheden de overige bevolking veel overlast bezorgde, vol zoeten wijns den burgerjongeling zijn meisje afkaapte en ongenoodigd bij feestvierenden binnendrong. Daardoor werd er veel gevochten tusschen den student en den handwerksman en dikwijls de heele inventaris van een herberg vernield. Als wraak bestormden de burgers dan een studentenverblijf, zooals in 1510 de Keulsche metselaars, die alles kort en klein sloegen. In datzelfde jaar werd te Erfurt zelfs met kanonnen geschoten en alles, tot de bibliotheek toe, geplunderd. In Leuven liepen de studenten met den neus in den wind gewapend door de straten en dreven burgers opzij, die hun in den weg kwamen; op een goeden dag drongen zij binnen in een zaal, waar vreedzame burgers feestten en ontfermden zich over de toespijzen; een ander maal ontruimden zij een balzaal. De verhoudingen waren aldus dikwijls gespannen, maar meestal trokken de studenten aan het langste eind door met heengaan te dreigen. Zoo kon het gebeuren, dat op het einde der 15e eeuw tenslotte geen Leuvensch burger 's avonds op straat durfde te gaan; de academie behield het alleenrecht voor nachtwandelen.

Impressie van de universiteit van Bologna

In die tijden, toen de student nog van de eene academie naar de andere placht te trekken om bij verschillende geleerden wijsheid op te doen, was het hem een geringe moeite om naar elders te gaan en dan bleef de burgerij om wille van het lieve geld niet anders over dan toegeven. Zoo bleven voorrechten gehandhaafd, o.a. om vreemd bier zonder tol in te voeren, hoewel de tappers schade leden, wanneer een deel daarvan door de studenten verhandeld werd tegen een prijs, waarvoor geen met accijnzen belaste brouwer kon leveren. Bier werd uiteraard in enorme hoeveelheden verzwoegen en met Bacchus ging Venusspel en dobbelen gepaard en dat dit de studie niet ten goede kwam, dat colleges en disputen meermalen verwaarloosd werden, behoeft geen verder betoog.

De Middeleeuwsche student behoorde vier dagen per week college te loopen om bij gebrek aan gedrukte boeken de wijsheid in aantekeningen te verzamelen en moest op Woensdag en Zaterdag dispuiteeroefeningen bijwonen om het gehoorde er verder in stampen. De praeses van het dispuut stelde daartoe eenige vragen en theses op ter behandeling, die daags te voren werden aangeplakt en daarover liep van den vroegen morgen af, met een korte middagpauze, tot het avond eten. toe, de discussie. Eenmaal per jaar gewoonlijk werd dagenlang een disputatio de quolibet, een dispuut over vrije onderwerpen, gehouden door magistri, waarbij ook Rector en doctoren verschenen.

Fragmenten uit: A.C.J. de Vrankrijker, Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven. Boot, Voorburg 1936.

Universiteit te Leuven⁸⁷

De Leuvense Alma Mater is de gemeenschappelijke creatie van paus Martinus V, hertog Jan IV van Brabant en de stad Leuven. Onmiddellijk na haar stichting in december 1425 werd naar aloude traditie de nieuwe instelling begiftigd met pauselijke, vorstelijke en stedelijke privileges, zodat én haar zelfstandigheid gewaarborgd was én de intellectuele en materiële uitbouw gerealiseerd kon worden. Deze stichting kadert volledig in de vijftiende-eeuwse creaties van meer nationaal getinte studies, nu het middeleeuwse universalisme en internationalisme de plaats moeten ruimen voor sterker gestructureerde, meer gecentraliseerde nationale staten. Deze nieuwe universiteit, de eerste in de Nederlanden, bleek van het begin af aan genoeg levenskracht te bezitten. Ze rekruteerde dadelijk een groot aantal studenten uit de Lage Landen naast een vast percentage buitenlanders (5 à 10%). Bovendien heeft ze onmiddellijk de taak op zich genomen om de opkomende Boergondische staat te voorzien van geschoolde ambtenaren.

Universiteit Leuven Halle, Naamsestraat: Gravure uit J. Gramaye, Antiquitates, 1610, Bibliotheek K U.L

⁸⁷ Uit: De universiteit te Leuven, 1425-1975 Dr. Hilde de Ridder-Symoens

Hof van Friesland

Hof van Friesland | graveur J. Hermans 1639

Datum oprichting: 25 juli 1499 de Hofraad van Albrecht van Saksen, de directe voorganger van het Hof (1 juli 1515).

Na ongeveer 250 jaar Friese Vrijheid⁸⁸ onderwierp Friesland zich in 1498 aan hertog Albrecht van Saksen. Bestuur, rechtspraak en financiën werden daarna in enkele jaren op Saksische leest geschoeid. Op 25 juli 1499 stelde de hertog een college van vier raadsheren in, dat zijn zoon Hendrik bij de regering moest bijstaan. Dit college wordt beschouwd als voorloper van het latere Hof van Friesland.

⁸⁸ Met Friese Vrijheid wordt bedoeld het ontbreken van feodale instituties in het gebied tussen de voormalige Zuiderzee en de Wezer, met name de huidige provincies Groningen en Friesland in Nederland en Oost-Friesland in Duitsland.

In 1501 kwamen onder de 'Friesische Ordnung'⁸⁹ enkele veranderingen tot stand, maar in 1504 werd de organisatie van een bestuursraad en een hofgerecht duidelijker verwoord in de 'Saksische Ordonnantie'. Het hofgerecht ging bestaan uit zeven personen, geleid door een 'overste hofrechter'. Het behandelde alle zaken waarvoor grietmannen en stedelijke rechtbanken niet bevoegd waren en voor zaken waarvoor ze dat wel waren kon men in beroep gaan bij het hofgerecht. Voor edelen gold dat zij alleen door standgenoten mochten worden berecht (forum privilegiatum) en voor hen werd het hofgerecht de eerste instantie.⁹⁰

In de bestuursraad kwam het landsbestuur in handen van vier Saksische regenten.

Hertog Georg van Saksen droeg op 19 mei 1515 zijn rechten op Friesland over aan prins Karel van Spanje, de toekomstige keizer Karel V, in diens kwaliteit van graaf van Holland. De raad die Floris van Egmont als stadhouder van prins Karel installeerde bestond aanvankelijk alleen uit Friezen, maar al snel werden ook raadsheren van buiten het gewest benoemd. Deze 'Conseil de Frise' kreeg in het gewest uiteindelijk de naam Hof van Friesland.

De Saksische Ordonnantie was voorlopig nog de basis en voor Friese raadsheren bleven vier posities gereserveerd. Nadat de pogingen van hertog Karel van Gelre om voet aan de grond te krijgen in Friesland definitief waren afgeslagen kreeg stadhouder van Tautenburg in 1526 gelegenheid tot reorganisatie van het Hof.

In 1524 was al afgesproken dat inwoners van Friesland niet in beroep konden gaan bij een rechtbank buiten Friesland. Daarmee was het Hof van Friesland een soevereine raad geworden, op één lijn met de Raden van Brabant en Henegouwen. In 1527 werd de eerste president van het Hof geïnstalleerd. Raadsheren moesten jurist zijn en werden dagelijks op het Hof verwacht. Een griffier hield hun presentie bij. Raadsheren moesten ook hun bijbanen opgeven. Het Hof ontwikkelde zich tot een goed werkend justitiehof en een ijverig vertegenwoordiger van het centrale gezag, dat Friesland beschouwde als 'ver weg en recalcitrant'.⁹¹

Omstreeks 1550 werd die ijver een stuk minder als het ging om de vervolging van kettters. Processen tegen hen werden eindeloos op de lange baan geschoven en straffen waren milder dan de plakkaatsvoorschriften. Daarom kreeg het Hof na de beeldenstorm van 1566 in procureur-generaal Jan Charles een overtuigd ketterbestrijder in haar gelederen er werd bij nieuwe benoemingen gelet op loyaliteit met de voorschriften van het centrale gezag.

⁸⁹ Saksische Ordonnantie (S.O.). Bestuurs- en rechtsregeling voor Friesland, uitgevaardigd door George van Saksen (3.7.1504).

Voordien (1501, door Albrecht) was in een 'Friesische Ordnung' bestuur en rechtspraak gekomen aan een stadhouder met zes raden. Bij de S.O. komt het bestuur aan zes regenten, de rechtspraak aan een overste recht, zeven rechters, gepreïsideerd door een der regenten (in 1506 weer een stadhouder, in 1515 bestuur en recht weer bij één hof). Voor bepaalde belangrijke zaken moesten de regenten de Staten bijeenroepen. Het overste recht was het gerecht voor heerschappen en prelaten, voor anderen hof van appel. De regenten stelden grietmannen aan. Dezen moesten de hertog trouw zweren en benoemden in elk dorp (of per twee dorpen) een rechter (i.p.v. de atte) en vier bijzitters, die met hen het grietenijgerrecht vormden. Dit had civiele en criminele jurisdictie, maar voor doodstraf was toestemming der regenten nodig. Verder in de S.O. (afgedrukt in Charterboek 11, 35-60) een systeem van strafmaten, en iets over maten en gewichten. Buiten het procesrecht 118 artikelen, vervangen door Landsordonnantie (1602).

⁹⁰ Noomen, P.N., De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners (Hilversum 2009) p. 221

⁹¹ Vries, O., e.a., De Heeren van den Raede. Biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland, 1499-1811 (Leeuwarden 1999)

Zetelaantal:⁹²

1500-1515: niet vast; oplopend van 12 ordinarij (inclusief stadhouder) en 2 extraordinarij raadsheren in 1500 tot 17 ordinarij en 3 extraordinarij raadsheren.

1515-1527: wisselend, van aanvankelijk 9 ordinarij in 1515, 13 in 1517, en 15 (inclusief procureur-generaal) in 1522.

1527-1549: wisselend, van aanvankelijk 7 ordinarij (inclusief president en procureur-generaal) en 5 extraordinarij tot 11 ordinarij (inclusief president en procureur-generaal) en een dalend aantal extraordinarij.

1549-1596: 11 ordinarij (inclusief president en procureur-generaal).

1596-1795: 12 ordinarij (inclusief president).

Zetelverdeling tussen de kwartieren: 1596-1795: elk kwartier (Oostergo, Westergo, Zevenwolden en Steden) drie zetels.

Zittingstermijn: Voor het leven.

Benoemende instantie: In de eerste jaren na 1596 deed het kwartier dat een zetel mocht vervullen een voordracht van drie personen waaruit de andere drie kwartieren gezamenlijk de keuze moest bepalen. Later directe verkiezing door het betreffende kwartier. Vanaf 1748 voordracht van drie personen door een kwartier, waarna keuze door de Stadhouder van Friesland. Tussen 1759 en 1766 namen de Staten van Friesland deze taak waar.

Saksische Ordonnantie 1499⁹³

De Ordonnantie, gegeven door den Hertog van Saxon, geenszins door de Saxische Regten. Zoodra Albrecht van Saxon in 1499 in het land was gekomen, heeft hij, naar het verhaal van Winsemius, bl. 365 en volg. 'voor eerst ende voor al goed gevonden, de Keijzerlijke Rechten ende onderhoudinge van dien, in trein te brengen, om alsoo de Landrechten ende Statuten niet conform zijnde de redelijkheid ende het vonnisse der Keijzeren af te schaffen ende in den Lande wech te doen.' Hij zal er wel meer wetteloosheid hebben gevonden, dan onredelijke wetten, die dienden afgeschafft te worden. Zijn zoon Georg, zegt Schotanus, gaf gaf het den Friezeu in de keur, of ze de keijzerlijke Rechten of het Sassensche Recht liever hadden. De Friezen kozen de keijzerlijke, als daar meest toe genegen. Zie Schot. Friesche Hist. p. 496. Het laat zich ligt begrijpen, dat de vermogende invloed van het Romeinsche Regt zich toen reeds tot in Friesland zal hebben uitgestrekt, en het kan dus ook daar van lieverlede hebben veld gewonnen: men behoeft dus op dit in de keur geven van George niet te drukken. In den Jare 1504 gaf George zijne Ordonnantie op het stuk der Rechtspleging, te vinden in Martena, Landboek, bl. 35 en volg., den grondslag van den Hove van Justitie en der latere Statuten en Ordonnantien van Friesland bevattende, schoon dezelve weinige bepalingen behelst tot het burgerlijk regt behorende, maar meer ten doel schijnt te hebben gehad, om de regspleging te regelen.

⁹² <http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumambtsdragersambtenaren1428-1861/app/instellingen/90/>

⁹³ Uit Brieven, enz. (1830), John Bowring

Huwelijken en relaties

Zoals ik al in het voorwoord schreef is er geen eensluidend antwoord op de vraag: 'Met wie was Keympe getrouwd.' Ik haal hieronder enkele, al dan niet, betrouwbare bronnen aan.

Wikipedia schrijft: 'Keimpe is twee keer getrouwd geweest, eerst met Peye Lieuwesdr uit de Groninger Ommelanden (overleden in 1531) en later met Magdalena Schenk van Tautenburg (overleden in 1537), bastaarddochter van stadhouders Georg Schenk van Tautenburg. Beide huwelijken bleven kinderloos.'

Wikipedy schrijft: 'Keimpe hat twaris trouw west, earst mei Peye Lieuwesdr út Grinslân en letter mei Magdalena Schenk van Tautenburg (ferstoarn yn 1537).'

In '**De Heeren van den Raede**' hebben de auteurs het ook over dezelfde twee huwelijken, maar benoemen wel zijn twee dochters.

Huwelijken: trouwt 1. Peye Lieuwedr, overl. 1531; trouwt 2. Magdalena Schenk van Tautenburg (eerder gehuwd met Onno van Ewsum), overleden 2 april 1537. Kinderen (buitenechtelijk):

1. Anna Martena; trouwt ca. 1530 Sjoerd Wopckesz (Wiarda), op Seeckestate te Garijp.

Uit het eerste huwelijk:

2. Sjouck van Martena, schrijft haar testament op 19 februari 1547, overleden te Sexbierum, in het kraambed; trouwt Schelte Sickesz van Liauckama, overleden te Sexbierum op de H. Sacramentsdag 1579, weduwnaar van Anna Gerroltsdr Herema.

In zijn eigen testament (zie aldaar) heeft Keympe het ook over zijn twee dochters, Siouck en 'natuurlijke dochter' Anna.

Bij **Geert Aeilco Wumkes** lezen we over drie huwelijken:

'Driemaal is hij getrouwd geweest; eerst met Peye Lieuwes uit Groningerland', overleden 1530 of 1531; bij deze heeft hij eene dochter gehad, Sjouck Martena, wier echtgenoot, Schelte Liaukema, buitenlands stierf in 1579.

Zijne tweede vrouw was Luts Harinxma van Sneek, dochter van Bocke Harinxma en Ansk Juvinga. Zij was weduwe van Roelof van Ewsüm, en is overleden zonder kinderen, den 2 April 1537, te Leeuwarden in de Galileër kerk begraven.

De derde was Anna Walta van Heerma, Tjerks dochter. Zij is mede kinderloos overleden den 8 November 1538, en ligt in de Galileër kerk. Ik twijfel niet, of er is eenige verwarring in de verscheidene opgaven van het overlijden der drie vrouwen; de geslachtslijsten verschillen zeer daarin, en sommigen missen, zelfs de namen van de eene of andere der vrouwen.'

In het '**Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek**' staat geschreven: 'Hij is driemaal gehuwd geweest, met Peije Lieuwesdr. uit Groningerland (overleden 1531), dan met Magdalena Schenk van Tautenburgh, weduwe van Onno van Ewsum (overleden 2 April 1537), en ten slotte met Anna Walta van Heerma (overleden in 1577).

Alleen bij de eerste had hij een dochter Sjouck, die huwde met Schelto Liauckama.'

In '**Friese testamenten tot 1550**' wordt de volgemde opsomming gegeven:
'Kinderen dochter: Syouck; natuurlijke dochter: Anna.
Hij trouwde eerst Peye Lewe (overleden 1530), bij wie Syouck, vervolgens Lutthie Harinxma, tenslotte Anna Walta (overleden 1537.)'

In '**Genealogische bestanden van de oude Friese adel en aanverwante families tot 1800**', van Simon Wierstra worden de volgende huwelijken opgesomd:

'Keimpe was gehuwd met Peye Lieuwesdr, afkomstig uit Groningerland, overleden 2 april 1531, begraven Leeuwarden, Galileërkerk. Uit dit huwelijk: Sjouck van Martena Keimpe's 2e vrouw Luts van Harinxma heb ik niet kunnen traceren.

Keimpe was gehuwd (3) met Anna van Walta, overleden 8 nov 1537, begraven Leeuwarden ,Galileërkerk, dochter van Tjerck van Walta, ,ook Jongema en Tieth Johansdr van Herema.

Dr.Kempo van Martena had ook een buitenechtelijke dochter Anna.'

In '**Het stamboek van Den Frieschen Adel**⁹⁴' uit 1846 kom ik bij de familie Harnixma de volgende tekst tegen; 'Sommigen zeggen, dat Luts ten tweeden male is gehuwd geweest met Dr. Keympe van Martena, doch zij vergissen zich daarin: Roelof van Ewsyn liet eenen zoon na: Oene, die tot vrouw nam Magdalena Schenk, eene broedersdochter⁹⁵ van Heer George Schenk van Tautenburgh, en die Magdalena hertrouwde, na Oeges overlijden, gemelden van Martena.

In '**Het Aloud Geslacht Martena**' van Mr. J.W. de Crane uit 1838 staat het volgende, hetgeen bijna identiek aan Wumkes:

'Driemalen is hij getrouwd geweest; eerst met Peye Lieuwes uit Groningerland, overleden 1530 of 1531; hij deze heeft hij eene dochter gehad, Siouck Marten, wier echtgenoot, Schelte Liaukema, buitenlands stierf in 1579. Zijne tweede vrouw was Luts Harinxma van Sneek, dochter van Bocke Harinxma en Ansk Juvinga, Zij was weduwe van Roelof van Ewsum, en is overleden zonder kinderen, den 2 April 1537, te Leeuwarden in de Galileërkerk begraven. De derde was Anna Walta van Heerma, Tjerks dochter. Zij is mede kinderloos overleden den 8 November 1538, en ligt in de Galileër kerk.

Ik twijfel niet, of er is eenige verwarring in de verscheidene opgaven van het overlijden der drie vrouwen ; de geslacht- lijsten verschillen zeer daarin, en sommigen missen zelfs de namen van de eene of andere der vrouwen.'

In '**Het Geslacht Ewsum**' schrijft Maria Hartgerink-Koopmans: 'Stamboek van den Frieschen adel vermeldt ten onrechte dat Kempo Martena met Magdalena Schenck hertrouwde. Daar Martena later nog een derde huwelijk sloot, en reeds in 1538 overleed, Magdalena echter in 1560 nog in leven was, is dit onmogelijk.'

Conclusie

Waar alle geschiedschrijvers het overeen zijn is dat het eerste huwelijk met Peye Lieuwesdr. was. Ook over het huwelijk met Anna Walta van Heerma zijn de meesten het eens.

Over de kinderen van Keympe kan ook geen twijfel zijn, daar zij in zijn testament worden genoemd.

⁹⁴ Jhr. Mr. M de Haan Hetteema en Mr. A. van Halmael jr.

⁹⁵ nicht

Peye Lieuwesdr.

Peye Lieuwesdr, geboren ongeveer 1490, afkomstig uit Groningerland, overleden 2 april 1531 en is begraven in Leeuwarden, Galileëkerk.

Peye is de eerste vrouw van Keympe⁹⁶, ze zijn ongeveer 1512 in Leeuwarden getrouwd.

Ze kregen samen een dochter Siouck Keimpes, geboren ongeveer 1512 in Leeuwarden en overleden in het kraambed, een paar dagen na 19 februari 1547.

Anna van Walta

Keympe was gehuwd met Anna van Walta (ook Herema), geboren in 1486 in Bolsward, overleden 8 november 1537, begraven Leeuwarden, in de Galileëkerk, dochter (vierde van zes kinderen) van Tjerck van Walta⁹⁷, ook Jongema en Tieth Johansdr van Herema.

Het huwelijk bleef kinderloos.

Luts van Harinxma

Volgens grafschriften was zij de eerste vrouw van Keympe (zie bij Peye Liewesdr.) Luts Bockes werd in 1492 geboren en is overleden op 2 april 1537⁹⁸ in Leeuwarden.

Luts is de dochter van Bocke Feikes Harinxma en Ansck Tjercksdr Juwinga van Walta

Ik heb verder (nog) geen bevestiging kunnen vinden van dit huwelijk.

Sommigen zeggen, dat Luts Harinxma ten tweeden male is gehuwd geweest aan Dr Keympe van Martena, doch zij vergissen zich daarin: Roelof van Ewsum liet eenen zoon na: Oene, die tot vrouw nam: Magdalena Schenck, eene broedersdochter van Heer George Schenck van Tautenburgh, en die Magdalena hertrouwde, na Oenes kinderloos overlijden, gemelden van Martena. De, ook in vele opzichten voor Friesland en de geschiedenis van dat Gewest merkwaardige, Genealogiën der Tammingaas en der van Ewsums, nergens anders, voor zooverre wij weten, te vinden, geven wij, als bijlagen, onder B. en C.⁹⁹

⁹⁶ Volgens Grafschriften tussen Flie en Lauwers III Leeuwarden (eerste aflevering) bewerkt door H.M. Menonides, was Peye (ook Poye) de tweede echtgenote van Keympe. '1e Luts Harinxma; 2e Poye Lieuwes'

⁹⁷ Ebel van Walta trouwde met Tjerk Juwinga. Hun kind Tjerck Tjercks noemd zich Walta naar z'n moeder. In 1492 belegerde Tjerck Walta met Igo Galama, de beruchte roofridder, de stad Workum, waarbij Igo na een tegenaanval sneuvelde, Tjerck ontsnapte door zich te vermommen als priester. Tjerck (grietman van Wonseradeel) † 1522, trouwde met Tieth van Herema, † ± 1542. Bron: E.R. van Crugten

⁹⁸ Dit is dezelfde datum als bij Schenk van Toutenburg

⁹⁹ Stamboek van den Frieschen vroegeren en lateren adel, deel II, door: Jr. Mr. M.de Haan Hetteema, Lid der Ridderschap van Friesland, enz. en Mr. A. van Halmael jr., Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz.

Jaw Heres Wiarda

Jaw (een buitenechtelijk kind) kleindochter van Doecke Pybes Wiarda. Ze was niet getrouwd was met Keympe, werd omstreeks 1495 in Leeuwarden geboren en overleed op 2 april 1531 in Leeuwarden.

Samen met Keympe hadden ze een dochter Anna Keimpes, die in 1513 werd geboren.

Jaw was, in 1510¹⁰⁰, getrouwd met Geert Gerbesz.¹⁰¹ (*1480 - †1542/3)

Magdalena Schenck van Toutenburg

Zij is geboren in of omstreeks 1495, overleden 2 april 1537 in Leeuwarden, vermoedelijk 40 jaar oud, zou een buitenechtelijke dochter zijn van Georg Schenck van Toutenburg¹⁰². Het is niet erg aannemelijk wanneer men bedenkt dat Georg op 16-jarige leeftijd in mei 1496 vanuit Zuid-Duitsland, na zijn opvoeding aan het hof van Beieren, met bisschop Frederik van Baden meekwam naar Utrecht. Het zou eventueel om een andere Georg Schenck van Toutenburg kunnen gaan, geboren in 1473 en in 1501 getrouwd met Anna van Schleinitz. Dit is een ver familielid van de latere stadhouder.

¹⁰⁰ Ook het jaartal 1500 wordt gegeven

¹⁰¹ In 1543 worden voogden benoemd voor de nagelaten kinderen van Jaw en Geert o.a. als curator hun neef Here Doeckes Wiarda (VII-f).

¹⁰² Georg Schenck van Toutenburg (Duits: Georg Schenk von Tautenburg) (Windischeschenbach 1480 – Vollenhove 2 februari 1540) was een Duitse edelman, die carrière maakte in het bisdom Utrecht en uiteindelijk stadhouder werd in de noordelijke gewesten.

Georg Schenk kwam in 1496 mee in het gevolg van Frederik van Baden, die dat jaar bisschop van Utrecht werd. In zijn dienst bracht hij het tot drost van Vollenhove. In 1521 volgde hij Wilhelm van Roggendorf op als stadhouder van Friesland. Later werd hij ook stadhouder van Overijssel, Drenthe en Groningen.

Georg Schenck bouwde de Toutenburg in Vollenhove, waar hij was benoemd als schout. Via zijn eerste vrouw Anna de Vos van Steenwijk tot Batinge († 1526) kwam hij in het bezit van het riddermatige huis Batinge bij Dwingeloo. In Tietjerk liet hij in 1528 een buitenplaats aanleggen; hieraan herinnert aldaar de zorginstelling Nieuw Toutenburg. In 1531 werd Georg toegelaten tot de Orde van het Gulden Vlies.

Het lukte hem de Geldersen onder Christoffel graaf van Meurs terug te dringen. Jancko Douwama kwam met hem in conflict, maar verloor. Schenck veroverde Dokkum, en ten slotte Sloten en Lemmer. Hij zette de strijd tegen Karel van Gelre buiten Friesland voort, werd stadhouder van Overijssel, versloeg de wederdopers die in 1535 klooster Bloemkamp bij Bolsward hadden bezet, veroverde ook Groningen en Drenthe (1536), waar hij eveneens stadhouder werd. Voor de inrichting van het bestuur heeft Friesland veel aan hem te danken. Zijn grote verdienste voor de Friese waterschappen blijkt uit het groot-arbitrament of arbitrament van Schenck. Onder zijn bestuur won de hervorming aan kracht; dit ondanks de strenge plakkaten.

Hij hertrouwde in 1526 met gravin Johanna van Egmond, dochter van graaf Jan III van Egmond en Magdalena van Werdenburg. Uit het huwelijk met Anna de Vos van Steenwijk werden drie kinderen geboren: Zijn zoon Frederik Schenck van Toutenburg (ca. 1503 - 1580) was aartsbisschop van Utrecht. Dochter Maria Schenck van Toutenburg (ca. 1510 - 1552) werd abdis van de abdij van Rijnsburg. Verder was er nog een zoon, Lodewijk Schenk van Toutenburg (ca. 1505 - 1526).

Zij trouwde omstreeks 1515 op de leeftijd van vermoedelijk 20 jaar met ridder Oene Roelofs van Ewsum (vermoedelijk 25 jaar oud), geboren omstreeks 1490, overleden voor 1530, hoogstens 40 oud.

Zij trouwt vervolgens in of na 1530 met Keimpe Doeckes van Martena, raadsman van het Hof van Friesland, historicus, jurist en grietman van Tietjerksteradeel, geboren in Cornjum in 1487, overleden in Leeuwarden op 6 mei 1538, 51 jaar oud, zoon van Doeke Sytzes van Martena (grietman) en Sjouk Keimpes van Unia. Het was al zijn derde huwelijk. Deze Keimpes van Martena werd door stadhouder Georg Schenck van Toutenburg regelmatig uitgezonden naar het hof van keizer Karel V, o.a. in 1521 naar de rijksdag te Worms en in 1523 naar de landvoogdes om te pleiten tegen de door de Staten uitgebrachte klachten. Je zou hem dus een vertrouweling van Schenck kunnen noemen.

Magdalena Schenck van Toutenburg¹⁰³, geboren in of omstreeks 1495, overleden in of omstreeks 1535, vermoedelijk 40 jaar oud, zou een buitenechtelijke dochter zijn van Georg Schenck van Toutenburg¹⁰⁴. Het is niet erg aannemelijk wanneer men bedenkt dat Georg op 16-jarige leeftijd in mei 1496 vanuit Zuid-Duitsland, na zijn opvoeding aan het hof van Beieren, met bisschop Frederik van Baden (bisschop van Utrecht 1496-1517) meekwam naar Utrecht. Het zou eventueel om een andere Georg Schenck van Toutenburg kunnen gaan, geboren in 1473 en in 1501 getrouwd met Anna van Schleinitz. Dit is een ver familielid van de latere stadhouder.

Zij trouwde omstreeks 1515 op de leeftijd van vermoedelijk 20 jaar met ridder Oene Roelofs van Ewsum (vermoedelijk 25 jaar oud), geboren omstreeks 1490, overleden voor 1530, hoogstens 40 oud.

Zij trouwt vervolgens in of na 1530 met Keimpe Doeckes van Martena, raadsman van het Hof van Friesland, historicus, jurist en grietman van Tietjerksteradeel, geboren in Cornjum in 1487, overleden in Leeuwarden op 8 november 1538, 51 jaar oud, zoon van Doeke Sytzes van Martena (grietman) en Sjouk Keimpes van Unia. Het was al zijn derde huwelijk.

Deze Keimpes van Martena werd door stadhouder Georg Schenck van Toutenburg regelmatig uitgezonden naar het hof van keizer Karel V, o.a. in 1521 naar de rijksdag te Worms en in 1523 naar de landvoogdes om te pleiten tegen de door de Staten uitgebrachte klachten. Je zou hem dus een vertrouweling van Schenck kunnen noemen.

Maria Hartgerink-Koopmans (Beetsterzwaag, 7 oktober 1891 - Zeist, 1988) schrijft in haar proefschrift het volgende over een huwelijk van Keympe met Magdalena het volgende:

Luytge Harinxma hertrouwde al spoedig met Dr. Kempo Martena te Leeuwarden. Zie E. 254 III en vergelijk dien brief met 45 XXXIX. 't Stamboek van den Frieschen adel vermeldt ten onrechte dat Kempo Martena met Magdalena Schenck hertrouwde.

¹⁰³ De Heeren van den Raede, biografieën en groepsportret van de raadsheren van het Hof van Friesland 1499-1811, door O. Vries ea, Hilversum / Leeuwarden 1999. Op blz. 204 wordt hierover in noot 10 verwezen naar De Navorscher 1893, 406.

¹⁰⁴ Volgens Maria Hartgerink-Koomans in 'Het geslacht Ewsum' is zij een nicht van George Schenk van Toutenburg, pagina 114

Daar Martena later nog een derde huwelijk sloot, en reeds in 1538 overleed, Magdalena echter in 1560 nog in leven was, is dit onmogelijk.¹⁰⁵

‘De lijkroef’¹⁰⁶

Onno Relofszoon van Ewsum¹⁰⁷ was getrouwd met Magdalena Schenck van Toutenburg. Het huwelijk was voltrokken zonder de naaste familie.

Veel van zijn leven is niet bekend, zijn dood is echter veelbesproken. Onno lag op sterven en het gerucht ging dat er een geheim testament was opgemaakt. Tante Beetke van Rasquert¹⁰⁸, die bekend stond om haar onverzettelijke inheligheid, ging met een zoon onmiddellijk naar Mensinge¹⁰⁹ om verhaal te halen. Zonder resultaat. Onno overleed al snel daarna en Beetke kreeg het testament te lezen. Ze was verre van tevreden.

¹⁰⁵ Uit: Het geslacht van Ewsum, pagina 114 | Geschiedenis van een jonkers-familie uit de Ommelanden in de 15e en 16e eeuw | Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Maria Hartgerink-Koopmans, Groningen 1938

¹⁰⁶ Auteur Vincent Jonkheid (historicus), Uitgeverij Kleine Uil

¹⁰⁷ Zie ook: Het geslacht van Ewsum, Maria Hartgerink-Koomans

¹⁰⁸ In het Historisch Nieuwsblad van maart 2019 staat een interessant artikel over Beetke van Rasquert, die leefde van ongeveer 1485 tot 1554. Zij was een dochter van de hoofddeling Azege Aylkema thoe Rasquert en Bywe in den Ham. In 1502 werd ze uitgehuwelijkt aan haar schatrijke neef, jonker Wigbold van Ewsum. Hij overleed in 1528. Beetke bleef als weduwe achter met vijf zoons, drie dochters en een geldverslindend turfwinningproject. Ze zette de onderneming van haar man met grote energie voort. Haar zoons vonden oorlog voeren spannender dan het veenontginningsbedrijf en lieten de familie zaken op de borg Nienoord over aan hun moeder.

Een van de zaken, die Beetke na de dood van Wigbold het hoofd moest bieden, was een onopgeloste erfkwestie met de enige nog levende broer van haar man, Relof van Ewsum. Het lag voor de hand, dat Relof aan het hoofd van de familie kwam te staan na Wigbolds overlijden, maar Beetke betwistte hem deze positie. Zij wilde familieslot Ewsum in Middelstum voor haar eigen kinderen behouden, evenals de borg Mensinge in het Drentse Roden. De borg in Roden had haar schoonvader als zomerverblijf aangeschaft en werd bewoond door Relof en diens enige zoon Onno.

In 1532 stierf Relof en vijf jaar later neef Onno, zonder wettige nakomelingen. Beetke en haar zoons kwamen onmiddellijk na Onno's overlijden in actie om hun belangen veilig te stellen, zo blijkt uit een verslag van de stadhouder. Ze erkenden zijn testament niet, waarin hij zijn weduwe het levenslang vruchtgebruik van zijn goederen en de rente daarvan gaf, en respecteerden zijn wens om bij zijn ouders in Sneek te worden begraven evenmin. Op aansporing van Beetke pakten haar zoons Johan en Hidde het opgebaarde lichaam van Onno Relofszoon brutaalweg uit de parochiekerk in Roden.

Ze laadden het riekende lijk op een wagen, vervoerden het naar Middelstum en begroeven het daar □ waarna ze meteen na de bijzetting van de kansel lieten afkondigen, dat ze zijn testament als ongeldig verwierpen en zijn goederen naar zichzelf toe trokken. Onno's weduwe verkeerde in wanhoop, ook al omdat haar geliefde pleegdochtertje Onno's buitenechtelijke kind haar ontnomen werd en onder de hoede werd gesteld van Beetke op Nienoord.

Na jarenlang procederen slaagden de Van Ewsums in hun opzet om Onno's verslagen weduwe van borg Mensinge te verdrijven, waarna Johan erin trok. De stadhouder wees moeder Beetke aan als drijvende kracht achter dit staaltje machtsvertoon. Hij noemde haar onwrikbaar en meedogenloos.

(citaat uit: 'Zakenvrouw zonder scrupules. Hoe Beetke van Rasquert haar imperium uitbreidt', Alië Pegtel, uit Historisch Nieuwsblad, maart 2019, nr. 3)

¹⁰⁹ Mensinge is een authentiek ingerichte havezate bij Roden in de provincie Drenthe.

Onno's lichaam werd opgebaard in de Catharinakerk in Roden. Daar gebeurde iets opmerkelijks. In opdracht van Beetke trokken enkele jonkers met paard en wagen naar de kerk. Met geweld pakten ze het lijk van Onno. De weduwe en de pastoor protesteerden hevig, maar de jonkers tilden het lijk op de wagen en vertrokken met grote haast naar Middelstum. Daar waren al voorbereidingen getroffen voor een begrafenis, die vermoedelijk enkele dagen later gehouden is.

Allerlei hoogwaardigheidsbekleders werden uitgenodigd voor de ceremonie. Zelfs Onno's weduwe mocht komen, wat ze dan ook deed.

Onmiddellijk na de bijzetting verkondigden de Van Ewsums natuurlijk dat het testament ongeldig was. Magdalena hield ondanks haar verdriet het hoofd koel. Ze wachtte af tot de Van Ewsums winterpacht ontvingen van hun boeren, inkomsten waarop zij nu recht had. Ze diende een klacht in bij de rechtbank van de Ommelanden, die werd voorgezeten door de 'hoofdmannen'. Daarbij kreeg ze steun van een écht zwaargewicht: haar machtige oom, de stadhouder van Groningen, de hoofdmannen stelden haar in het gelijk, de Van Ewsums moesten haar direct compenseren. Maar zoals deze familie betaamde, gingen ze niet akkoord. Ze beriepen zich op de rechtbank van de stad Groningen. Dit leverde echter niets op.

De van Ewsums lieten het er niet bij zitten. Opnieuw gingen ze klagen, nu bij het stadsbestuur van Groningen. Een merkwaardige actie, want de Van Ewsums voelden zich van oudsher altijd juist verheven boven de stad Groningen. Daarom hebben ze deze stap later ontkend. Het stadsbestuur deed onderzoek naar de zaak en opnieuw werd Magdalena in het gelijk gesteld.

In Groningen hielden ze niet van halve maatregelen. Gewapende wachters kregen opdracht Beetke, twee van haar zonen, een schoonzoon en een mede-erfgenaam te gijzelen. Op 18 maart 1538 werden ze opgesloten in herberg De Swane. Ook hun plattelandsrechter werd gevangen genomen en op de stadspoort letterlijk in de ijzers gesloten. Dit alles om de Van Ewsums te dwingen de pacht binnen tien dagen terug te betalen. Beetke ging overstag en deed, uiteraard onder protest, een eerste aanbetseling waarna ze vrijkwam.

<https://www.drenthe.nl/locaties/1068246071/landgoed-mensinge>

Deze rechtszaak kreeg een enorme nasleep en werd uitgevochten tot op het hoogste niveau, tot in Brussel. Onnodig te zeggen dat de verhouding tussen de van Ewsums en de machtige familie Schenck van Toutenburg volledig en voorgoed was verstoord. Zelfs twintig jaar later durfde Beetkes zoon Johan niet naar de rechtbank

in Overijssel te komen. Hij vreesde een overval van familie of vrienden van de stadhouder, die zelf al was overleden.

Na al die jaren kreeg Johan nog steeds dreigbrieven. Vrouw en kinderen werden daarom thuis op Mensinge niet alleen gelaten.

Bron: <https://dekrantnieuws.nl/wat-er-gebeurde-op-de-havezate/>

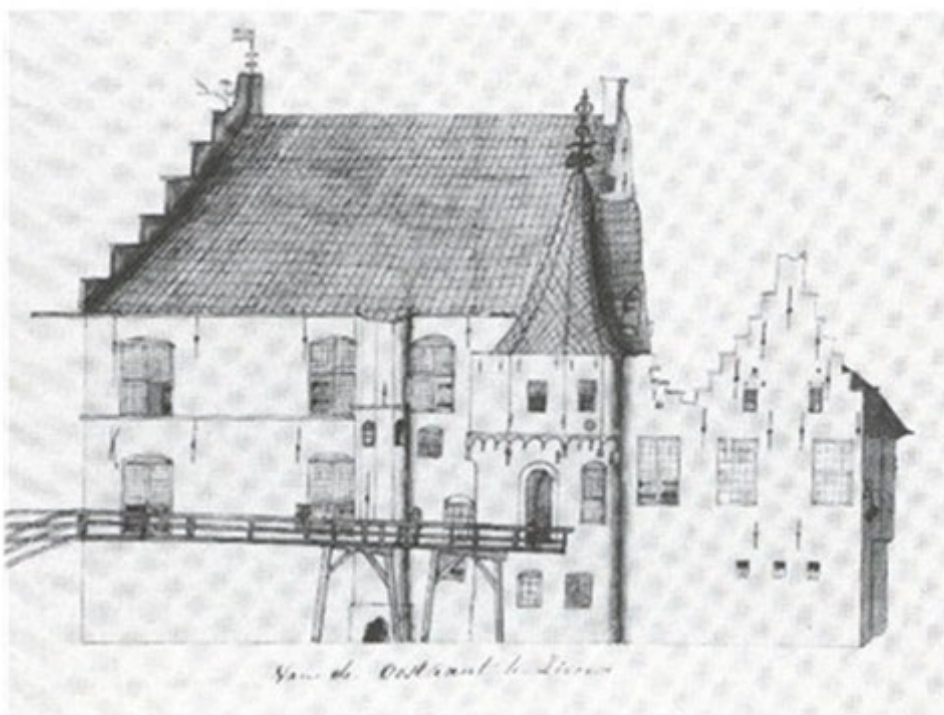
Dochters

Siouck Keimpesdr. van Martena

Anna wordt in 1512, in Cornjum, geboren als dochter van Keympe en Peije Lieuwesdr.

Ze trouwt met Schelte van Liauckema, omstreeks 1539, ze gaan wonen op de Liauckemastate in Sexbierum.

Schelte van Liauckema kreeg de state van zijn oudoom, Epo Liauckema, in eigendom op voorwaarde¹¹⁰ dat hij met Anna van Herema zou trouwen¹¹¹. Dat deed hij dan ook, maar Anna overleed al in 1537 of 1538 in het kraambed.

Liauckema State uit: Stinsen en States, Adelijk wonen in Friesland, 1922

¹¹⁰ OFO II-329 d.d.13-4-1526: Schelte is dan nog jong, maar voor zijn toekomstig huwelijk met Anna van Herema worden alvast de huwelijksvoorwaarden opgesteld door de wederzijdse ouders.

¹¹¹ Schelte is eerder getrouwd omstreeks 1537 met Anna Gerrolts van Herema, overleden 27 mei 1538, begraven Sexbierum ,grafschrift, dochter van Gerrolt van Herema en Luts Tjaetsdr van Sjaerda, ook Louise.

Sicke trouwde daarna met Sjouck van Martena, maar ook die stierf in het kraambed in 1547. Zijn derde vrouw was Jel van Dekema¹¹².

Sicke koos in de 80-jarige oorlog de zijde van de koning van Spanje en bleef die ook trouw. Vanwege die 'foute' keus moest hij in 1574 uit Friesland vluchten en ging in de buurt van Oldenzaal wonen, waar hij op 10 juni 1579 overleed. Zijn weduwe ging na zijn dood terug naar Liauckama State¹¹³, waar zij op 28 november 1583 stierf¹¹⁴.

Siouck en Schelte krijgen op 26 februari 1546 een dochter, Anna Scheltes Liauckema, die echter op 20 maart (22 dagen oud) sterft.

Anno 1546 den 20 martij sterf Anna Schelto Liauckema ende Siouck Martena dogter oldt XXII dage Tempus nascendi et tempus moriendi (een tijd om geboren te worden en een tijd om te sterven)¹¹⁵

In februari 1547 overlijdt een te vroeg geboren kindje, niet veel later overlijdt ook Siouck Keimpes in het kraambed.

Na het overlijden zijner eerste vrouw hertrouwde hij met Sjouck van Martena, die in 1547 den 19en Februarij testeerde en overleed bij de geboorte van vroeg gestorven kind.¹¹⁶

Schelte overlijdt, in Oldenzaal, in 1579 op 63 jarige leeftijd.¹¹⁷

Jonker Schelte van Liaukama sterff 1579 op h. sacramentsdag ende vrou Jel van Deckama syn huysvrouwe den 28 november 1583 ende vrouwe Sophie van Camminga syn huysvrouwe sterf den agtsten julij 1620 ende jof Luts van Liauckama sterf den 20e april 1618 bidt voor de siele.

¹¹² Schelte trouwde later op 10-10-1548 met Jel van Dekema, overleden 28 nov 1583, begraven Sexbierum ,grafschrift, dochter van Jarich van Dekema en Catharina van Camstra.

¹¹³ <http://www.stinsenfriesland.nl/LiauckemaState.htm>

¹¹⁴ T326-1206:testament van Schelte uit 1571.

¹¹⁵ Inscripties en grafschriften - Hessel de Walle, Periode: 1341-1901, Sexbierum, archief 1, 26 februari 1546, Verzameling Hessel de Walle, aktenummer 5800

¹¹⁶ Jaarboekje van den Frieschen adel in verband tot de ridderschap van Friesland

¹¹⁷ Inscripties en grafschriften - Hessel de Walle, Periode: 1341-1901, Sexbierum, archief 1, 20 april 1618, Verzameling Hessel de Walle, aktenummer 5806

Siouck van Martena¹¹⁸

Copia. In dorso: Testament van zallige Siouck Martena.

1547 februari 19
Siouck van Martena

In nomine Domini, amen.

Condich ende wetich sy alle menschen die dit horen ofte van noden is te weeten, hoe dat int jaar XVc en XLVII, den XIX februarii, in Sexbierum, in bywesen heer Ysbrandt van Harderwyk, pastoor, Schelto Latzama, doctor Peter van Franeker, Lollo Sibolts zoen, [Tac]oa Renzo, Hessel Renzo, Dirckx Bowen zoen, alle inwoonders binnen Sexbierum, als tuigen hiertoe geroepen ende gebeden van de eerbare edele Siouck van Martena, **Schelto Liauckema echte huisvrouw**, alsoo sy by haar heeft overgedocht de menschelike kranckheit, wetende dat alle leven ontfangen hebbende eens moet sterven, soo heeft sy overdocht niet sekerder te syn als de doot ende niet onsekerder als de ure des doots, heeft met vryen wille, vry moets ende met voorbedachten sinnen, ryp beraet, cloeck ende wetelick van verstandt, hoewell inwendich cranck in de lichaem, heeft gemaect haar testament nuncupatyff, codicill ofte laetste wille, alst alderbest naar landts gewoonte ofte gemeine styll des landts staen mach.

Int erste betuight sy dat sy is een christen gelovich ende uit deser tydt scheiden will als dat een goet christen behoort, ende beveelt sy haer siele nu en tot allen tyden als zy van haar lichaem scheiden sal, in de handen des almachtigen Godts, principael in de ure des doots, diese met syn bloet heeft gecoft. Voort bespreekt sy haar lichaem die aerde, daar het van gemaect is, en begeert haar legerstoel tot Sexbierum by haar patroon Sint Sixt, waervoor sy de kercke bespreekt twintich g.gl.

Ende soo tusschen haer man Schelto en haer een seker contract in hylickvoerwaerden gemaect is, wil sy dat men in alle manieren dat onderhouden sall, en daerenboven bespreekt sy Schelto, haer man, twehondert golden gl. jaerlixen renten, eewichlick en erflick, uit al haer goederen die haer syn aengeerfft van haer salige vader. Noch daerenboven bespreekt sy Schelto, haer man, al haer cleinodien, goldt, silver, clederen en al wat roerlick is, in allen ende niet uitgesondert, welverstaende nochtans dat haar swarte rock sall hebben haar dienstmaecht Anna Jorrets dochter.

Noch bespreekt sy Anna, haar halve suster, vierhondert caroligl. eens. Noch bespreekt sy Isbrant, haar pastoor, een rosenobell. Noch bespreekt <sy> Jelbet, haar praebendarius, een ducaet. Noch bespreekt sy haar drieen diestmaeghden elck seven loot silver tot haeken tot haar mouwen.

Voert maeket sy, Syouck, erffgenaem van al haer goederen die niet besproeken syn, haar oldemoeder Gees, woonachtich tot Groningen, ende will dat haer erffgenamen geen goederen sullen aentasten alear de legatarien ofte de besprekinge is voldaan.

Hiermede will Siouck dat haar erffgenamen ende legatarien mede sullen tevreden syn, by poene de erven haer erffschap ende de legatarisen haar besprekinge, en diegene die dat holdt, de helft te hebben van de verbuerde goederen, en de ander helft te vervallen aen C.M. taffel, niettegenstaende eenige minoriteit ofte jonckheit, want sy dit alles will gehouden hebben by poene als voors. is, ende will dat dit instrument ofte testament standich blyve tot allen tyden, want dit is alleen haar laetste wille.

¹¹⁸ Afschrift: (17de eeuw, naar origineel). RAF, Archief Huis Tjaardastate, inv. nr 111.

Oirconde desen soo hebben wy, heeren Isbrandt en Schelto Latzama voors., om de bedes wille van Siouck voors. onse signetten ende handen hieronder geset. Ende tot meerder bevestinge soo hebben wy, voornoemde tuigen, om bedes wille van Syouck voors. dit testament of laetste will met onse eigen handen bevesticht.

Actum die, loco ut supra¹¹⁹.

Onder stondt: Subscripsit Isbrant Ha[rderwyk]a. Subscripsit Schelto. Met eenige halen en letteren, met haere segels overdeckt. Ego, Petrus Tiaerd zoen van Worcum.

Ick, Lollo Sibolts zoen, beken als voors. Schelto Latzama. Taco Sixtibirum suba scripsit. Ick Hessell Rentzen. Dirck Bouwens zoen. Met verscheiden andere streeken en letteren, onleesbaer door die opgedruckte sigillen.

Accordeert desen naar gedaene collatie in alles met het principael.
<Ondertekend: onleesbaar>.

Akte door volmachten van Schelte van Liauckama, omtrent uitkeringen uit de nalatenschap van zijn vrouw Sjouck Martena aan Gees en Yethien Lieuwens, Datering: 1547

NB: Beschadigd en hier en daar onleesbaar. Met uithangend zegel. Omvang: 1 charter

Anna Keympesdr. van Martena

Van de meeste buitenechtelijke kinderen is de moeder meestal bekend, dit geldt echter niet voor Anna. Bij Anna is namelijk de vader bekend: Keympes Doeckesz. van Martena.

Dit kunnen we onder andere afleiden uit zijn testament, waarin geschreven staat: 'Ende soeveer Anna, zyn natuerlycke dochter, huer eerlycken draecht, zo byspreckt hy densulfsten tweehondert carolusgulden, denwelcken zy nae verloop van den twee jaeren nae overlyden van myn here voersc. sal ontfangen. Des torconde zoe heeft myn heer voersc. desen zyn laeste wille mit zyn name ende hand geondersc. ende mit syn signet bevestiget.'

Ook in het testament van haar (half)zus wordt Anna genoemd: 'Noch bespreekt sy Anna, haar halve suster, vierhondert caroligl. eens.'

In het testament van Keympes broer, Eede van Martena, van 11 april 1541, wordt over haar geschreven: 'Item Anna, wilen doctor Kempo myn lieve broeders lichter dochter, Syurdt Wopke zoenin Garyp toe echte hebbende, bespreke ick eens voer een legaet driehondert karolusguldens, die men hoer sal gewen als alle andere legaten betaelt zyn.'

Het testament van zijn broer, Epo van Martena, van 29 oktober 1542: 'Item Anna, salige doctor Kempo myn broeders natuyrlike dochter ende myn nichte, geve ende bispreke ick driehondert carolusg. eens, die zy niet sal moegen manen eer dat alle

¹¹⁹ Aktedatum, zoals hierboven

myn andere legaten ende schulden betaelt zyn, ende dat van den verschenen renthen mach betaelt word[en] sonder enige landen ofte renthen daeromme te belastigen, ende waermede alle andere onthietinge, Anna eertyts van my gedaen, doedt ende teniette zullen wesen.'

Er wordt verondersteld dat Jaw Heres Wiarda de moeder is (zie verhaal van Hein Walsmeer, op pagina twee), temeer daar de kinderen van Anna de achternaam Wiarda gaan dragen.

Huwelijk Anna¹²⁰

Anna, de natuurlijke dochter van dr. Keympe van Martena, moet rond 1530 getrouwd zijn geweest (in Garijp) met Sjoerd Wopkes¹²¹ (* 1505 Garijp – 1558 Garijp) ze woonden op Seecke State in Garijp.

Sjoerd is een zoon van Wopcke Sjoerds (* ± 1485 – 1560) en Aduë Bottes Douma, (* 1487) die al in 1511 in Garijp woonden.

De vijf kinderen van Sjoerd en Anna noemen zich later bij de achternaam Wiarda.

Kinderen van Anna en Sjoerd¹²²

1. Ype Sjoerds Wiarda (± 1534- † 1583)
Woonde in Garijp, overleden in of net voor 1583. In 1580 is hij voogd en ondertekend dan als 'Epe Suijerdts zoen'.
Hij trouwde omstreeks 1560 met Wij Wygers Lieuema († 1607), dochter van Wyger Lyuwema, die in 1552 wordt genoemd in Buitenpost. De kinderen van Ype en Wij verkopen meermaals land in Buitenpost.
2. Doecke Sjoerds Wiarda, mogelijk woonachtig in Goutum, overleden voor 1583. Hij was getrouwd en kreeg kinderen.(± 1538- ± 1583)
3. Ymck Sjoerds Wiarda, geboren in 1540 overleden tussen 1576 en 1581, was getrouwd met Mr. Sjoerd Fockens in Kollum. In 1583 was hij gedeputeerde van Friesland. Hij woonde in Leeuwarden en overleden voor 1595.
Na de dood van Ymck hertrouwde Sjoerd omstreeks 1581 met Reinsck Jorrits Andringa, weduwe van de "uitmuntende Man en waardige patriot" Tyerck Walles
4. Gabbe Sjoerds Wiarda in Garyp (* 1542-± † 1580)
5. Keimpe Sjoerds Wiarda (1544-1625) geboren te Garyp in 1544. Pake Wopke Sjoerds is in 1558 voogd over zich en zijn broers en zusters. In 1574/1576 wordt hun aandeel in Douwema sate te Jislum verkocht. In 1578 woont Keimpe te Akkrum en wordt hij aangeslagen voor drie gulden in de personele ymposysje. Twee jaar later is de huishouding verhuisd, Keimpe is dan rechter in Garijp. Van 1579 af wordt hij meer dan één keer genoemd als gedeputeerde van Oostergo.

¹²⁰ Genealogysk Jierboek 1991

¹²¹ Anna, natuurlijke dochter van Keimpe van Martena, trouwde met Sjoerd Wopkes van Garijp en hun kinderen voeren de naam Wiarda, Melle Koopmans en Reid van der Ley (GJB 1991-114) en van Hein Walsweer (GJB 1991-125)

¹²² Melle Koopmans en Rei van der Ley, Genealogysk Jierboek 1991

Op 24 augustus 1625 overlijdt Keimpe en wordt dan begraven te Leeuwarden. Op de sark is het wapen van 'Kempo van Wiarda' te herkennen: heraldiek rechts een zwaan, links bovenste helft twee sterren, onderste helft één ster. Terug dit Wiarda-wapen? Het zal wel een vraag blijven. In de kerk van Garijp is een herdenkingsraam aanwezig van hem en zijn tweede vrouw. Keimpe trouwde eerst, voor 1570, met Anna Tyaerds, een dochter van Tjaard Watties en Eets Arcksdr. Keimpe trouwde weer te Leeuwarden op 2 juli 1606, met Sas Rommerts Ulenburch, geboren 1549/1550, gestorven te Leeuwarden 15 maart 1634, dochter van Rommert Pyters en Anna Hendricksdr.

Inquisitie¹²³

Geloofsonderzoek, in de Middel Eeuwen een instelling tot onderzoek naar en bestraffing van ketterij.

Kerk en staat bestrijden en steunen elkaar daarbij afwisselend. In Friesland trad de Inquisitie nauwelijks op, tot Karel v landsheerlijke Inquisitie instelde, om met de gewestelijke hoven samen te werken (1522).

Opstand tegen de kerk werd nl. als rebellie tegen de staat gezien. Op 14 oktober 1529 worden Marten van Naerden en Kempo Martena, twee raadsheren uit het Hof van Friesland, als 'geestelijke commissarissen' aangesteld, inquisiteurs en visitators, alleen verantwoording schuldig aan keizer of landvoogdes. Het Hof trad echter meest zelfstandig op. De stroom der hervorming wies¹²⁴. Na 1550 wordt de Inquisitie verscherpt.

Zeer bloedig is de Inquisitie opgetreden tegen de dopersen, zie hiervoor 'Crimineele sententiën van het Hof van Friesland te Leeuwarden.'

De verbreiding van het anabaptisme voltrok zich in korte tijd; in Leeuwarden kwam de doperse beweging onder leiding van Obbe Philipsz¹²⁵. Deze gestudeerde (bastaard)zoon van een Friese priester werkte als medicus en chirurgijn, tot hij rond 1530 door de prediking van Gellius Faber uit Jelsum voor de Reformatie gewonnen werd. Neiging tot mysticisme en apostolisch christendom maakten hem tot een Melchioritisch doper, die al spoedig een leidende positie kreeg toebedeeld.¹²⁶

Karel V en de Nederlanden: inquisitie en unificatie¹²⁷

Vanaf 1515 had Karel de macht over de Nederlanden. Karel V heeft een cruciale impact gehad op de vorming van de Nederlanden vanaf de zestiende eeuw. In vooral twee opzichten. Ten eerste voerde hij een stringente religieuze politiek – gericht op het onderdrukken van het protestantisme ten faveure van het katholicisme – die uiteindelijk onder zijn zoon Filips II escaleerde in de Opstand (1568-1648), die leidde tot het ontstaan van de Nederlandse Republiek. Ten tweede voerde hij een centraliseringspolitiek door die de Nederlanden bestuurlijk-organisatorisch losweekte van de Franse en Duitse territoria.

In de Nederlanden, waar Karel vanaf januari 1515 over regeerde, pakte hij net als in zijn andere rijksgebieden de Reformatie hard aan. Zo verkondigde Karel V op 28 september 1520 in de Vlaamse stad Leuven, die door de katholieke autoriteiten beschouwd werd als een zenuwcentrum van lutherse ketterijen, dat alle geschriften die de leer van de Duitse reformator Maarten Luther (1483-1546) vertolkten, vernietigd dienden te worden. In maart 1522 stelde Karel V in de Nederlanden naar Spaans voorbeeld de inquisitie in. Mechelen ontving het eerste plakkaat.

¹²³ Encyclopedie van Friesland (1958) onder redactie van Prof. Dr. J.H. Brouwer

¹²⁴ Wies = nam toe, steeg, werd sterker

¹²⁵ Obbe Philipsz liet een autobiografie Bekentnisse na die in 1584 te Amsterdam voor het eerst werd gepubliceerd. De Nederlandse schrijver Ben Stroman wijdde aan hem een historische roman: Obbe Philipsz. (Hilversum 1935).

¹²⁶ Kettters. Veertien eeuwen kettergeloof, volksbeweging en kettergericht(1982), Theun de Vries

¹²⁷ Auteur Enne Koops, 19 maart 2021 <https://historiek.net/>

Berucht was Karels uitvaardiging van het Bloedplakkaat in 1550. Dit plakkaat stelde op allerlei 'ketterse' handelingen de doodstraf, zoals de verspreiding of het bezit van lutheraanse of calvinistische boeken en plakaten, protestantse bijeenkomsten of kerkdiensten en de prediking van reformatorische ideeën.

Op politiek vlak was van cruciaal belang dat Karel het grondgebied van de Nederlanden unificeerde. Om de Nederlanden doelgericht te kunnen besturen, zorgde de keizer ervoor dat – naast de Staten-Generaal die al in 1464 door zijn voorouders was ingesteld – in 1531 een politieke reorganisatie van centrale bestuursorganen plaatsvond, die gecentraliseerd werden in Brussel. Deze zogenoemde Collaterale Raden bestonden uit de Raad van State (een adellijk adviesorgaan), de Raad van Financiën (voor het financiële beheer) en de Geheime Raad (belangrijkste bestuursorgaan).

Karel V volgens Titiaan, 1535

Anneal of Landboek van Kempo van Martena

Op 27 februari 1528 wordt er door de staten van Friesland het besluit genomen om een Annaal Landboek samen te laten stellen. De opdracht wordt aan Keympe van Martena gegeven.

27 February. Refolutie, by de Staaten van Vriesland eenparig genomen; om, tot nut, profyt en wetenschap der Nakomelingen, een Annaal Land-Boek te doerzamenstellen en opmaken, en daar toe inzonderheid gecommitteerd Kempo van Martena.

uit: Groot Placaat en Charter-boek van Vriesland (tweede deel)

Edele, Veste, Lieve Vrunden.

Alsoe die gemene Landen my to werck hebben gestelt gehat, om een Landboek ofte Annael van die Landen saeken te maken voer ons ende onse Nacomelingen; ende Uve Liefsten daer to geordinert syn, 't selve doer te sien; ende vorts my voer mynen moyte ende arbeit te doen vernoegen van die Landen vegem, nae groetheit myns arbeids, tot Uve Liefsten arbitrage ende kennisse, daer an my seer vel genught. Bigere daeromme alleen, dat Uve Liefsten, die tans by een ander comen, niet villen scheyden, voer dat sy 't vord doerzeen hebben; ende my verclaeren, vat ic hebben jaere XXII, te oversien noch es. Uve Liefsten mogen voerts by memorien stellen, vat ghy daer to off wyt villet hebben, om dat ickes in mundo mach doen stellen. Dit versueck ic an W allen en besonderlinge, dat Uve Liefsten 't beste hyr inne al so villen doen, als ic Uy insgelixs geern deenen ende doen solde. Gescreven den xxv^{en} April, Anno XXXI

(get.) Die aller-Uver Vrindt
K E M P O v. M A R T N A

Edele, Veste, Lieve Vrunden.

Alsoe die gemene Landen my to werck hebben gestelt gehat, om een Landboek ofte Annael van die Landen saeken te maken voer ons ende onse Nacomelingen ende Uve Liefsten daer to geordinert syn, 't selve doer te sien; ende vorts my voer mynen moyte ende arbeit te doen vernoegen van die Landen vegem, nae groetheit myns arbeids, tot Uve Liefsten arbitrage ende kennisse, daer an my seer vel genught. Bigere daeromme alleen, dat Uve Liefsten, die tans by een ander comen, niet villen scheyden, voer dat sy 't vord doerzeen hebben; ende my verclaeren, vat ic hebben sal, het sal noch vel op een dach te doen vesen, datter an, als van den jaere XXII, te oversien noch es. Uve Liefsten mogen voerts by memorien stellen, vat ghy daer to off wyt viller hebben, om dat ickes in mundo mach doen stellen. Dit versueck ic an W allen en besonderlinge, dat Uve Liefsten 't beste hyr so villen doen, als ic Uy insgelixs geern deenen ende doen solde. Gescreven den XXV en-April, Anno XXXI

Die aller Uver Vrindt, (getekend) Kempo v. Martena

Over Het Landboek

Uit: CENTRAAL GEZAG EN FRIESCHE VRIJHEID. FRIESLAND ONDER KAREL V¹²⁸

Eindelijk blijft ter bespreking over het „Landboek”, de verzameling van alle documenten voor de Friezen van belang tot verdediging hunner eens verworven voorrechten, en mogelijk een uitgangspunt ook voor meer dan verdediging slechts. Onder het jaar 1527 treft men in een enkel afschrift van het Landboek de mededeeling aan: „Op deesen tydt ist besloothē om een Annaell of Landtboeck te doen maecken”.

In 1529 is „vernyeuwet om 't Landboeck te doen maecken, ende an Heeren Kempo van Martena in sonderlinghe begheert mitten anderen Deputeerden¹²⁹. Uit een rekest van Pieter Buers¹³⁰, deurwaarder in den Raad van Friesland, gericht aan de Staten, houdende verzoek om vergoeding voor in dezen gepraesteerde diensten, blijkt, dat hij op verzoek van Dr. Kempo „tot twee diverssche reysen uut zijne minuten gecolligeert, gegrosseert ende gescreven heeft het Landtboeck van den saicken ende geschiedenissen van langen voirgaende jaeren herwaerts bynnen dese landen geboert”. In 1531 was het werk zoover gevorderd, dat VAN MARTENA kon vragen om beoordeeling van zijn arbeid, om aanwijzing van wat nog in te vullen of van wat weg te laten was, opdat hij het daarna in mundo zou kunnen doen stellen¹³¹. Aan de 18 gedeputeerden van 1532 werd — zooals boven bleek — ook de controle van het Landboek opgedragen¹³². Intusschen is Kempo van Martena aan een vervolg op en een aanvulling van dit eerste Landboek blijven voortwerken¹³³. Pieter Buers, in zijn boven aangehaald rekest¹³⁴ spreekt van „tbeste landtboeck, bij hem oick gegrosseert, ongelijk groeter ende veel meer handels van langeren jaeren” inhoudende „dan tvoorsz. eerste landtboeck”, waarvoor hij intusschen door Dr. Kempo minder dan voor zijn vorigen arbeid beloond werd; in 1537 wordt Dr. Kempo genoemd als de man, die stukken indraagt in zijn register¹³⁵; eindelijk, in 1540 worden gedeputeerden benoemd om van de erven van Dr. Kempo een tweetal afschriften van het Landboek, waarvoor hij alreede betaald was, in te vorderen¹³⁶. Mogelijk heeft na van MARTENA'S dood het werk van aanvullen en bijhouden een tijdlang gerust; maar de zaak, waar het om ging, werd niet uit het oog verloren, blijkens een besluit van den landdag, die den 17en Januari 1550 werd geopend¹³⁷. „Alsoe in diverschen huysen ende bij diverschen personen enige brieven ende instrumenten berustende zijn ende bewaert werden, den gemeenen Landen van Vrieslant toebehoerende, die welcke deur tversterven vanden

¹²⁸ Johann Samuel Theissen, Groningen 1907

¹²⁹ Chbk. van Vries], II, pag. 180.

¹³⁰ Bewaard in het Gabbema-Archief.

¹³¹ Chbk. van Vries], II, pag. 203.

¹³² Boven, pag. 371.

¹³³ Op grond van de in den tekst opgegeven argumenten verschil ik in dezen dus van meening met den uitgever van het Friesche Charterboek. Deze toch zegt op pag. 203 van het 2e deel: „Men heeft tot op heden verschil, hoe verre het eygentlyke Land-boek van KEMPO VAN MARTENA, Doctor, Ridder en Raad der Keyzerlyke Majesteit in den Hove van Vriesland, loopt; dog ons bedunkens is het buiten twyffel, dat het zich niet verder uitstrekt dan tot het jaar 1530” . . . Zeer wel mogelijk intusschen lijkt het mij, dat in dezen tijd van contrôle door Gedeputeerden meerdere afschriften gemaakt zijn, die, verschillend, bijgehouden en aangevuld, tot de groote verscheidenheid, waarvan THOE SCHWARTZENBERG spreekt, aanleiding hebben gegeven.

¹³⁴ Bewaard in het Gabbema-Archief.

¹³⁵ Beneden, pag. 381.

¹³⁶ Chbk. van Vriesl. II, pag. 204.

¹³⁷ Zie de Acta van dien landdag in het Ryks-Archief te Leeuwarden, Losse stukken no. 230. Het komt voor, dat de dood van Mr. SYDS TJAERIAA de directe aanleiding tot het nemen van dit besluit was; vgl. Chbk. van Vriesl. III, pag. 230.

selven personen ofte deur brandt ofte ander ongeluck verloeren ofte verbuystert ende den Landen afhandich gemaect mochten worden, tot groeten achterdeel vanden selven Landen, soe is bijden gemeene deputeerden vande platte landen van Vrieslant, soe wel geestelijck als waerlijck, die opten 24en January 1550 inden reventer vanden predicaren te Lieuwerden inden Landach zijn geweest, geaccordeert ende gesloeten, dat van alle alsulcke brieven een inventarys gemaect sal werden, inden welcken den beghinne, sommeerlijcke sin, ofte effect ende oick den datum van een yder brieff besonder geïnsereert ende gescreven sal werden". Deze Inventaris zou mede onderteekend worden door hem, bij wie men zulke brieven mocht aantreffen.

Ieder lidmaat der Staten zou er een copie van mogen maken. Tot het aanleggen van de bedoelde lijst benoemde ieder kwartier één gedeputeerde. Deze mochten zich toevoegen Peter Rieuwerdtsz., „als secretarys ofte notarys vande voorz. Landen van Vriesland", en verder één der Friesche Raadsheeren als commissaris, om onwilligen te dwingen.

Wat er van deze inventarisatie is terechtgekomen, weet ik niet; maar den 24e Juni 1554¹³⁸ gaven de Staten aan een viertal personen, waaronder Mr. Rieuwerdtsz., volmacht om het Landboek door te zien, waar het van noode mocht zijn te corrigeeren, aan te vullen, de copieën te vergelijken met de origineelen voor zooverre die te verkrijgen zouden zijn en ze met hun handteekening te authentiseeren. Deden zich daarbij zwarigheden voor, dan mochten zij zes anderen, „dien zy vermoeden sullen meest ende beste kennisse vande Lantssaicken en de brieven te hebben" zich toevoegen.

Verder mochten de vier genoemden van een ieder, met vriendschap of met recht, als het noodig was, inspectie en lectuur eischen van alle brieven, privilegiën en munimenten, die t gemeene land raakten, de origineelen nemen of copie er van maken. Ze zouden van alles een inventaris maken en die stellen in handen en onder bewaring van de bedoelde 4 of 6 personen, „omme aldaer secretelyck tot proffyt ende oirbair vande gemeene Landen bewaert te worden". Hoe goed ook de niet-Friesche regeering de strekking dezer collectie staatsstukken begreep, blijkt eigenaardig uit het advies door een der (stellig niet-Friesche) Raden aan de commissarissen van 1537 gegeven¹³⁹: „en cas qu'ils, (d.w.z. de Staten) persistassent en leur négative, que on devoit tenir la réponse faite par les commissaires pour non faite et de ce demander acte; autrement, disoitlung des conseilliers, ledt. Doctor Kempo le mettroit en son registre comme authenticque".

Johann Samuel Theissen, Groningen 1907

Het Landboek van Kempo van Martena was geschreven in 1531, maar tot 1782 niet gedrukt, wanneer Schwartzenberg een' grooten dienst bewees aan de Geschiedkunde van zijn gewest, door de uitgaaf van het Groot Placaat- en Charterboek, waarvan Martena's werk een gedeelte uitmaakt. Schwartzenberg's folianten (vier daarvan kwamen bij 's mans leven uit, het vijfde, dat de oorkonden tot 1686 vervolgt, is door Herbell uitgegeven,) zijn eene schatbare verzameling van Charters, Decreten en Staatsstukken van de Provincie, geschreven deels in het Friesch, deels in het Hollandsch. Herbell overleed, na dat hij één deel had uitgegeven. Nog liet Schwartzenberg één deel in folio drukken, getiteld: van Friesland

¹³⁸ Chbk. van Vriesl. II, pag. 204. Het origineel is bewaard in het Gabbema- Archief.

¹³⁹ Voorkomende in het boven, pag. 166 noot 1, aangehaalde verslag der commissarissen van 1537 omtrent den Landdag, in Oct. van dat jaar gehouden.

Beneficiaal Boeken¹⁴⁰, gevende eene uitvoerige beschrijving van alle Kerkgoederen, waarvan de Kerkhervorming de Roomsche geestelijkheid heeft beroofd; maar de Staten van Friesland, grootelijks verontrust zijnde, althans dit voorgevende, dewijl de geschiedenis dezer confiskatiën het rustig bezit der geconfiskeerde goederen zou kunnen verstoren, gelastten de onderdrukking van die uitgave. Geen voorwendsel echter kon er worden uitgedacht, meer hersenschimmig dan dit, waardoor zij hun eigendunkelijk inmengen regtvaardigden. Daar er evenwel eenige exemplaren van dit werk in wezen zijn, is de arbeid des Verzamelaars niet geheel voor de wereld verloren gegaan. Wij hebben een exemplaar van hetzelfde voor ons gehad.

Uit Brieven, enz. (1830), John Bowring

¹⁴⁰ Dit was niet een afzonderlijk werk, getiteld: van Friesland Beneficiaal Boeken, maar moest een gedeelte van het Charterboek uitmaken.

Testament

Op 3 mei 1538¹⁴¹ schreef Keymppe (Doctor Kempo van Martena) zijn testament¹⁴².

In den name Godes, amen.

In den jaere Ons Heren duser vyfhondert ende acht ende dertich, opten derden dach mey, soe heeft myn heer doctor Kempo van Martena, in tegenwordicheyt der tuygen hyronder gesc. en my, Johan Rommers, imperiael notarys ende secretaris binnen Leuwaerden, een dispositie gemaect by manieren van testamente ende laetste wille, alst best nae recht effect ende cracht sortieren sal mogen, van syn tytlike gueden, in manieren naebesc.

In den eersten soe heeft myn heer voersc. geinstitueert ende institueerde mits desen **jufferen Syouck van Martena, syn dochter, universael erfgenaem van alle zyn guederen, roerlyck ende onroerlyck, zienlick ende onzienlick, niet uutgesloten.** Ende zoeveer zyn dochter voersc. geraecte te sterven sonder kynderen achter te laeten, zoe sullen alle die voersc. zyn gueden weder vallen ende comen op syn naeste bloet van den stamme van Martena, ende sullen dieselve zyn gesubstitueerde in gevalle als voersc. is, sonder enige afreckinge hebben ende holden den croezen, bekens ende clenodien totter tafel behorende.

Vorts zoe heeft myn heer voersc. <geinstitueert> Ede ende Epe van Martena, zyn broeders, wettelycke voermonden ende principale ower den voersc. zyn dochter, ordinerende voer adiuncte voermonden ower denselven zyn dochter Gese ende Ottye Luwens, zyn dochter groetmoeder ende moye, om tzamentlyck alle dingen opt profydyts ende oerbaerlyx van zyn dochter te administreren ende ower te leggen. Ende zullen die voersc. voermonden tot hoer nemen myn heers rekenboeck ende tselve wel bewaren, den sculden daerna te kennen oft onkennen, alzoe hy niemant anders bekendt sculdich toe wesen dan die luyt tselve rekenboeck besc. staen. Ende weet niet dat hy andersins van emanden wort gemaent dan van Ewolt scoers wyf om tien carolusg., ende van Sackele smidt omtien gelycker gs, die hy nochtans bekendt betaelt te hebben ende hem ontrekent worden. Vorts soe legatiert ende bespreckt myn heer voersc. Ede ende Epe voersc. elkerlyx een vergulden eeckel.

Ende soeveer **Anna, zyn natuerlycke dochter**¹⁴³, huer eerlycken draecht, zo byspreckt hy densulften tweehondert carolusgulden, denwelcken zy nae verloop van den twee jaeren nae overlyden van myn here voersc. sal ontfangen. Des torconde zoe heeft myn heer voersc. desen zyn laeste wille mit zyn name ende hand geondersc. ende mit syn signet bevestiget, ende om meerder vasticheit van desen geroepen ende gebeden Ede van Martena om mit syn hand, Epe van Martena ende doctor Ambrosius voersc. mit huer signetena ende handen, heer Dirck, pastoer te Coergum, ende meesteren Johan Keerbergen ende Johan Rommers ommit huere handen desen zyn lesten wille ende testament te bevestigen. Twelck Epe ende doctor Ambrosius voersc. mit huere signetten¹⁴⁴, ter bede van myn heer den testatuer ende oeck ter bede van den anderen tuygen, ende dieselve Epe ende doctor Ambrosius mitten anderen tuygen ten huysse van doctor Kempo, des morgens voer den noen, op den dach, maendt ende jaer als voersc. is, alsoe hebben gedaen.

¹⁴¹ Sommige publicaties vermelden dit op 6 mei.

¹⁴² Charterboek, II, fol. 204, enz.

¹⁴³ Natuurlijke kinderen zijn bastaard kinderen. Een buitenechtelijk kind, vroeger ook onwettig, onecht of natuurlijk kind, is een kind van een vader en moeder dat niet tijdens een wettig huwelijk of binnen een bepaalde periode na de ontbinding daarvan is geboren.

¹⁴⁴ Zegel of zegelring

Ende was den principael originael testament in pampyr gesc., daeronder twee signetten in rode wasse mit cleyne pampyrkens daerop waren gedruyckt. Ende onder tene signet stont gesc.: Kempo van Martena. Ende onder tandere signet stont gesc.: Ambrosius Riethamer. Ende noch een signet in gronen wasse mit een opgedructe pampyrken, daeronder stont gesc.: Epe van Martena¹⁴⁵. Ende waren alle drie signetten mit oeck den gehele testamente voersc. geheel ende ganslyck ongecorrumpert. Onder denwelcke testamente voersc. oeck stont gesc.: Edo Martena¹⁴⁶. Heer Dirck, pastoer, hlye ut supra¹⁴⁷. Johannes Keerbergen. Rommers.

Onder stont gesc.: Cristoffel Claes zoen, tuych tot dese collatie geroepen, bekenne als voersc. Hero Abbe zoen, notarius publicus a curia admissus¹⁴⁸.

Gecollationeert¹⁴⁹ ende excopieert bi my, Meinert Dode zoen.

Over het testament¹⁵⁰:

Nr 144 (1538 mei 3)

Naam: doctor Kempo van Martena

Broers: Ede, Epe

Kinderen dochter: Syouck; natuurlijke dochter: Anna

Woonplaats Leeuwarden en Kornjum

Commentaar

1. Zoon van Doecke Martena en Siouck Unia; trouwde eerst Peye Lewe (+ 1530), bij wie Syouck, vervolgens Lutthie Harinxma, tenslotte Anna Walta (+ 1537); hij overleed in 1538 (UvB, f. 54r)¹⁵¹.

2. Grootmoeder en tante van Syouck (nr 194): Gese en Ottye Luwens (lees: Lewe). Zij waren respectievelijk moeder en zuster van Kempo's eerste vrouw, en deden in 1547 afstand van rechten op de nalatenschap van Syouck (Noordhoff, Archieven familie Lewe, 258-259; zie ook de genealogische tabel op p. 3 aldaar).

3. Zie ook de testamenten van Kempo's broers Ede (nr 168) en Epe (nr 177).

4. Over de afwikkeling van de nalatenschap: GA Leeuwarden, Archief Familie Van Martena, inv. nrs 34 (1543) en 69 (c. 1580): processtukken betreffende geldigheid testamenten Kempo en andere Martena's.

¹⁴⁵ Broer van Keympe

¹⁴⁶ Idem 7 Ook Æde geschreven

¹⁴⁷ Als boven

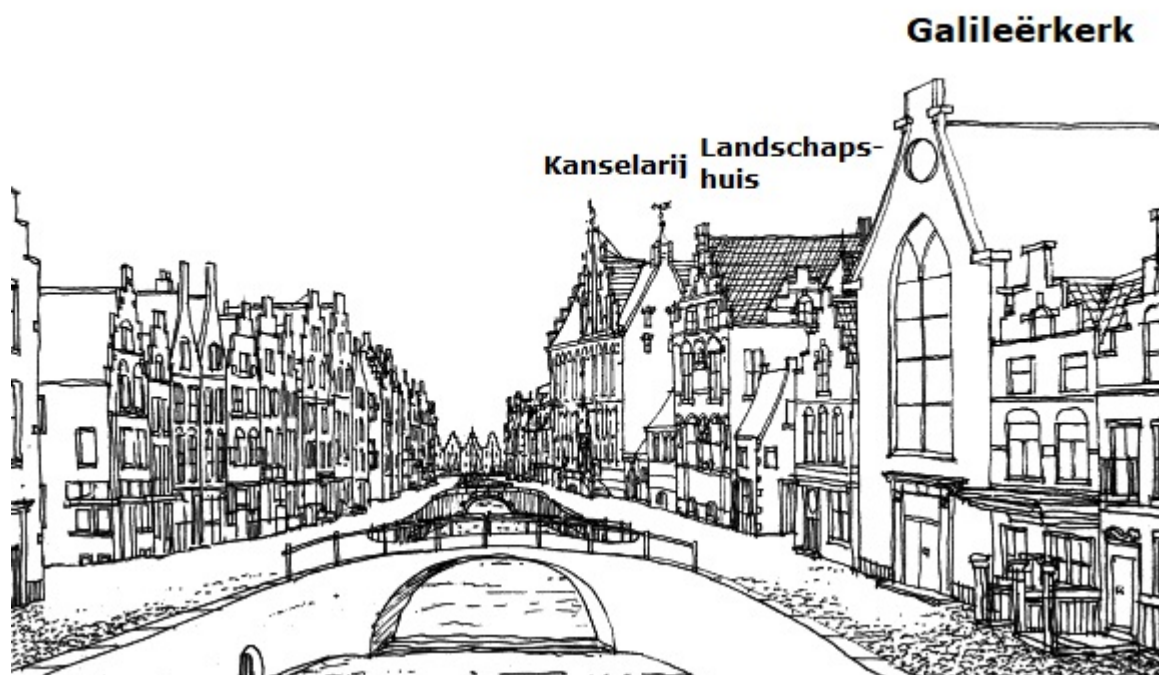
¹⁴⁸ notaris toegelaten door de rechtbank

¹⁴⁹ Vergeleken met de originele tekst

¹⁵⁰ Friese testamenten tot 1550, uitgegeven door G. Verhoeven en J.A. Mol met medewerking van H. Bremer | Fryske Akademy Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde Ljouwert/Leeuwarden 1994

¹⁵¹ Er is hier geen sprake van Magdalena Schenk van Toutenburg

Overlijden¹⁵²

Afbeelding: <http://www.mpaginae.nl/Galilea/Mensonides.htm>

Keympe overlijdt drie dagen na het opstellen van zijn testament, op 6 mei 1538. Hij wordt begraven in de Galileërkerk (Tweebaksmarkt) in Leeuwarden.

Keympe wordt begraven in de zerk nummer 84, hetgeen een zeer grote zerk is, met een Gotisch randschrift.

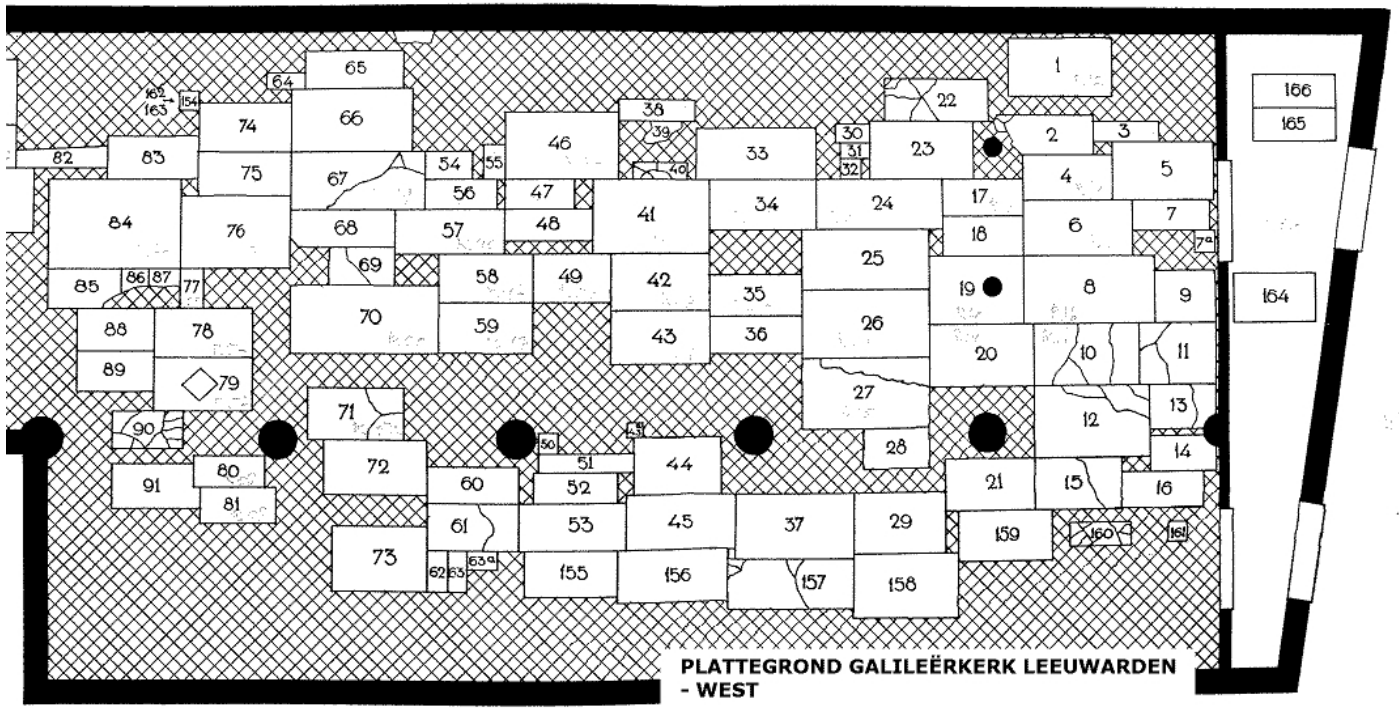
G 84 Zeer grote zerk, sterk afgesleten; Goth. randschrift; kleine kwartierwapens o. d. hoeken: 1. ?, 2. dubb. adel.?, 3. Unia, 4. ?.

(R) / (ARTIO?) STERF DE EE-
DELE (IUF?) / PO(YE?) (L?)IEWES /

Zeer grote, flauw zichtbare wapens: mann. Martena onder helmt. uitk. ooievaar, drie vr. wapens, a. (her. r.) omgew. klimm. leeuw, b. (her. l.) mannenfiguur met r. hand in de zij en in de l. ? 1, c. (onder) ged., r. Fr. h. adel., l. doorsn., boven 3 schelpen (2 en 1), ben. 3 gest. Eikels (2 en 1).

Keimpe van Martena, J.U.D., ridder en raad i. d. H. v. Fr., † 1538, zn. van Doecke van Martena en Sjouck Unia, kleinzn. van Sijtze M. en diens 2e vrouw Jel Epesdr. Harinxma thoe IJlst en van Keimpe Unia en diens 3e vrouw Frouck Amama, x 1e Luts Harinxma; x 2e Poye Lieuwes, † (vlgs. Stamb.) 1530; x 3e Anna Tjersdr. van Walta. R. G. G. No. 60.

¹⁵² Er worden in de diverse publicaties verschillende data van overlijden genoemd, zoals 8 mei 1538 en 8 november 1538. Ik ga uit van 6 mei 1538.

Afbeelding: <http://www.mpaginae.nl/Galilea/Mensonides.htm>

Galileërkerk¹⁵³

De Galileërkerk is een voormalig kerkgebouw in Leeuwarden in de Nederlandse provincie Friesland.

Het klooster Galilea van de franciscanen (minderbroeders) verhuisde in 1498 naar de Tweebaksmarkt (achterzijde aan de Galileër Kerkstraat). Monumentale gebouwen waren het Kapittelhuis (gesloopt in 1849) en de kapel. De kapel werd in 1580 een hervormde kerk. De Galileërkerk werd in 1940 gesloopt.

Galileërkerk, gezien vanuit de Korfmakersstraat

Zuil met schildering (Fries Museum)

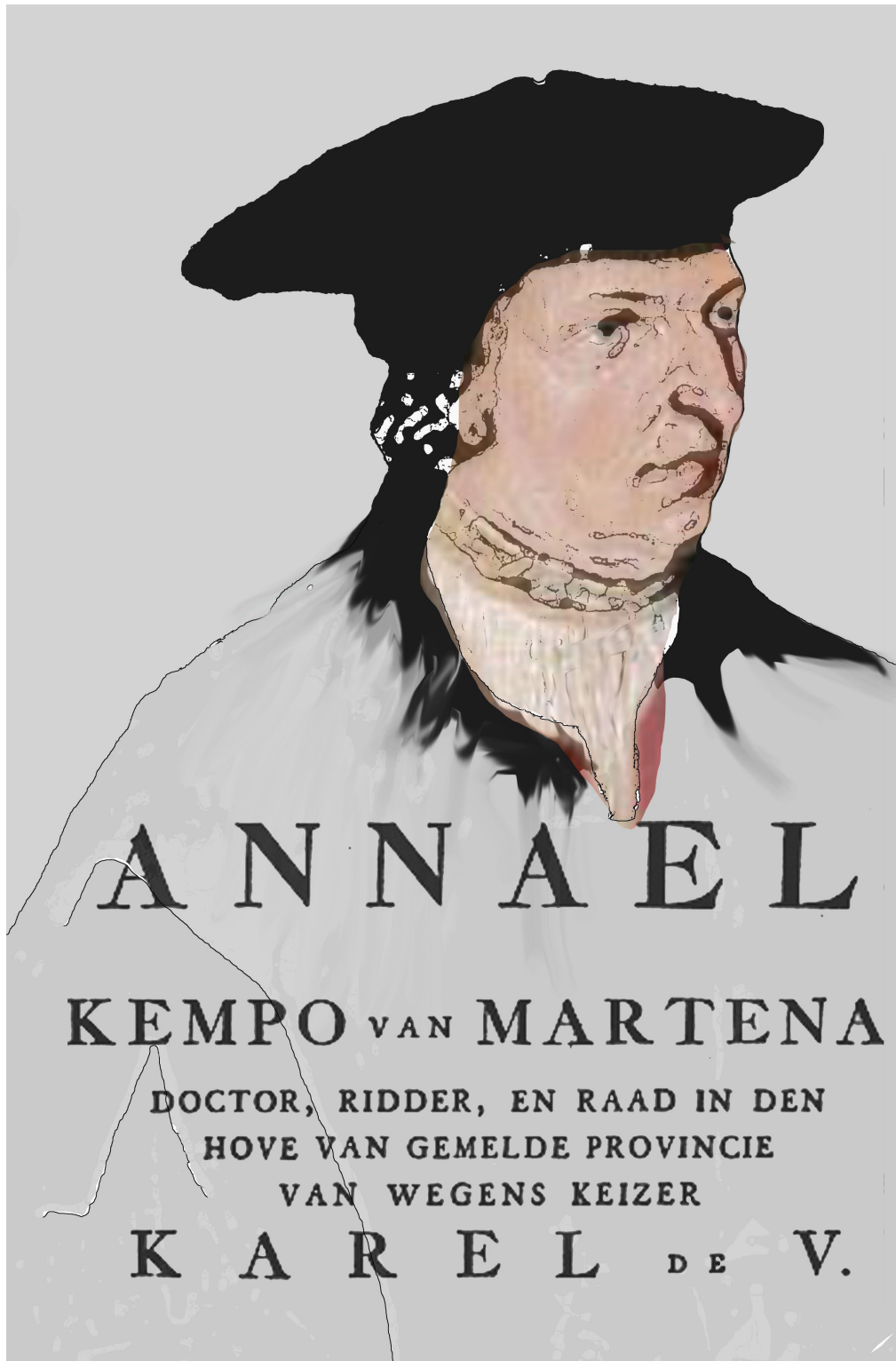
Enkele onderdelen uit de kerk werden overgebracht naar andere kerken. De preekstoel bevindt zich in de Hobbe van Baerdtsjerke (Joure), het Van Dam-orgel in de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk (Tholen) en enkele grafzerken liggen in de Meinardskerk (Minnertsga). Enkele bouwfragmenten bevinden zich in het Fries Museum.

M.b.t. de Galileërkerk: Ook hangen in deze kerk zeer aanzienlijke wapens van 's lands edelen en eigenerfden die alhier begraaven zijn.¹⁵⁴

¹⁵³ <http://www.mpaginae.nl/Galilea/Mensonides.htm>

¹⁵⁴ Deel II (1786) van Tegenw. staat van Friesland, blz. 159

BIJLAGEN

ANNAEL

KEMPO VAN MARTENA

DOCTOR, RIDDER, EN RAAD IN DEN
HOVE VAN GEMELDE PROVINCIE
VAN WEGENS KEIZER

KAREL DE V.

Kaart Friesland

Kaart van Friesland, uit het midden van de 16^e eeuw¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Uitsnede, afkomstig uit 'de Brusselse Atlas' 1573, door Christiaan Sgroten

Over Keympe van Martena

Mr. S. de Wind

Van zeer groot gewigt daarentegen, vooral voor de geschiedenis van Friesland, is het *Annael of Landboek van Kempo van Martena*¹⁵⁶, ridder en raad van keizer Karel in dat gewest, waar hij omstreeks den jare 1538 overleed. Hij was een man van uitmuntenden aanleg en groote geleerdheid, en werd veelvuldig gebruikt tot de belangrijkste bezendingen. De staten van Friesland het van het uiterste belang oordeelende om een Landboek ofte *Annael* te hebben, waarin dies wat sedert de komst van, hertog Albert van Saxon in Friesland, dat is, van den jare 1498 tot den jare 1530 ingesloten, belangrijks voorgevallen, overeengekomen of besloten was, stond opgeteekend, wisten dezen arbeid aan niemand beter te vertrouwen, dan aan Kempo van Martena, doch benoemden tevens nog vijf aanzienlijke mannen, om het ontwerp, 't welk bij zoude hebben opgesteld, te herzien en te beoordelen. Martena kweet zich met zulk eene naarstigheit van dezen last, dat reeds in den jare 1532 zijn werk door de Staten goedgekeurd werd. Hij ontving daarvoor tweehonderd goudguldens, destijds een aanzienlijke, som, alléén onder voorwaarde om er twee afschriften van te leveren, één op perkament en één op gewoon papier.

Dit werk, 't welk met de uiterste voorzorg als een dierbaar kleinood bewaard werd, en steeds in de hoogste achting geweest is, is voor het eerst in den jare 1773 door den baron Thoe Schwartzenberg en Hohelandsberg, in het tweede deel van zijn Charterboek van Friesland, uitgegeven. Martena begint zijn *Annael* met een kort verhaal van den regeringlozen toestand des lands vóór de komst van Albert van Saxon. Van daar gaat hij over tot het verhaal der Saxische heerschappij. Hier weidt hij in het breedte uit, niets verzuimende wat voor het vervolg nuttig of wetenswaardig zijn konde. Hij voegt ook tusschen beiden zaken in, die vroeger voorgevallen zijn, maar later van toepassing zouden kunnen worden. Vele openbare stukken, als voorregten handvesten enz., deelt hij uit de oorspronkelijke brieven mede. Ook voegt hij er sommige gebeurtenissen die buiten 's lands voorvielen, maar op Friesland min of meer betrekking hadden, tusschen in. Al het geen in dit *Annael* gevonden wordt en Friesland betreft, is

voor authentiek verklaard, en daar voor erkend; zoo dat men gereedelijk nagaan kan, van welk oneindig nut dit werk is voor de kennis de Friesche zaken, vóór 1530. Men beschouwt het slechts niet als eene eigenlijk gezegde geschiedenis: het is eene korte maar nauwkeurige kronijk, vermengd met vele en breedvoerige staats- en ander openbare stukken. Op stijl en voordragt valt niet te roemen.

Bron: Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers, Mr. S. de Wind¹⁵⁷ 1935

¹⁵⁶ Het Landboek van Kempo van Martena was geschreven in 1531, maar tot 1782 niet gedrukt, wanneer Schwartzenberg een' grooten dienst bewees aan de Geschiedkunde van zijn gewest, door de uitgaaf van het Groot Placaat- en Charterboek, waarvan Martena's werk een gedeelte uitmaakt. Schwartzenberg's folianten (vier daarvan kwamen bij 's mans leven uit, het vijfde, dat de oorkonden tot 1686 vervolgt, is door Herbell uitgegeven,) zijn eene schatbare verzameling van Charters, Decreten en Staatsstukken van de Provincie, geschreven deels in het Friesch, deels in het Hollandsch. Herbell overleed, na dat hij één deel had uitgegeven. Nog liet Schwartzenberg één deel in folio drukken, getiteld: van Friesland Beneficiaal

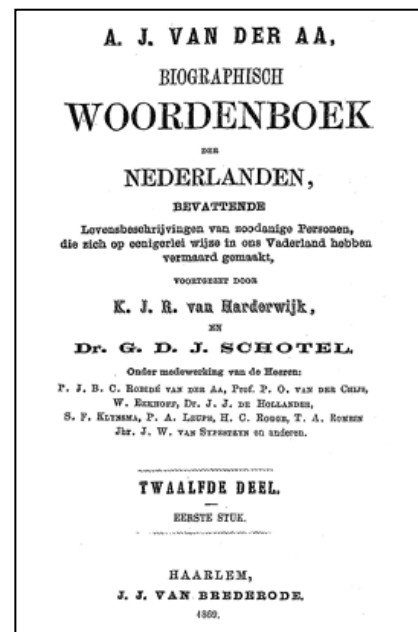
¹⁵⁷ Officier bij de Regtbank in eersten aanleg te Middelburg

A.J. van der Aa

MARTENA (Kempo van)¹⁵⁸, oudste broeder van Tjebbe, doctor, ridder en raad van keizer Karel V in Friesland, een man van uitstekenden aanleg en groote geleerdheid, die dikwerf tot de belangrijkste bezendingen, zoo naar den keizer en den rijksdag als naar de landvoogdes gebruikt werd. In den Gelderschen oorlog werd zijn huis Martena-state te Kornjum, waarop hij woonde, verbrand. De staten van Friesland het van het uiterste belang achtende om een Landboek ofte Annael te hebben, waarin alles wat sedert de komst van hertog Albrert van Saksen in Friesland, dat is van den jare 1498 tot den jare 1530 ingesloten, belangrijks voorgevallen, overeengekomen of besloten was, wisten dezen arbeid niet beter dan aan hem op te dragen, doch benoemden tevens nog vijf aanzienlijke mannen om het ontwerp, 't welk hij zou hebben opgesteld, te herzien en te beoordeelen. Martena kweet zich met zulk een ijver van zijn last, dat de staten reeds in 1532 zijn werk goedkeurden. Hij ontving daarvoor 200 goudgulden, onder voorwaarden, er twee afschriften van te leveren, een op perkament, een op papier. Dit werk, dat met de uiterste zorg als een dierbaar kleinood bewaard werd en steeds in de hoogste achting is geweest, werd voor het eerst in 1772 door den baron thoe Schwartzenberg in het tweede deel van het Charterboek van Friesland uitgegeven (Leeuw. 1773 fol. 2e dl. bl. 1-205). Er bestaan verscheidene handschriften van dit Annael, van hetwelk de Wind een uitvoerig verslag geeft, van welke sommige van het uitgegeven werk zouden verschillen. Er bestaat een brief van Viglius aan hem.

Hij was algemeen bekend als een edelmoedig en uitstekend mensch. Hij huwde voor de eerste maal Peye Lieuwes, uit Groningerland, in 1531 gestorven, en voor de tweede maal Magdalena Schenck van Tautenburgh, weduwe van Oene Roelofs van Euwsum, die in 1537 overleed. De derde vrouw was Anna Walta van Heerma.

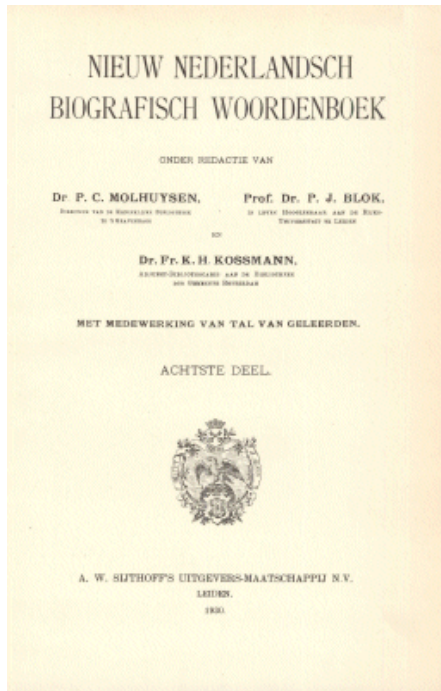
Bron: Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 12. Eerste stuk (1869) A.J. van der Aa

¹⁵⁸ Zie Naamr. der Raden 's Hof's van Friesland, bl. 5; Suffridus Petrus, de Script. Frisia, decus XIII, p. 145, seqq. Winsemius, Chr. v. Friesl. bl. 422, 499-443, 448, 457, 471, 472, 473, 476, 483, 485, 487, 414; Hamconius, Frisia, p. 84, 102, 103; Hoyneck van Papendrecht, Anal. T. I. p. 62, T. II. P. I. p. 170, 171; Schwartzenberg, Charterb. v. Friesland, Voorrede in D. II bl. 78 en volg. en 203 en volg.; Gäbbema, Verhaal v. Leeuw. bl. 239; Focke Sjoerds, Inl. tot de beschrijv. van Friesland, D. I. bl. 29; Paquot, Mém. T. IV. p. 306; te Water, Verb. der Edelen. D. II bl. 36; Scheltema, Staatk. Nederl. D. II. bl. 80; de Wind, Bibl. v. Nederl. Gesch. D. I. bl. 130; G. de Wal, de claris Frisiae Jurisc, p. 7 seqq.

Geert Aeilco Wumkes

MARTENA (Kempo van)¹⁵⁹, geb. omstreeks 1487 op Martenastate te Cornjum, waarsch. † 8 Nov. 1538¹⁶⁰, zoon van Doecke M., hoofdelling aldaar, en Sjouck Kempresdr. Unia. Van zijn eerste levensjaren en onderwijs is niets bekend, maar dat hij een klassieke opvoeding heeft genoten, is buiten kijf. Wellicht heeft hij, evenals zijn broeder Tjebbe, gestudeerd aan de hogescholen te Leuven en Orleans. Hij is driemaal gehuwd geweest, met Peije Lieuwesdr. uit Groningerland († 1531), dan met Magdalena Schenck van Tautenburgh, wed. van Onno van Ewsum († 2 Apr. 1537), en ten slotte met Anna Walta van Heerma († 1577). Alleen bij de eerste had hij een dochter Sjouck, die huwde met Schelto Liauckama.

Voor het eerst wordt van Dr. K.v.M. melding gemaakt in een accord van 18 Sept. 1511, waarbij hij met zijn familie aan kerkvoogden van Oldenhove een huis overdraagt op den N.W. -hoek der Groote kerkstraat te Leeuwarden, dat is opgetimmerd tot een pastoorshuis. Hij stond in hooge gunst bij de saksische regeering, blijktens zijn benoeming tot 'officier in den Sassenschen Hove'. Geen wonder, dat de Gelderschen hem daarom zeer vijandig waren, waarvan zij hem weldra een doorslaand bewijs leverden, toen zij Martenastate in brand staken (Apr. 1515). Datzelfde jaar ontving hij op het koor te Oldenhove den ridderslag, toen hij den eed van trouw aan den nieuwen landsheer, Karel V, aflegde. Drie dagen later werd hij met 8 andere friesche edelen tot raad in het nieuwe Hof benoemd. In 1517 stelde de saksische regeering hem aan tot grietman van Tietjerksteradeel, welk ambt hij tot 1523 heeft vervuld. Verschillende belangrijke zendingen werden hem opgedragen o.a. in 1521 naar den

rijksdag te Worms. Toen in 1522 tegen hem en den stadhouder Schenck klachten werden ingebracht, had hij zich te Mechelen te verantwoorden, doch ging vrij uit. Als historie- schrijver maakte hij naam door de samenstelling van een Annael ofte Landboek van Vriesland, in opdracht van de Staten (27 Febr. 1528), waaraan hij binnen 3 jaar voldeed. Het behelsde de friesche geschiedenis van 1498-1530. Hij ontving daarvoor 200 goudguldens. Het is later opgenomen in dl. II van het Charterboek van Friesland.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret in de verzameling van H.A.W. Rengers Hora Siccama te 's Gravenhage.

Wumkes¹⁶¹ in Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 10

¹⁵⁹ Zie: A.J. Andreae, Kempo v. Martena in Jaarboekje van den Fr. adel (Leeuw. 1885) (met opgave van de bronnen); mijn Paden fen Fryslân (Boalsert 1932) I, 106-107.

¹⁶⁰ Moet zijn 6 mei 1538

¹⁶¹ Geert Aeilco Wumkes (Joure, 4 september 1869 - Huizum, 7 mei 1954) was een Nederlandse theoloog, predikant en historicus, die in het Nederlands en vooral in het Fries publiceerde.

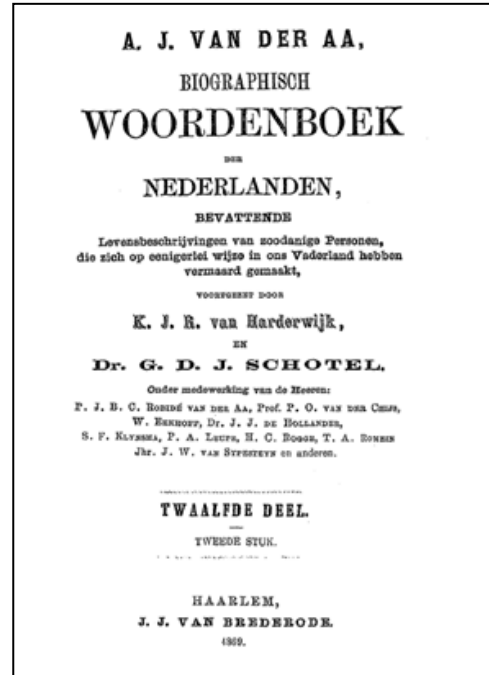
Abraham Jacob van der Aa

MARTENA (Kempo van)¹⁶², oudste broeder van Tjebbe, doctor, ridder en raad van keizer Karel V in Friesland, een man van uitstekenden aanleg en groote geleerdheid, die dikwerf tot de belangrijkste bezendingen, zoo naar den keizer en den rijksdag als naar de landvoogdes gebruikt werd. In den Gelderschen oorlog werd zijn huis Martenastate te Kornjum, waarop hij woonde, verbrand. De staten van Friesland het van het uiterste belang achtende om een Landboek ofte Annael te hebben, waarin alles wat sedert de komst van hertog Albrecht van Saksen in Friesland, dat is van den jare 1498 tot den jare 1530 ingesloten, belangrijks voorgevallen, overeengekomen of besloten was, wisten dezen arbeid niet beter dan aan hem op te dragen, doch benoemden tevens nog vijf aanzienlijke mannen om het ontwerp, 't welk hij zou hebben opgesteld, te herzien en te beoordeelen. Martena kweet zich met zulk een ijver van zijn last, dat de staten reeds in 1532 zijn werk goedkeurden. Hij ontving daarvoor 200 goodguldens, onder voorwaarden, er twee afschriften van te leveren, een op perkament, een op papier. Dit werk, dat met de uiterste zorg als een dierbaar kleinood bewaard werd en steeds in de hoogste achting is geweest, werd voor het eerst in 1772 door den baron thoe Schwartzenberg in het tweede deel van het Charterboek van Friesland uitgegeven (Leeuw. 1773 fol. 2e dl. bl. 1-205). Er bestaan verscheidene handschriften van dit Annael, van hetwelk de Wind een uitvoerig verslag geeft, van welke sommige van het uitgegeven werk zouden verschillen. Er bestaat een brief van Viglius aan hem.

Hij was algemeen bekend als een edelmoedig en uitstekend mensch. Hij huwde voor de eerste maal Peye Lieuwes, uit Groningerland, in 1531 gestorven, en voor de tweede maal Magdalena Schenck van Tautenburgh, weduwe van Oene Roelofs van Euwsum, die in 1537 overleed. De derde vrouw was Anna Walta van Heerma.

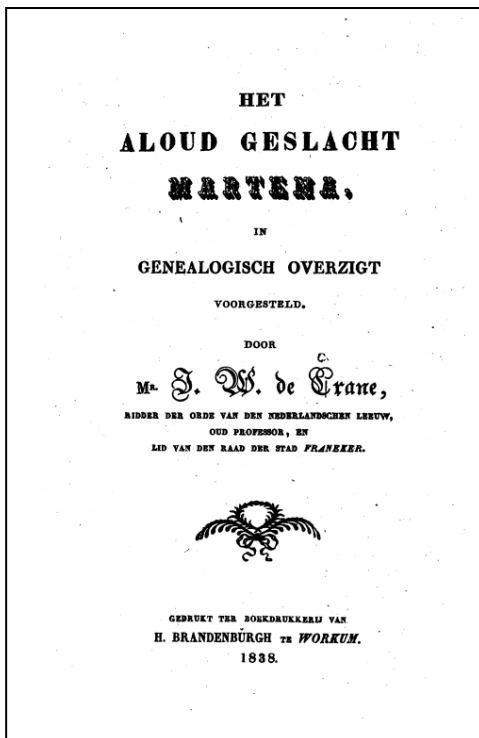
Hij maakte den 6 Mei 1538 zijn testament en stierf niet lang daarna, zeker voor 1540.

Van der Aa¹⁶³, Biographisch Woordenboek der Nederlanden

¹⁶² Zie Naamr. der Raden 's Hof van Friesland, bl. 5; Suffridus Petrus, de Script. Frisia, decus XIII, p. 145, seqq. Winsemius, Chr. v. Friesl. bl. 422, 499-443, 448, 457, 471, 472, 473, 476, 483, 485, 487, 414; Hamconius, Frisia, p. 84, 102, 103; Hoynck van Papendrecht, Anal. T. I. p. 62, T. II. P. I. p. 170, 171; Schwartzenberg, Charterb. v. Friesland, Voorrede in D. II bl. 78 en volg. en 203 en volg.; Gäbbema, Verhaal v. Leeuw. bl. 239; Focke Sjoerds, Inl. tot de beschrijv. van Friesland, D. I. bl. 29; Paquot, Mém. T. IV. p. 306; te Water, Verb. der Edelen. D. II bl. 36; Scheltema, Staatk. Nederl. D. II. bl. 80; de Wind, Bibl. v. Nederl. Gesch. D. I. bl. 130; G. de Wal, de claris Frisiae Jurisc, p. 7 seqq.

¹⁶³ Abraham Jacob van der Aa (Amsterdam, 7 december 1792 – Gorinchem, 21 maart 1857) was een Nederlandse letterkundige, die voornamelijk bekend is geworden door zijn Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden en door zijn Biographisch Woordenboek der Nederlanden.

KEMPO MARTENA¹⁶⁴. Hij wordt genaamd Heerschap te Kornjum, Ridder en Keizerlijk Raadsheer. Hij woonde aldaar op .Martena-State, dat uit wederwraak door de Geldersche partij verbrand en geplunderd werd in 1515 (Winsemius, Chronijk, fol. 424, die hem nog " Raadspersoon van den Hertog van Saksen" noemt). Maar in ditzelfde jaar werd hij met andere Friesche Edelen, eertijds Officieren in den Saxischen Hove, bij den overgang onder Karel van Bourgondiën, in het nieuwe Hof als Raadsheer benoemd , en nevens Hessel Martena, zijn oom, Tjeard Burmania en Tjalling van Botnia, Ridder geslagen door Graaf Floris van Egmond van Ysselstein, nadat hij reeds den eed van hulde en trouw had geteekend. Zie Winsemius, Chronijk, fol 434 en 435.

Hij was ook Doctor der Regten; waar hij dien rang verkreeg, zegt Suffridus Petrus, die anders zijne wetenschappelijke oefeningen tot geleerdheid van der jeugd af roemt , ons

niet, en vond ik nergens. Groote bekwaamheden , kennis, schrander inzicht van zaken en braafheid, hebben reeds zijne tijdgenooten in hem erkend. De opdracht aan hem gedaan, om 's Lands historie te beschrijven, en de hooge goedkeuring aan zijn .Annaal of Landboek, de geschiedenis van 1498 tot 1530, na opzettelijk. bevolen onderzoek van tien doorkundige mannen, openlijk toegekend, strekken daarvan even zeer ten bewijze , als de veelvuldige bezendingen en onderhandelingen, waarin hij gebruikt werd. Onder deze is bijzonder merkwaardig die van den jare 1521 aan Keizer Karel, naar Worms, op den Rijksdag, met Sybrand Roorda, waarheen zij in Januarij vertrokken, maar eerst in December wederkeerden. Zie Winsemius, Chronijk, fol.457 en 458; voorts TB. WATER, III, 96. .

Hij maakte zijn testament op den 6 Mei 1538; en overleed niet lang daarna. Charterboek, II , fol. 204 , enz.

Driemaal is hij getrouwd geweest; eerst met Peye Lieuwes uit Groningerland, overleden 1530 of 1531; bij deze heeft hij eene dochter gehad, Siouck Martena, wier echtgenoot, Schelte Liuwkema, buitenlands stierf in 1579. Zijne tweede vrouw was. Luts Harinxma van Sneek , dochter van, Bocke Harinxma en Ansk Juvinga. Zij was weduwe van Roelof van Ewsum, en is overleden zonder kinderen , den 2 April 157, te Leeuwarden in de Galileër kerk begraven. De derde was Anna Walta van Heerma, Tjerks dochter. Zij is mede kinderloos overleden den 8 November 1538, en ligt in de Galileër kerk. Ik twijfel niet, of er is eenige verwarring in de verscheidene opgaven van het overlijden der drie vrouwen; de geslachtlijsten verschillen zeer daarin, en sommigen missen zelfs de namen van de eene of andere der vrouwen.

¹⁶⁴ Mr. J.W. de Crane Het aloud geslacht Martena, 1838

E.O.G. Haitsma Mulier, Anton van der Lem

Martena, Kempo van

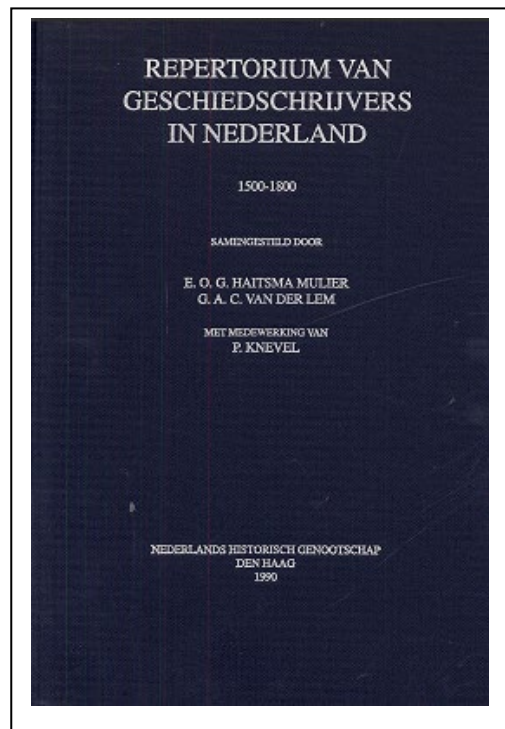
Cornjum (prov. Friesland), 1487 - (Cornjum?), 8 november 1538

Van Martena kreeg een klassieke opleiding; hij behaalde - waarschijnlijk in Leuven - zijn magistertitel en schreef zich vervolgens in 1503 in als lid van de Germaanse studentennatie in Orléans. In 1508 werd hij gekozen tot procurator, een soort voorzitter, van de Germaanse natie. Na zijn terugkeer stond hij in de Friese partijtwisten aan de Saksische kant, wat hem de vijandschap van de Geldersen en van J. Douwama¹⁶⁵ op de hals haalde. In 1515 legde hij de eed van trouw aan Karel V af, werd tot ridder geslagen en tot raad in het Hof van Friesland benoemd. Van 1517 tot 1523 was hij tevens grietman van Tietjerksteradeel. Op 27 februari 1528 droegen de Staten van Friesland hem op de geschiedenis van het gewest onder Albrecht van Saksen vanaf 1498 te beschrijven. In 1532 was het werk gereed en werden er twee afschriften gemaakt. Pas in de achttiende eeuw werd het werk gepubliceerd.

Literatuur:

De Wind, 128-130; Van der Aa, XII, 1, 301-302; NNBW, X, 587; Muller, 59;

Waterbolk, Friese geschiedschrijving; C.M. Ridderikhof, e.a., ed., Les livres des procureurs de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1602 (3 dln.; Leiden, 1971-1985), I.

¹⁶⁵ Annael ofte land-boek van Vriesland, in: G.F. thoe Schwartzenberg en Hohenlans berg, ed., Groot placaat en charterboek van Vriesland. 6 dln. Leeuwarden 1768-1793 [1795], II, 1-203 [fo].

Kempo van Martena, algemeen bekend als een edelmoedig en uitstekend mensch

Is het een dure plicht, om beroemde mannen van het voorgeslacht te gedenken , hunne daden te beschrijven en uit het stof der eeuwen te voorschijn te brengen, wat daar te lang verholen zat, toch is het zeer verschillend, uit welk oogpunt wij ons zulk een persoon voor den geest terugroepen. De een heeft zich onderscheiden in den krijg, de ander in geleerdheid, een derde door welsprekendheid, en hoe verdienstelijk dit alles ook moge wezen, aantrekkelijker schijnt het ons toe, de lotgevallen te beschrijven van een man, van wien getuigd kon worden: algemeen bekend als een edelmoedig en uitstekend mensch!

Deze korte en eenvoudige lofspraak is genoeg , om met eene zekere voorliefde in dit Jaarboekje van den Frieschen adel het een en ander medetedeelen over een edelman, ik zou haast zeggen een echten, waren edelman, die niet zijn hoogsten roem stelde in eer of rang, in titels of rijkdommen, maar in wetenschap en kennis, in rechtschapenheid en edelmoedigheid!¹⁶⁶

Kempo Martena (later Van Martena), werd in of omstreeks het jaar 1487 te Cornjum, een dorp in Leeuwarderadeel, geboren. Hij was een zoon van Doecke Martena, hoofdeling in dat dorp, die den 22sten Augustus 1486 met Sjouck Kempesdr. Unia huwde en met haar op het voorvaderlijk Martena-state te Cornjum verblijf hield.

Deze echtelieden hadden onderscheidene kinderen, van welke Kempo de oudste schijnt geweest te zijn. Een der andere kinderen heette Tjebbe en was de vader van den beroemden en bekenden Doecke of Duco van Martena , die in 1605 overleed.

Kempo was geboren uit een oud adellijk Friesch geslacht, waaruit onderscheidene verdienstelijke en beroemde mannen zijn voortgekomen. Wel is waar verliezen zich de oudste verhalen over de Martena's in den nevel der middeleeuwen, wel is waar begint een doorlopend geslachtsregister van Kempo's voorvaders eerst met diens bet-overgrootvader en dus met vier generaties vóór hem, maar dit verhindert niet, dat de geschiedschrijvers reeds veel vroeger melding maken van leden van dit geslacht.

En hoewel wij niet wenschen gerekend te worden tot hen, die alles uit den goeden ouden tijd voor goede munt opnemen , zoo willen wij evenmin geteld worden onder degenen, die nagenoeg alles verwerpen, wat hun niet terstond als volkomen zeker voorkomt.

De geschiedschrijvers nu verhalen ons van drie Martena's, die in de 12de eeuw zich bijzonder in den krijg hebben onderscheiden, namelijk Sjuck, van wien zij eenvoudig getuigen, dat hij „een moedig Friesch krijgsheld" was, voorts Hessel en diens bastaardbroeder Doecke, die ook beiden door dapperheid uitmunten.

Zekere Doecke Martena, die in de eerste helft der 12de eeuw moet geleefd hebben, was de vader van genoemden Hessel en Doecke. Hij zond Hessel in 1164 naar Italië, maar deze, krijgszuchtig van aard, trok met twee paarden naar Duitschland en bood zijne diensten aan Keizer Frederik Barbarossa, die ze gaarne aannam. Hessel gedroeg zich zoo dapper , dat de Keizer hem tot ridder sloeg, hem aan het hoofd stelde van 10000 man ruitery en tevens beloofde, dat de dochter van den graaf van Stolberg zijne echtgenote zoude worden. Zoowel de Keizer als onze dappere Fries

¹⁶⁶ Zie voor de bronnen: Aanteekenig I

hadden buiten den waard gerekend. Die schoone jonkvrouw werd door een ander bemind, door een graaf Van Anhalt. Op zekeren dag, toen Hessel als gezant des Keizers op reis was, had zijn medeminnaar zich in hinderlaag gelegd en toen de niets vermoedende gezant in de nabijheid daarvan kwam, werd hij door de getrouwen van zijn tegenstander aangeprepen en doodelijk gewond. Hij ontkwam, maar de ontvangen wonde was van dien aard, dat hij een jaar na deze onaangename ontmoeting, in 1175 te Milaan overleed, den roem achterlatende, den Keizer elf jaren met getrouwheid gediend te hebben.

Geen wonder, dat Keizer Frederik Barbarossa hierover diep bedroefd was. Het verlies, dat hij door den rampspoedigen dood van Flessel geleden had, werd echter eenigermate vergoed. De Keizer, aan wien het bekend was, zoo het schijnt, dat lessel een broeder, al was het dan ook een bastaardbroeder had, „van onverisaagd gemoed en stout wezen”, drong er bij Hessel's vader op aan, om dezen voor te stellen naar Duilschland over te komen. Dit geschiedde dan ook in het volgende jaar (1176) en met zulk een goed gevolg, dat ook Doecke door zijne dapperheid in hooge mate de gunst des Keizers mocht verwerven. Doch, betoonde de Keizer hem zijne gunst en achting, de vrijheidlierende Fries clacht er anders over. Frederik Barbarossa, hoe moedig ook in den krijg, boog de knie voor den Paus binnen de muren van Venetië. Die vernedering kon Doecke niet duken en het gevolg daarvan was, dat hij zijn afscheid wilde nemen. Hij vond het onuitstaanbaar, dat zoo een, hoogen potentaat en lofwaardigen krijgsman zich tot zulke kleinachting en vernedering gal." Neen, zulk een heer, meende hij, kon hij niet meer dienen.

Doch Barbarossa had weder spoedig een krijgsplan op het oog. Hij rustte zich ten strijde, om naar Azië te trekken. Nu kwam Doecke op zijn besluit terug, vergezeld den Keizer en streed aan zijne zijde. Doch, hij verloor zijn leven bij het overtrekken van de rivier de Saleph, waarin ook Barbarossa tegelijkertijd den dood vond¹⁶⁷.

Omstreeks eene halve eeuw later wordt den naam van Syds Martena vermeld, die zich in 1228 met velen zijner landgenooten naar het Heilige Land begaf en aldaar door Keizer Frederik II tot ridder werd geslagen. Hij sneuvelde later bij een gevecht in Hongarije.

Op het laatst der 13de eeuw leefde Hessel Martena, misschien reeds op Martenastate te Cornjum. Hij was van nature een vreedzaam man, maar nadat hij den 6den November 1306 tot potestaat was gekozen, was hij wel genoodzaakt somtijds ten strijde te trekken. Zoo lezen wij van hem, dat hij drie jaren later den graaf van Holland, die met 1500 man in Gaasterland was gevallen, vandaar verdreef. Hij overleed den 16den Augustus 1312.

¹⁶⁷ Dit was tijdens den derden Kruistocht naar het H. Land. De rivier, waarvan sprake is, lag bij Selenica, in Syrië

De namen Hessel, Doecke en Syds geven gereede aanleiding tot het vermoeden, dat al de bovenvermelde Martena's tot hetzelfde geslacht behoorden als de hoofdpersoon van deze verhandeling, ja, wij wagen de veronderstelling, dat deze laatste Hessel een zoon van Syds en deze weder een zoon zal zijn geweest van Hessel, die in 1175 te Milaan overleed.

In de laatste helft der 14 de eeuw leefde wederom een Syts Martena, waarschijnlijk een kleinzoon, althans vrij zeker een afstammeling van den potestaat. Hij huwde Rinsck Metselwier, van Akkrum geboortig, die in 1416 overleed. Hun zoon Doecke huwde met Auck Ileenstra, die in 1428 ten grave daalde, terwijl haar man reeds vier jaren vroeger was gestorven. Uit dit huwelijk werd o.a. een zoon geboren, Syds genaamd, die zich in eene oorkonde van 1482 „Haudlingh te Kornijem” schreef. Deze huwde met Jel Harinxma, stierf in 1489 en liet o. a. twee zonen na: Hessel en Doecke, van welke de laatste met Sjouck Unia huwde, die, zooals wij boven mededeelden, de moeder werd van Kempo, den held van ons verhaal. Doecke werd in 1499 grietman van Baarderadeel en was van een vreedzaam karakter; althans hij mengde zich niet in de partijschappen, die er destijds in Friesland heerschten. Toch werd hij door de tijdsomstandigheden genoodzaakt zich daarmede te bemocijen, doch op eene wijze, die zeer ten voordeele was van dit gewest. Want toen George, Blertog van Saksen, in 1504 het plan had opgevat, om de onroerendle goederen der Ileerschappen in Friesland leenroerig te maken, was hij een der gezanten, die naar den Ilerzog afgevaardigd werden en hem van dit voornemen deden afzien.

Zijn zoon Kempo werd, wij zeiden dit reeds, omstreeks 1487 op Martena-state te Cornjum geboren, welk huis hij later ook bewoonde. Van zijne eerste levensjaren en onderwijs is ons niets bekend, maar dat hij eene geleerde opvoeding heeft genoten, is buiten kijf. Zeer waarschijnlijk heeft hij, evenals zijn broeder Tjebbe, zijne studien vollooid aan de Hoogeschool te Leuven.

Hij is driemaal gehuwd geweest; voor de eerste maal met Peije Liewesdr. uit Groningerland, die in 1531 ten grave daalde; voor de tweede maal met Magdalena Schenck van Tautenburgh, weduwe van Oene van Ewsum, die den 2 den April 1537 overleed en in de Galileër kerk te Leeuwarden werd bijgezet. Zijne derde vrouw was Anna Walta van Heerma, die hem overleefde en in 1577 stierf¹⁶⁸. Alleen bij de eerste vrouw had hij een kind, eene dochter, Sjouck genaamd, die de echtgenote werd van Schelto Liauckama.

Voor het eerst vinden wij van Dokter Kempo Martena melding gemaakt in een accoord van 18 Sept. 1511, waarbij hij met anderen zijner familieleden aan de kerkvoogden van de kerk van Oldehove een huis overdroeg, staande op den noordwesthoek der Groote Kerkstraat, en waarvan daarin gezegd wordt: „dat nu ter tyt opghetimmert is tot een Pastoershuus tot Oldehow.

¹⁶⁸ Over de namen der vrouwen van Martena heerscht bij de verschillende schrijvers eenige verwarring, evenals over de jaren van overlijden. Men zie het Stamboek v. d. Fr. Adel, op: Martena en Eusum, alsmede de Vrije Fries, I, bladz. 201, enz.

Vrij zeker is dit hetzelfde huis, als hetwelk in 1540 werd bewoond door Heer Ivo Johannes, Hoofd-priester van Oldehove, een man ,om zijne godsvrucht en geleerdheid bij de geestelijkheid en het volk zeer bemind, geluige die uitdrukking, die men destijds van hem bezigde: Heer Ief, heeft het volk zeer lief¹⁶⁹.

Martena stond in hooge gunst bij de Saksische regering, zooals o.a. blijkt uit zijne benoeming tot Officier in den Sassenschen Hore.

Geen wonder dat de Gelderschen hem daarom zeer vijandig waren, waarvan zij hem weldra een doorslaand bewijs leverden, toen zij zijn huis te Cornjum in de maand April 1515 aan de vlammen prijs gaven. Spoedig daarna werd Martena-state weder opgebouwd.

Omtrent dienzelfden tijd werd de heerschappij over Friesland door de Hertog van Saksen aan Karel van Bourgondië, meer bekend als Karel V, overgedragen en werden de heerschappen" van hun eed aan den Saksischen Vorst ontslagen.

Karel's stadhouder, Floris van Egmond, Ilcer van IJsselstein, stapte den 23 st. Juni van dat jaar (1515) te Harlingen aan wal en nam het Blokhuis aldaar in bezit. Hij trok vervolgens naar Leeuwarden, waar hetzelfde plaats vond. Daar werd den 1sten Juli in de kerk van Oldehove op plechtige wijze de eed van ge trouwheid aan den nieuwen Landsheer in handen van den stadhouder afgelegd. Een Waapenvoogd omhangen met een rok, daar de wapenen van Spanje, Oostenrijk, Borgonje en meer andere op uitstaaken, trad voor hem met een uitgetoogen zwaard in zijn hand. Naa 't volenden der mis begaf Egmond hem voor het groote koor en bleef daar, regt over ende, staan, om van 't omstaande volk den eed t' ontvangen en die wederom te doen.

Toen dit had plaats gehad, werden vier uit de zestig Heerschappen, als Hessel Martena, Keimpo Martena, Tjaard Burmania en Tzaling Botnia, met gewoone slag, op 't koor 't Oldenhoove tot ridders geslagen. Sommigen dreven den spot met dien ridderslag en vertelden minachtend, dat de fleerboom de koelstruck to Ridder geslagen hadde.

De stadhouder schijnt gemeend te hebben, dat Jancko Douwama deze en meer andere spotternijen had uitgedacht; ook hield hij het er voor, dat hij het aan Douwama te danken had, dat het volk hem in de wandeling spottend Floorken dunbier noemde. Egmond was dan ook niet weinig „foertoernt” op Douwama, hetzij dan te regt of ten onregte. Dat laatstgenoemde het destijds nog met de Gelderschen hield , was reden genoeg , dat de stadhouder niet veel met hem op had¹⁷⁰. Drie dagen, nadat Martena tot ridder was geslagen, werd hij met acht andere Friesche edelen tot Raad in het nieuwe Hof benoemd.

In het volgende jaar (1516) werden hem op den 24sten October wegens zijne goede diensten, die hij aan de Saksische regering bewees, de goederen geschonken van Bennert Abbinga , welke verbeurd verklaard waren. Doch op den 22sten December van dat jaar werd hem bericht, dat hij die goederen moest overleveren aan zekeren Jan Ridder van Groningen, wegens gelede schade, maar met de verzekering, dat Kempo met een ander en beter goed zou worden voorzien.

De regering had nog een gunstbewijs voor hem weggelegd. Op den 7den Februari 1517 werd hij tot grietman van Tietjerksteradeel aangesteld, welke betrekking hij

¹⁶⁹ Chart . boek van Fr. , II , 272 , en Eekhoff , Besch. van Leeuwarden, 1, 201.

¹⁷⁰ Zie: Aanteekening II

ook nog in 1519 vervulde en misschien wel heeft waargenomen tot 1523, in welk jaar men „Feicken Pelsers alias Scorsma" als zoodanig vindt vermeld¹⁷¹.

Martena werd in verschillende commissiën gebruikt, hetgeen mede tot bewijs strekt, dat de regering veel vertrouwen in hem stelde.

Dat Martena inderdaad grietman van dat deel is geweest, blijkt volkomen uit de Rentmr. Rekeningen van Friesland, aanwezig op het Archief dezer Provincie. In de N. Naamlijst van Grietmannen, door Jhr. Van Sminia, wordt op bladz. 129 als zoodanig op het jaar 1517 alleen gesproken van Doctor Kempo en is de schrijver in het onzekere of daarmede Kempo van Martena, dan wel een ander wordt bedoeld. Zoo werd hij in 1516 naar den stadhouder gezonden met Rienck Camstra en Gerrolt Heerma, om te verzoeken, dat er een verbod werd uitgevaardigd: dat nyemandt beesten wuyten Lande foeren zolden." Daar de Gelderschen het vee, by hondertten hadden weggeroofd, zoo liep het land groot gevaar geheel van beesten ontbloot te worden. Aan dat verzoek werd dan ook gevolg gegeven.

In Maart 1518 werd hij met Tjaard van Burmania naar de genadige Vrouwe Margaretha, Aartshertoginne van Oostenrijk, Regente en Gouvernante afgevaardigd, op welke zending zij den 20sten April daarna een antwoord bekwamen. Belangrijker nog was de zending, waarmede hij in 1521 werd belast. Met Sijbrand Roorda werd hij in Januari van dat jaar wegens de ingezetenen van Friesland naar den Rijksdag te Worms afgezonden, tot XL stuyvers s'daeghs elckx -, vanwaar zij eerst in December van dat jaar terugkeerden. In September van het volgende jaar werd hij nogmaals met eenige andere edelen naar de Hertogin afgevaardigd, dan vermids dat de voersejde Doctor Kempo kranck wordde, zoo werd door den stadhouder „Meester Tyaerd Elgersma in zijn plaetze" benoemd.

In 1522 werden er zoowel tegen hem, als tegen den stadhouder Schenck van Tautenburg en verdere Raden in Friesland klachten ingebracht, groetelycken tot huerer aller oeneere ende confusie, tengevolge waarvan aan Martena op den 20sten Januari van het volgende jaar werd opgedragen, om naar Mechelen te reizen, ten einde zich zelve, zoowel als de andere Raden daarover ten Hove te verantwoorden.

Hierop kwam den 9den Mei 1523 een antwoord in van de Vrouwe Gouvernante, die tevens een brief richtte aan de Staten van Friesland. De beklagden kwamen er nog al goed af, want Hare Hoogheid schreef nog bovendien een brief, tot consolatie en excusatie der klachten tegen den Stadhouder en Raden ingebracht."

Vier jaren later werd Martena dan ook weder op nieuw verkozen tot Raad van den Hove, omme, evenals zijne ambtgenooten, te resideren, ende vyff uren, tot XII stuyvers elcks, s'daeghs te sitten.

¹⁷¹ Dat Martena inderdaad grietman van dat deel is geweest, blijkt volkomen uit de Rentmr. Rekeningen van Friesland, aanwezig op het Archief dezer Provincie. In de N. Naamlijst van Grietmannen, door Jhr. Van Sminia, wordt op bladz. 129 als zoodanig op het jaar 1517 alleen gesproken van Doctor Kempo en is de schrijver in het onzekere of daarmede Kempo van Martena, dan wel een ander wordt bedoeld.

Hoogst belangrijk was die opdracht hem gedaan, om een „Annael ofte Landboek van Vriesland” zamen te stellen. Het was in het jaar 1528, op ten XXVIIen dach Februarij binnen der stadt Leeuwerden, dat de Staten van Vriesland, op eenen genienen Lantdach, besloten om een Annael ofte Lantboeck te doen maecken.

Dit geschiedde op de volgende wijdloopige gronden, te weten: nacdeen die saecken van Vrieslandt, ende Zo oeck elders omtrent, vast zeere wonderlycken, binnen onsen tyden meer dan sus voer by menschen „ghedencken verloepen ende ghehoert zyn, oeck tot „liverse Landtdaeghen alhyr (liverse materien gheschicht, ende tracteert zyn, sonder tzelve bij publycque Register tzaemen ghevueght, ofte gheset was aucten„tycklyke tot noch, ende want wuyt natuerlycke begheerten, ende wyse voernufticheyt, ghenoechlycken, profytelycken, ende noetlyck is, van voorleedene dinghen ende handelighen memorie ende wetenheyt te hebben, „tot exemple ende naest de fortune, cranckheyt, ende onsekerheydt van tleeven der menschen nyet onstan,delycker noch haest verghanckelyker en is, dan die memorie, oeck die woerden van den menschen, daarom achtte men zulk een boek voer nutt ende noetlyck.

Dit belangrijk werk nu, werd opgedragen aan den kundigen Kempo van Martena, als betrouwende zyne discretie en verfaerenheyt. Hij moest te boek stellen, alles dat verleden is, zeedert den jaere van veerthyni hondert achtendetnegentich van d'incompst des Fursten van Sassen, totten jaere van vyftynhondert dattich „incluys”, in de eerste plaats datgene wat het, Landt ende Ingheseten van Vrieslandt roeren ofte anghaen mach, maar ook de meeste merckelyckste dingen, die elders waren geschied en die tot „exempell, nutt ende wetenheyt” konden dienen.

Voorts werden er eenige personen benoemd, die dit werk nagaan en hun gevoelen daarover te kennen zouden geven. Ruim drie jaren later was dit „Annael” gereed.

Op den 25sten April 1531 wendde Martena zich per brief tot Den Edelen, Vesten Gerrolt Herema, Mester Jarigh Dekema, Grietmans van den Keyser; Wyttie van Camminga; jonge Jancke Douwema; samptlicken ende elckx bisonderen, als zijnde by de Staaten van Vriesland gecommitteert, om het zelve Land-Boek te door,zien en te approberen. Luidende de Brief dus:

Edele, Veste, Lieve Vrunden.

Alsoe die gemene Landen my to werck hebben gesteldt gehat, om een Landboeck ofte Annael van die Landen saeken te maken voer ons ende onse Nacomlingen; ende Ure Lieften daertoe geordinert syn, 't selve doer te sien; ende vorts my voer mynen moyte

ende arbeit te doen vernoegen van die Landen vegem, nae groetheyt myns arbeids, tot Uve Lieften arbitrage ende kennisse, dlaer an my seer vel genught. Bigere dlaeromme alleen, dat Uve Lieften, die tans by een andler commen, niet villen scheyden, voer dat sy it vord doerzeen hebben; ende my verclacren, vat ic hebben sal; het sal noch vel op een dach te doen vesen, datter an, als van den jacre XXII, te oversien nog es. Uve Lieften mogen voert hy memorien stellen, vat ghy daer to off wyt villet hebben, omdat ickes in mundo mach doen stellen. Dit versueck ic an U allen en besonderlinge, dat Uve Lieften 't beste hyr inne al so villen doen , als ic Uv insgelixs gern deenen ende doen solde.

Gescreven den XXV'en April, Anno XXXI.

Die aller t'ver Vrindt, KEMPO V. MARTX.

Op den Landsdag, die ruim een jaar later, 15 April 1532 te Leeuwarden werd gehouden, werden achttien personen uit de gemeene Staaten gecommitteerd, om 's Lands Zaken te behandelen en werd hun onder meer opgedragen: Dat zy sullen moeghen die Landboecken van Heer Kempo van Martena invorderen, ende alle

Acten ende Appointementen der gemeene saicken van Vriesland, waer die selve berusten moeghen, tot „huere handen te cryghen, ende deselve te bewaeren, ende doen bewaeren in cenen gemeen kiste, in alsulcke maniere ende plaets, als heuren goeden raidt gedraeghen zal. Naar aanleiding hiervan overlegde deze commissie op welke wijze zij het best aan haar opdracht zoude kunnen voldoen.

Zij kwamen bij melkander en hielden daarover eene lange „deliberatie.” Het moet gezegd worden, dat zij goed doordrongen waren van het gewicht van hun taak en men kan ze er geen verwijt van maken, dat zij onbedacht en lichtvaardig handelden. Zij kwamen tot het besluit, dat de kiste te Franycker gemaect sal worden, en dat het een stander¹⁷² moest zijn, zoodanig geplaatst, dat men ze niet gemakkelijk zou kunnen verzetten.

Dit kwam aan de commissie evenwel nog niet voldoende voor, om zeker genoeg te wezen, dat het dierbare document goed werd bewaard. Daarom bepaalden zij, dat tot dezelve groete kiste zall noch aldaer een cleyne gemaect worden, de in dezelve groete kiste mach staen, ende daer 't Landtboeck in zall moeghen, oeck met drie sloetels.

Moest men nu gebruik maken van het Landboek, dan ging dit uit den aard der zaak met niet weinig omslag en moeite gepaard. Immers, dan moesten die drie sleutelbewaarders eelck in propria persone to Franycker coemen, om de kiste te ontslyten en er werd uitdrukkelijk bij bepaald, dat dit zonder uitzondering zóó moest geschieden en niet anders: zij mochten d'slootell by nyemandt daer to overseinden.

Op den 7den der volgende maand (Mei) ging men over tot het aanbesteden van de gemeenen Lands kiste, ook al met de noodige voorzorgen. Zij moest van goed, deugdelijk hout gemaakt worden, sonder vucrich, spindich, of enigh leck oft gebreck, wagen, schot, 't holt latende zo dick, als dat wagenschot in sick selves is, 6 voet lang, 21/2 voet breed ende 2 voeten ende één handbreet hoegh." De kosten hiervan beliepen drie Caroli guldens en twee Philips guldens. Men achtte het minder veilig, om aan denzelfden persoon, die de kist leverde, ook het maken van het ijzerwerk en van de slooten op te dragen. Een ander sundt anbesteedt dat yserwarck, (sonder de slooten) all dat an de kiste zall behoren oft deenen, van ghued, starck, tay Herendaels yser te maecken, 't pondt voer een braspenningh.

Aan een derden persoon werd gelast, om de drie slooten te vervaardigen. Maar de commissie was niet genegen den leverancier van dit laatste eene som toe te zeggen "eer de slooten reede waeren" en voordat het gebleken was, dat zij volkomen aan hunne bestemming beantwoordden. Krachtig waren alzoo de maatregelen, die door deze commissie werden genomen, om te voorkomen, dat dit Landboek, belangrijk voor dien tijd niet alleen, maar ook voor het nageslacht, te loor ging of werd weggeroofd en daaraan hebben wij het almede te danken, dat de inhoud van dit belangrijk werk na meer dan drie en een halve eeuw voor ons is bewaard gebleven¹⁷³. Nadat Martena op voortreffelijke en kundige wijze aan zijn opdracht had voldaan en hij over de zamenstelling van zijn Annael aller lof inoogstte, werd hem in dat zelfde jaar (1532) door de Staten die somme van twee hondert Gouden floreenen vereert, onder voorwaarde echter, den Landen te leveren een volcoemen boeck in francijn in 't net gestelt ende in berders gebonden; ende een in pampier, omme voirts daarmede te disponeren tot behoefte der Landen.

¹⁷² Het woord 'stander' zal waarschijnlijk aanduiden: eene kist, die op zoogenaamde schammels stond

¹⁷³ Zoals bekend is, heeft de bewerker van het Charterboek van Friesland het Kempo Martena boek in het 2^e deel van dat omvangrijk werk ;aten afdrukken

Vreemd genoeg werden aan Martena wel die 200 guldens uitbetaald, maar bleef deze in gebreke den Lande de twee bedoelde exemplaren over te dragen, hetgeen in Februari 1510 zelfs nog niet was geschied, weshalve de Gedeputeerden van de Landen van Vriesland toen aan Mr. Sikke van Dekema opdroegen, om met middelen van rechten, van Edo en Epo van Martena gebroeders, als monden (voogden) van wylen Kempo van Martena nagelatene Weeskind, Juffer Sjouck van Martena, in te vorderen twee Afschriften van het Land-Bock, 't ééne in papier en 't andere in pergament wel geschreven en gecorrigeert, waarvoor hij, Kempo reede genoten hadde van het gemeene Land twee hondert, Carolus guldens.

Zeer waarschijnlijk had de dood, die in 1538 aan zijn werkzaam leven een einde maakte, Martena verhinderd de twee bedongen exemplaren van zijn Landboek gereed te hebben.

Geen wonder, wat zijne tijdgenooten Dr. Kempo, zooals zij hem gewoonlijk noemden, wegens zijne geleerdheid en kunde, zijne edelmoedige en uitstekende hoedanigheden hoog waardeerden en op prijs wisten te stellen. Niet het zwaard, maar de pen maakte hij dienstbaar aan het nut van zijn geboorteland, niet het oorlogsveld, maar de rechtszaal was het terrein, waar hij zich het meest tehuis gevoelde en het bevreedt ons dan ook niet, dat een man Zoo edel van bloede, Zoo edel van gemoede, in hoog aanzien stond bij zijne landgenooten!

De kundige bewerker van het Charterboek van Friesland schetst ons de rijke hoedanigheden van Martena in breede trekken, en al klinkt ons thans de taal uit de vorige eeuw wat vreemd in de ooren, de taal waarin die schets gegoten is, wij meenen deze kleine bijdrage tot het leven van dien edelen Fries niet beter te kunnen besluiten, dan met de loftuiting, die aan Kempo van Martena daarin wordt toegezwaaid.

Deze, zoo schrijft hij, was een Edelmoedig en uitstekend Mensch, een nuttig Voorwerp, ja een vaste steun der Maatschappije. Het Hoogadelyk bloed, als uit eenen Doorlugtigen Stam gesproten zynde, speelde door syne aderen. Hy was met de uitnemendste vermogens van eene verhevene ziel blinkend versierd en met eene ruime hedeeling van tydelyke zegeningen lykelyk beschonken. Van den morgenstond syner dagen af lag hy zig op de Wetenschappen toe, en vorderde daar in so gelukkig, en met zulke voortsnellende schreeden, dat hij welhaast onder het getal der eerste Geletterden eenen voornaamen rang verkreeg. Syn scherp doorzigt en gryze ervarenis in de geleerdste zaken, syn omzigtige en bedaarde wandel, inidsgaders andere uitschitterende hoedanigheden, verwekten hem niet alleen eenen geroemden naam in dit Gewest, maar de schaterende gerugten daarvan gingen zelfs over in de afgelegene Landen. Sy bewogen Karel van Oostenrijk, den Prinse van Spanje, en vervolgens den Roomschen Keizer Karel den V, om hem doorslaande blyken hunner veel vermogende gunst te geven: Hy Wierd weldra met de aanzienlyke teekenen eener Ridderorde omnhangen, en tot den hoogen post van 's Keizers Raade in Vriesland verheven. Dit swaarwigtig Ambt wierd door hem met eene deftige waardigheid bekleed. Syne aangeboorene welsprekenheid, de onbevleete reinheid van een glad oordeel en syne uitgebreide kundigheden omtrent de Staatsbedryven maakten hem noodzakelyk, zo wel voor de hooge belangen van den Keizer, als voor het tydelyk welzyn van het Vriessche Volk. Geene gelegenheden kwamen hem gunstig voor, of de onwraakbaarste bewysen van synen heeten yver, ter gewenschte bereiking van zulke heilsaame einden, waaren straks geopenbaard en voor het doorzigtig oog eener verwonderende Wereld dadelyk gesteld; terwijl de volyende Geslagten de klaarste, ja de zigtbaarste

proeven daar van nog heden ten dage kunnen ontdekken in syn ontschathaar Annaal of Land-„boek, het welk tot een eeuwigdurend Pronckstuk door alle de tyden heen zal strekken.”

En dat die lofspraak niet onverdiend is, blijkt volkomen uit een brief, door Viglius van Aytta aan Martena gericht, den 5den December 1531, waarin de schrijver zoowel de rechtschapenheid, als de rijk begaafdheden van Martena in hooge mate prijst.

Ruim drie jaren later, den 6den Mei 1538 maakte Martena zijn testament.

Zeer waarschijnlijk is hij den 8sten November van dat jaar overleden en in de Galileër kerk begraven, waar ook het stoffelijk overschot zijner tweede vrouw was bijgezet.

“Nobilis est ille, quem nobilitat sua virtus!”¹⁷⁴

A.J. ANDREÆ

Aanteekeningen

I

De voornaamste bronnen, tot het zamenstellen dezer verhandeling gebruikt, zijn: Het 2de deel van het Charterboek van Friesland, voornamelijk de Inleiding en het K. M. boek; Te Water, Verbond der eleden,” III, 96 in de noot; Vrije Fries, I, bladz. 100 en 200; V. d. Aa, Biogr. Woordenboek; Stamboek van den Fr. adel van V. Halmaël c. s.; Viglius, „Epistolae,” in Hoyneck van l'apendrecht's Analecta, Tom II, Pars 1, bladz. . 170 ; Suffridus Petrus , I). XIII, 115 ; Scheltema, „Staatk. Nederland, op Martena (Kempo); Worp van Thabor; Winsemius; Schotanus ; enz.

II

De bewerker van het Friesch Charterboek vermeldt in eene noot op bladzijde 90 van het 2de deel van dat werk, dat er volgens het verhaal van Jancko Douwama, de spot werd gedreven met de omstandigheid, dat de vier bedoelde edelen tot ridders waren geslagen, door te zeggen: dat de Vlierboom den Koolstruik Ridder geslagen hadde.

In de Geschriften van Jancko Douwama, in 1849 door het Friesch Genootschap te Leeuwarden uitgegeven, vindt men op bladzijde 715 daarover en over den bijnaam Floorken Dunbier het volgende aangeteekend:

Na de vermelding, dat de Stadhouders, die door Douwama Van Buren wordt genoemd, daar hij ook heer was van Buren, zeer foertoernt op hem was, met bijvoeging der redenen waarom, laat hij volgen: dan Zijn Genade heft daeran groet unrecht. Ick hebbe dat certejn niet ghedaen, noch hebbe de dagens mijns leven nije ledekens noch rijmen gehoert, in schande often smaetheijt van Mijn Here van Buren; dan ick hebbe wal hoeren spreken fan de Gheldersche knechten, dat de boewen repen: Heer Flores Dunnebier, Foert dij de Duwel hijr! etc.; - ende als ick daer umme fraegde, waerom se Here Flores noemden Dunnebier daerup so worde mij geantwort, dat he de Gheldersche knechten altijt dunnebier dede drencken; waer se in Hollant to Wesop often anders quemen, so worden se also benout van Here Flores, dat se niet dan quaet bierken tdrinken hadde.

Oeck hebbe ick hoeren seggen, ende dat quam van Lewerden, dat de fleerboem de koelstruck, to Ridder geslagen hadde; bij wel often doer wel dattz then ersten

¹⁷⁴ Nobel is degene voor wie zijn bekwaamheid beroemd is

gesproken worde, mach ick niet weten; dan wel de gene gewest is, de heft daer an unrecht gehadt; waerom? Here Flores is certeyn fan een edel stam gheboeren; oeck en dede he dat niet uth sijn autoriteijt, dan in nuem ende wegen der Prince van Hispangien, de dat cleijn wesen solde, van een pelser (bontwerker) often scomaeker een Ridder often meer ende hoeger edel , 't maecken; laet staen dan Riddermate luden .

Curieus is hetgeen hij er op laat volgen bij wijze van noot:

Daer was to Coelen een rijck poertier often burger; de was smaetlijck tot de adel, ende liet schilderen an sijn huis Adam ende Eva en liet daer bij scrijwen: Doen Adam groeff ende Eva span, Waer was doen de Edelman? Off he wolde seggen: Wij weren allet samen Adams kijnderen, daerom oeck gelijck edel, etc. Hij eindigt met deze nuttige les: „Vobilis est ille , quem , nobilitat suu virtus: De gene wort foer edel gehouden, met zijne wercken toent, edel to wesen. De boem kent men bij sijne fruchten ende niet bij de bladeren; this altijt priselijcker, dat een man also leeft ende hem anstelt, dat he foerdeent edel ghemaect to worden dan off he oever lanck edel gewest is, ende hem anstelt, dat he uth gedaen wort.

Zooals bekend is, was Jancko Douwama een Friesch edelman, geb. 1475, overleden 1530, en dus een tijdgenoot van Kempo van Martena. Douwama's portret, geschilderd op twintigjarigen leeftijd, berustte voorheen op Martenastate te Cornjum, waar Kempo, zooals wij zagen, geboren is en gewoond heeft. Eene copie van dat portret was aanwezig op de Historische Tentoonstelling te Leeuwarden in 1877; zie Catalogus, bladzijde 118.

Over de familie Martena¹⁷⁵

Martena is de naam van een aanzienlijk Friesch geslacht. Tot de merkwaardigste leden behoorden:

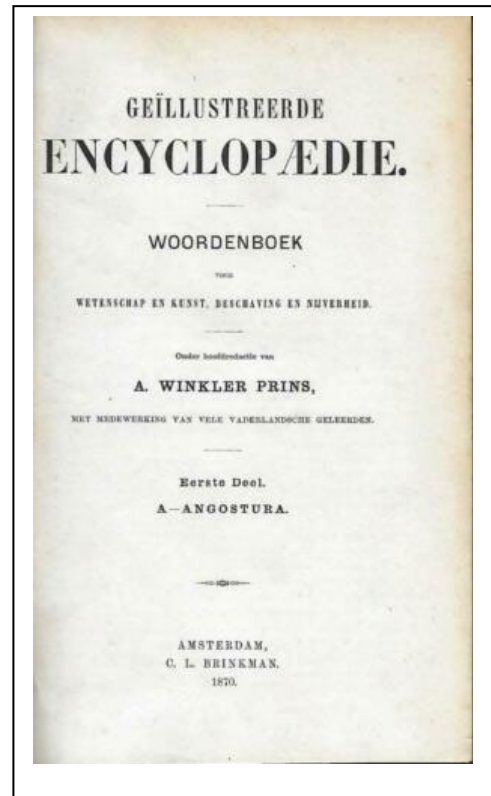
Hessel van Martena, in 1164 door zijn vader naar Friedrich Barbarossa gezonden, die hem om zijne dapperheid tot ridder sloeg en tot overste van 10.000 man paardevolk benoemde. Als gezant des Keizers op reis, werd hij door den zoon van den graaf van Anhalt, die evenals hij de dochter van den graaf van Stolberg ten huwelijk begeerde, aangevallen en doodelijk gewond.

Hessel van Martena, den 6den Augustus 1306 gekozen tot potestaat van Friesland. Hij was een vredelievend man, maar moest oorlog voeren tegen den Graaf van Holland, en overleed den 6den Augustus 1312.

Hessel van Martena, in het laatst der 15de en in het begin der 16de eeuw een ijverig voorstander der Schieringers. Hij bevorderde de onderwerping der Friezen aan den Hertog van Saksen, voerde in 1600 het bevel bij het beleg van Franeker en vertegenwoordigde den Hertog na het overwinnen der Verkoopers. Vermoedelijk was hij in 1505 grietman van Franekeradeel en in 1508 van Menaldumadeel. Hfl bevorderde de teregtstelling van Gerbrand Mockema en Jemme Herjuwsma, legde in 1515 met 56 edelen den eed van hulde af aan Karel van Oostenrijk en werd kort daarna door diens stadhouder, Floris van Egmond, tot ridder geslagen. In 1516 werden zijne echtgenoot en 3 dochters op de Zuiderzee door de Geldersche Friezen gevangen genomen en naar Sneek gebracht. In datzelfde jaar begaf hij zich naar Spanje, om Karel V bekend te maken met de treurige gesteldheid van Friesland, was in 1517 tegenwoordig bij het beleg van Sneek en trok daarop naar het Heilige Land, doch overleed op den togt derwaarts te Rhodus. Hij was bezitter van het Martenahuis te Franeker en van de Martenastins te Beetgum en mede-opsteller van de: „Accurata descriptio peregrinationis in Terram Sanctam etc.”, medegedeeld door van hemmen in: „De vrije Fries (III, bl. 219)”.

Doeke van Martena, een broeder van den voorgaande en in 1504 gevestigd op Martena-State te Kornjum. Hij vertrok in laatstgenoemd jaar naar George van Saksen, om Friesland tegen de invoering van het leenstelsel te beschermen.

Kempo van Martena, een zoon van den voorgaande, doctor, ridder en raad van keizer Karel V. Hij was een geleerd en schrander man, die meermalen met belangrijke zendingen werd belast en op aanzoek der Staten van Friesland het „Landboek of Annael” vervaardigde, waarin alles werd opgenomen, wat van de komst van hertog Albrecht van Saksen (1498) tot aan het jaar 1530 in Friesland was voorgevallen. Dit belangrijk geschrift is in het tweede deel van het „Charterboek van Friesland” geplaatst. Hij overleed in 1540.

¹⁷⁵ Uit: Winkler Prins, 1870

Doeke van Martena, een broederszoon van den voorgaande. Hij was een ijveraar voor de Hervorming en onderteekende het Verbond der Edelen¹⁷⁶. Met alle kracht zocht hij den stadhouder Aremborg te bewegen, dat in Friesland de vrijheid van godsdienst zou worden gehandhaafd, daarbij den toorn van dien bevelhebber trotsérend door op het behoud der aloude regten aan te dringen. Hoewel hij in 1568 weigerde den eed aan Spanje af te leggen, was hij bij Caspar Robles zeer gezien. Inmiddels onderhield hij briefwisseling met den prins van Oranje en beraamde een aanslag op Leeuwarden, die evenwel door de tijdige voorzorg van Bolles mislukte. In September 1572 kwam hij met een klein getal aanhangers te Sneek en werd er met gejuich ontvangen.

Toen voorts Joost van Schouwenburg in Friesland kwam, om er zich in naam van den Prins met het stadhouderschap te belasten, wist Martena den vrede te bewaren, doch moest weldra met vrouw en kinderen het land verlaten. De prins van Oranje benoemde hem tot admiraal der Zuiderzee. Intusschen was hij door het Hof van Friesland verbannen, zag zich met naam uitgesloten van de algemeene amnestie en kon eerst na de Pacificatie van Gent¹⁷⁷ naar Friesland terugkeeren. Hier toonde hij zich als lid van Gedeputeerde Staten een warm voorstander der vrijheid, en werd in 1576 drossaart van Harlingen en grietman van Barradeel. Hij was de eerste van de drie gevolmagtigden, die de door Spanje's Koning aangestelde grietmannen door anderen vervingen, terwijl het nieuwe Hof aan hem den eed aflegde.

Als ijveraar voor de Unie van Utrecht genoot hij het vertrouwen van prins Willem I, die hem belangrijke zendingen opdroeg. Door het volk van Rennenberg gevangen genomen, werd hij van lands wege voor ruim 3000 gulden vrijgekocht. Voorts werd hij landraad van de Maas en kweet zich in die betrekking op loffelijke wijze van zijn plicht. Al zijne bezittingen had hij aan de vrijheid van zijn vaderland ten offer gebracht, en hij overleed den 11den November 1605. Er bestaan eenige Latijnsche gedichten van zijne hand.

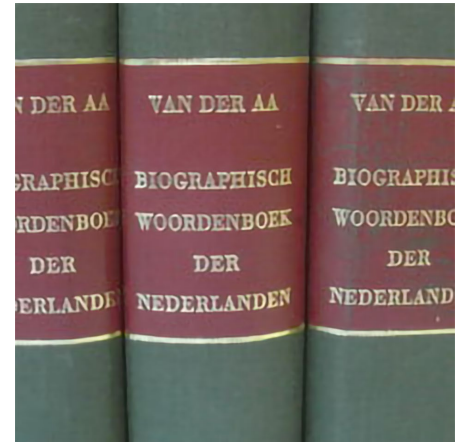
¹⁷⁶ Het Verbond der Edelen (ook Compromis) was een verbond van de lagere adel, voornamelijk uit de Zuidelijke Nederlanden, dat de opheffing vroeg van de Inquisitie en de verzachting van de vervolgingen van de protestanten met maatregelen tegen de ketteren (november 1565).

¹⁷⁷ Op 8 november 1576 ondertekenen de zeventien opstandige gewesten de Pacificatie van Gent. Eensgezind bepaalde men dat de Spaanse troepen de Nederlanden moesten verlaten. De ondertekening vond enkele dagen na de Spaanse Furie plaats, waarbij Spaanse troepen een bloedbad hadden aangericht in de stad Antwerpen.

Uit het Biografisch Woordenboek der Nederlanden, van der Aa

Sjuck Martena¹⁷⁸, een moedig Friesch krijgsheld in de 12e eeuw.

Hessel Martena¹⁷⁹ werd in 1164 door zijn vader, Doeke Martena, naar Italië gezonden, om daar onderwezen te worden. Krijgszuchtig van aard, trok hij met twee paarden naar Duitschland om keizer Fredericus Barbarossa te dienen. Hij klom bij den keizer door zijne stoutmoedigheid en dapperheid in groot aanzien, werd door hem ridder geslagen en tot overste van 10000 paarden benoemd, en kreeg de belofte van met de dochter van den graaf van Stolberg te zullen huwen. Als gezant van den keizer op reis zijnde, werd hij door eene bende met den zoon van den graaf van Anhalt, die de jonkvrouw van Stolberg tot vrouw begeerde, aangegrepen en doodelijk gewond. Een jaar later stierf hij te Milaan, na den keizer elf jaren met getrouwheid gediend te hebben.

Doeke Doeckes van Martena¹⁸⁰, bastaardbroeder van den vorige, een man 'van een onvertzaagd gemoed en stout wezen', werd, op verzoek van Frederik Barbarossa, in 1176 door zijn vader naar Duitschland gezonden, waar hij zich door zijne dapperheid onderscheidde en in hoog aanzien bij den keizer kwam. Toen echter de keizer zich te Venetië voor den Paus vernederde, begeerde hij, ziende dat zoo een 'hoogen potentaat en lofwaardigen krijgsman zich tot zulke kleinachting en vernedering gaf', zijn afscheid, dat hij echter niet nam, toen hij hoorde, dat Barbarossa zich toerustte om naar Azië te trekken. Toen veranderde hij van besluit en volgde hem derwaarts, doch verdronk te gelijk met zijn heer bij het overtrekken van een rivier.

Sydts Martena¹⁸¹ nam in 1228 met andere Friezen deel aan den togt van Frederik II naar het H. Land, waar hij voor 't Heilige graf ridder werd geslagen. Later werd hij in een schermutseling in Hongarijen gedood.

Hessel van Martena¹⁸² was de 9 of volgens anderen de 10 potentaat van Friesland, waartoe hij den 6 November 1306 verkozen werd. Hij was een vreedzaam man, die den oorlog niet beminde, doch meermalen werd hij genoodzaakt ten oorlog te trekken, zoo als in 1309, toen de graaf van Holland met 1500 man in Gaasterland viel, dat brandschatte en vervolgens naar Stavoren trok, waar Martena met zijne Friezen lag. Deze trok den graaf tegen, doch nog voor hij Gaasterland bereikt had, had deze het reeds verlaten. Hij overleed den 16 Augustus 1312. Joannes Vlieterpius, door zijne geschiedkundige schriften bekend, was zijn geheimschrijver.

¹⁷⁸ J. W. te Water, *Historie van het verbond der Edelen*, D. III, bl. 99; Winsemius, bl. 137

¹⁷⁹ Ocko Scharlensis, *Chronijk van Friesland*, bl. 94, 95, 99; Winsemius, *Chron. van Friesland*, fol. 127, 138, 141.

¹⁸⁰ Ocko Scharlensis, *Chronijk van Friesland*, bl. 99, 100.

¹⁸¹ Ocko Scharlensis, *Chronijk van Friesland*, bl. 112.

¹⁸² Ocko Scharlensis, *Chron. v. Friesl.* bl. 136-133; Hamconius, *Frisia*. p. 44; Winsemius, *Chron. v. Friesl.* bl. 185-187, 190; Schotanus, *Gesch. v. Friesl.* bl. 164; Suffrid. Petrus, *de Script. Frisia*, dec. VIII, cap. 2; te Water, *Verb. der Edelen*, D. III. bl. 95.

Hessel van Martena¹⁸³, zoon van Sytse van Martena, hoofdelling te Kornjum en van Jel van Harinxma, kleinzoon van Doeke van Martena, grietman van Baarderadeel. Hij verschijnt in het laatst der 15e eeuw op het woelig tooneel onzer geschiedenis als een krijgszuchtig en driftig voorstander der Schieringer partij. Als zoodanig was hij een der eersten die vreemde troepen in het land hielp brengen en met Goslick Jongama, Bocke, Harinxma Douwe Sjaerdema en Hero en Harich Hottinga, benevens de steden Sneek, Bolsward, Franeker, Werkum en Sloten, die aan hen onderworpen waren, den overdragsbrief maakte van het hooge bewind aan den hertog van Saksen op den 30 April 1498 en dezen in zijn stadhouderschap huldigden. Hij bevond zich in hetzelfde jaar weder op den togt naar Bergum, en, in hooge gunst bij den hertog staande, was hij een der eerst benoemde raden in het hof van Friesland, door dezen ingesteld.

In 1500 had hij het bevel bij het beleg van Franeker, en vertegenwoordigde, na de overwinning op de Vetkoopers, den hertog bij het ontvangen der hulde van de zich onderwerpende partij. Vier jaren later werd hij lid van den raad, die uit drie vreemdelingen en drie inboorlingen bestond, en belast was met het opperste bestuur van Friesland. Waarschijnlijk was hij ook die Hessel, welke in 1505 grietman van Franekeradeel en drie jaren later van Menaldumadeel werd. Werkzaam was het deel dat hij nam aan de regtspleging van Gerbrand Mockema en Jemme Herjuwsma. Even gemakkelijk als hij zich aan het bestuur van hertog George gehouden en dat ondersteund had, schikte hij zich, na de overdracht aan Karel van Bourgondië of Oostenrijk, weder om diens partij te schragen, en voor zich de eer en voordeelen daarvan te genieten. Den 22 Junij 1515 legde hij, met 56 edelen, den eed van hulde aan Karel af; en den 1 Julij daaraanvolgende werd hij door diens stadhouder, graaf Floris van Egmond, ridder geslagen. In 1516 had hij het verdriet dat zijne echtgenoot met drie dochters op de Zuiderzee, door de partij der Geldersche Friezen gevangen genomen en naar Sneek gevoerd werden, waar zij nog lang moesten verblijven. Nog in hetzelfde jaar trok hij naar den koning van Spanje, Karel V, om dien den deerlijken toestand van Friesland onder het oog te brengen. In Januarij 1517 was hij tegenwoordig bij het beleg van Sneek, het laatste zijner feiten dat men van hem vermeld vindt. Kort hierop ondernam hij eene bedevaart naar het Heilige land, die hij echter niet volbragt, wijl hij in dat zelfde jaar op het eiland Rhodus stierf.

Zijn staatkundig gedrag is te regt door de Friesche geschiedschrijvers gelaakt, wijl hij alle geoorloofde en ongeoorloofde middelen aanwendde tot grootmaking van het huis van Saksen en van zijn eigen geslacht.

Jancko Douwema, die ook zeer tegen hem verbitterd is, legt hem te last dat hij dikwijls zou gezegd hebben, dat hij wel eene groote som gelds zou willen geven, zoo hij geen Fries was. Als krijgsman heeft hij, hoezeer dan ook als werktuig van de Saksische partij, menige dappere daad uitgevoerd.

Hij was bezitter van het nog aanwezige Martenahuis te Franeker en van de ook nog bestaande Stins Martena te Beetgum, die destijds veel van het geweld en de verbittering der vetkoopers leed.

¹⁸³ Gabbema, Verh. v. Leeuw. bl. 306, 307; Winsemius, Chron. v. Friesl. bl. 338, 352, 366, 368, 375, 411, 412, 426, 434, 432, 437, 441-448; Namen der Raden 's Hofes van Friesland, bl. 3, 4, 5; Occo Scarl. bl. 421; Archief van Visser en Amersfoordt III. bl. 394; Scheltema, Staatk. Nederl. D. II bl. 78; te Water, Verb. der Edel D. III. bl. 97, D. IV. bl. 442 Sminia, Nieuwe Naaml. d. Grietmannen, bl. 170-172; Mr. J.W. de Crane, Herinn. van Martena-huis te Franeker in de Vrije Fries, D. I. bl. 93 volg.; Charterb. v. Friesl. D. I. bl. 754, 771, 782, D. II. bl. 7, 8, 11, 12, 77, 20, 92, 95, 216, 217.

Hij huwde Both Hottinga, dochter van Jarich Hottinga, Epo Kee's zoon, die den moederlijken naam van Hottinga had aangenomen en van Swob Sjaerdema, bij welke hij vier dochters Jel, Knier, Fokel en Luts verwekte. Zij hertrouwde met een Duitsch krijgsman, met name Bruckschlegel, stierf in 1541 en werd te Franeker in de Martinikerk begraven. Hij was de stichter van Martena-huis te Franeker, was medeopsteller van *Accurata Descriptio perigrinationis in terram Sanctam, per illustres atque antiqua nobilitate splendoros viros ac Dominos D. Hesselum a Martena, D. Tzallingium a Botnya, nec non D. Julium a Botnya, Frisios, religionis ergo feliciter susceptae, anno salutis humanae MDXVII*, medegedeeld door J. van Leeuwen in de *Vrije Fries*, D. III. bl. 219 volg.

Doeke van Martena¹⁸⁴, zoon van Sytze van Martena, hoofdelling te Kornjum, grietman van Baarderadeel (1499) en Jel van Harinxma en was de broeder van Hessel. Hij woonde in 1504 op Martena-state te Kornjum. Hoewel zich overigens in de partijschappen niet mengende, werd hij echter een tegenstander van het Groninger verbond van 1491, omdat hij met vele andere, niet zonder grond, vreesde dat het op de vernietiging der Friesche vrijheid zou uitloopen. Ook ijverde hij met Worp Unia, Pieter Cammingha, en Frans Minnema er sterk tegen, dat de stad Leeuwaarden in dit verbond zou treden; doch te vergeefs, daar de gilden, door het gemeen aangezet, zulks doordreven. Later, voor grooter kwaad beducht, moest hij het voorbeeld van meest alle edelen volgen en zich zelf in het verbond begeven. Toen die van Sneek den eersten termijn hunner contributie aan dat verbond weigerden te betalen, werd Martena en eenige anderen beschuldigd het met hen eens te zijn, te Groningen gedagvaard en voor 100 rijnsche guldens in de boete geslagen. Hij was in 1504 een der gezanten naar George van Saksen, toen deze de vrije goederen der heerschappen in Friesland leenroerig wilde maken, bragt hem het onbillijke hiervan onder het oog en smeekte hem dit besluit in te trekken, hetwelk vooral door de stoutmoedige taal van Edo Jongema gelukte. In hetzelfde jaar onderteekende hij den reversaalbrief aan den hertog van Saksen. Hij huwde Sjouk, dochter van Keimpo Unia grietman van Leeuwarderadeel en had bij haar vier kinderen.

Tjebbe Martena, derde zoon van den vorigen, studeerde in 1521 te Leuven in de regten en verwierf den rang van licentiaat in dezelve. Hij huwde Bauck Heringa, en stierf 12 Junij 1530, nalatende Doeke, die volgt.

Kempo van Martena¹⁸⁵, oudste broeder van Tjebbe, doctor, ridder en raad van keizer Karel V in Friesland, een man van uitstekenden aanleg en groote geleerdheid, die dikwerf tot de belangrijkste bezendingen, zoo naar den keizer en den rijksdag als naar de landvoogdes gebruikt werd. In den Gelderschen oorlog werd zijn huis Martena-state te Kornjum, waarop hij woonde, verbrand. De staten van Friesland het van het uiterste belang achtende om een Landboek ofte Annael te hebben, waarin alles wat sedert de komst van hertog Albrert van Saksen in Friesland, dat is van den jare 1498 tot den jare 1530 ingesloten, belangrijks voorgevallen, overeengekomen of besloten was, wisten dezen arbeid niet beter dan

¹⁸⁴ Schotanus, Chr. v. Friesl. bl. 392, 393; Winsemius, Chr. v. Friesl. bl. 371, 385, 386, 391, 402; te Water, Verh. d. Edelen, bl. 94; Gabbema, Verh. van Leeuw. bl. 175, 185, 252; Charterb. D. II. bl. 344; van Sminia, Naaml. der Grietmannen, bl. 221, 222.

¹⁸⁵ Naamr. der Raden 's Hof van Friesland, bl. 5; Suffridus Petrus, de Script. Frisia, decus XIII, p. 145, seqq. Winsemius, Chr. v. Friesl. bl. 422, 499-443, 448, 457, 471, 472, 473, 476, 483, 485, 487, 414; Hamconius, Frisia, p. 84, 102, 103; Hoyneck van Papendrecht, Anal. T. I. p. 62, T. II. P. I. p. 170, 171; Schwartzenberg, Charterb. v. Friesland, Voorrede in D. II bl. 78 en volg. en 203 en volg.; Gabbema, Verhaal v. Leeuw. bl. 239; Focke Sjoerds, Inl. tot de beschrijv. van Friesland, D. I. bl. 29; Paquot, Mém. T. IV. p. 306; te Water, Verb. der Edelen. D. II bl. 36; Scheltema, Staatk. Nederl. D. II. bl. 80; de Wind, Bibl. v. Nederl. Gesch. D. I. bl. 130; G. de Wal, de claris Frisiae Jurisc, p. 7 seqq.

aan hem op te dragen, doch benoemden tevens nog vijf aanzienlijke mannen om het ontwerp, 't welk hij zou hebben opgesteld, te herzien en te beoordeelen. Martena kweet zich met zulk een ijver van zijn last, dat de staten reeds in 1532 zijn werk goedkeurden. Hij ontving daarvoor 200 goodguldens, onder voorwaarden, er twee afschriften van te leveren, een op perkament, een op papier. Dit werk, dat met de uiterste zorg als een dierbaar kleinood bewaard werd en steeds in de hoogste achting is geweest, werd voor het eerst in 1772 door den baron thoe Schwartzberg in het tweede deel van het Charterboek van Friesland uitgegeven (Leeuw. 1773 fol. 2e dl. bl. 1-205). Er bestaan verscheidene handschriften van dit Annael, van hetwelk de Wind een uitvoerig verslag geeft, van welke sommige van het uitgegeven werk zouden verschillen. Er bestaat een brief van Viglius aan hem.

Hij was algemeen bekend als een edelmoedig en uitstekend mensch. Hij huwde voor de eerste maal Peye Lieuwes, uit Groningerland, in 1531 gestorven, en voor de tweede maal Magdalena Schenck van Tautenburgh, weduwe van Oene Roelofs van Euwsum, die in 1537 overleed. De derde vrouw was Anna Walta van Heerma.

Hij maakte den 6 Mei 1538 zijn testament en stierf niet lang daarna, zeker voor 1540.

Doeke, Duco of Doco van Martena¹⁸⁶, zoon van Tjebbe Martena en van Bauck Heringa, was reeds vroeg de vrijheid en de gezuiverde godsdienst toegedaan. Hij begaf zich dikwijls naar Emden, om de bijeenkomsten der bannelingen bij te wonen, en zijne vrouw wordt gezegd, in 't begin der beroerte een leeraar der weêrspannige gemeente derwaarts gevolgd te zijn. In 1564 kantte hij zich manmoedig aan tegen de invoering van een bisschoppelijken stoel te Leeuwarden, en men zag in het volgende jaar, dat hij evenmin als anderen gezind was, de bevelen van den bisschop van Utrecht in alles op te volgen. In 1566 nam hij deel aan het verbond der Edelen. Toen in 1567, door de wederkomst van Aremberg uit Overijssel, nu met krijgsvolk gesterkt, de wakkere onderneming van Tjerk Walles, ten voordeele der onroomschen en tot wering van gewetensdwang te Leeuwarden te keer gegaan en de krachten van het bondgenootschap verbroken waren, werd door dien stadhouder een landdag uitgeschreven, waarop hij begeerde, dat de staten, omdat hun aantal te groot was, dertig of daaromtrent uit hun midden zouden afvaardigen, met volle magt, om met hem en den koninklijken raad over de zwevende geschilpunten in onderhandeling te treden. Het was den staten tegen de borst, dat Aremberg den geheelen raad bij de opening van deze gewigtige raadpleging wilde gebruiken, en aan ieder vreemdeling want (dezulke waren, naar het voorschrift van het Bourgondische hof in den raad gebragt) de geheimen, van den staat openbaren. Zij besloten derhalve Watze Camminga en Doeke Martena, lieden van den eersten

¹⁸⁶ Gellius Sneecanus, *Frisia nobilis* p. 56; Carolus de rebus Casparis à Robles Billaci in *Frisia gestis*, p. 9, 25. sqq. 76, 77, 78, 81, 82, 102, 140, 146, 156-158; Winsemius. *Hist.* 1. I. p. 47, 58, 59, 81, 83, 83-85; I. II. p. 139, 140; I. III. p. 204-206, 227, 228, I. IV. p. 287, 300, 321, 331, I. V. p. 392, 394, 440, 441, I. VI. p. 453, 474, 480, 484. 485, I. VII. p. 527, 522; Dez. *Chronijck*, B. XVI bl. 526, 527, B. XVIII. bl. 602, 606, 611, 622, 626, 639, 640, 650-653, 653, 658, 665-667, 679, 688, 706; *Bor. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 168, B. V. bl. 188, 189, B. VI. bl. 277-279, 331, 335, B. VII. bl. 29, B. XI. bl. 283, B. XIII. bl. 78, B. XV. bl. 225; Schwartzberg, *Chart. v. Friest. D.* III. bl. 635, 636, 685-689, 694-708, 751, 752; Schotanus, *Fries. Hist.* B. XXI. bl. 763, 788; 790, B. XXII. bl. 800, 811, 913, 820-830, B. XXIII. bl. 875; Viglius ab Aytta. *Epist. XXXIV ad Hopperum* p. 103, *Ep. CLXXXVII.* p. 721, *Ep. CCVIII en CCXIII.* p. 765, 773, *Hoofft, Ned Hist.* B. VI. bl. 337, B. VIII. bl. 330, 335; *Epist. a Gabbema edit Cent.* III. ep. 27 p. 581; *Naamrol der Raadsheeren van den Hove van Friesland*, bl. 226 en volg; de Crane, *Het aloud gesl. Martena*, in *Vrije Fries.* D. I. bl. 189 volgg.; Scheltema, *Staatk. Nederl.* D. II. bl. 12; *Te Water, Verb. der Edelen, Wagenaar, Vad. Gesch.* D. VII. bl. 248; Kok, *Vad. Woordenb. o.h.w.*; *Schuit- en jagtpraatjes*, bl. 14, XXII *Vet. in Fris. Nob. Carmina*, p. 126; *Friesch jaarboekje voor 1829*; *Sminia, Naaml. van Fries. mannen*, bl. 209 volgg.; *Eekhoff, Gesch. v. Friesl.* bl. 182, 191, 198.

adel en der regeringe best kundig, naar Aremborg af te vaardigen, om hem hunne bedenkingen te kennen te geven, en met nadruk te vorderen, dat niet dan geboren Friesche raden, naar voorouderlijk gebruik, op den landsdag zouden toegelaten worden. Hoe weinig zulks aan Aremborg smaakte, hij moest er echter in bewilligen en wat meer toegeeflijkheid gebruiken dan in het voorgaande jaar, toen Martena met Idzaerda en Douwe Hottinga, ook naar hem afgezonden waren om te verzoeken, dat hij 't stuk van godsdienst vooreerst in den tegenwoordigen toestand wilde laten totdat bij den koning, met kennis der algemeene staten, hierop nader zou besloten zijn. Toen Arrenberg, door het gevangennemen van Ipendam, een der verbonden Edelen en geheimschrijver van Brederode, die uit het huis van den edelen Sjoerd van Beijem gehaald en in den kerker geworpen werd, het goed vertrouwen der staten en verbondene Edelen scheen te zullen te leur stellen, werd Martena met Ruurd Roorda aan den stadhouder gezonden om van hem de verzekering te eischen, dat zij, naar regt en billijkheid handelende, niet zouden bloot staan om door list en lagen op het onverwachts overvallen te worden. Toen zij die verzekering ontvangen hadden, deden zij een nieuw voorstel ter handhaving van de eer der bondgenooten, op zulk eene vrijmoedige en rondborstige wijze, dat Aremborg, zijn gramschap niet langer kunnende verbergen, in scherpe verwijten uitviel; waarop Martena en de zijnen hem duidelijk te verstaan gaven dat zij, hetgeen voorheen gezegd en gedaan was, goedkeurden; dat zij zich noch door hoop op gunst, noch door vrees voor dreigende gevaren, ooit van hun regt zouden laten aftrekken, maar liever een heerlijk blijk van standvastigheid geven, 's lands regten vasthouden of te gelijk daarmee omkomen wilden Welk een moed in zulk een tijd!

Niettegenstaande hij in 1568 standvastig weigerde den nieuwen eed af te leggen, werd hij, tot verwondering van velen, door de Spanjaarden niet alleen niet vervolgd, maar bleef zelfs bij Robles gezien, die hem raadpleegde over de wapening tegen de Watergeuzen. Met beleid wist hij deze zaak slepende te houden. Zich gelatende, alsof hij een afgezonderd leven zocht te leiden, hield hij middelerwijl heimelijk verstandhouding met den Prins van Oranje, aan wien hij zijn plan om Leeuwarden te doen omslaan, ontdekte, waartoe vele Edelen hem de hand boden. Hij behandelde de zaken met zooveel omzigtigheid, dat Robles en het hof van Friesland zijn voornemen niet wisten, voor dat hij reeds eenig volk geworven en verklaard had, dat hij het zou aanvoeren om de vrijheid te bewerken. Ten einde zulks te kunnen doen, schreef hij aan Sonoy om vier of vijf vaandelen knechten, doch deze kon hem niet meer dan een vendel bijzetten. De aanslag op Leeuwarden mislukte door de tijdige voorzorg van Robles, doch gaf aanleiding aan Dirk van Bronkhorst tot gewigtige ondernemingen, waarvan de bondgenooten bestendige vrucht zouden gehad hebben, indien hij de voorzigtigheid en gematigdheid van Martena had bezeten. Deze kwam in Herfstmaand 1572 met zijne geringe magt te Sneek, waar hij met gejuich werd ontvangen. Kort daarop vertrok hij met eenig volk naar Gaasterland om Bronkhorst in te halen en naar Sneek te geleiden. Door dezen met twee anderen aangesteld om het opzigt te hebben over de kerkelijke goederen en kleinoorden en ze ten dienste van de gemeene zaak te besturen, werd hij en zijne ambtgenooten door de spaanschgezinden beschuldigd van schraapzucht, eene beschuldiging, die van allen grond ontbloot was Toen Joost van Schouwenburg in Friesland kwam, om aldaar in 's Prinsen naam het ambt van stadhouder te bekleeden en er deswegens onmin en tweespalt met Dirk van Bronkhorst en Batenburg ontstond, wist Martena dit geschil in het minzame te beslechten, teregt begrijpende dat het thans geen tijd was om onderling te twisten. Van Sneek kwam hij met zijn volk te Franeker in bezetting en bleef daar, toen Schouwenburg die stad verliet, en met het grootste deel van het volk naar elders trok, met één vaandel. 't Leed niet lang of Martena moest met zijne vrouw en kinderen van hier vertrekken. Uit Friesland gevlugt, werd hij door den Prins van Oranje aangesteld tot admiraal der Zuiderzee en lag met zijne

schepen in het Vlie. De schepen van Billy beletten hem wel om ter hulpe te komen aan de Noordhollandsche vloot, die met de Spaansche, onder den graaf van Bossu, op de Zuiderzee slaags geraakte en haar overwon, doch hij belette van zijnen kant de schepen van Billy om die van Bossu bij te staan. Omtrent dien tijd verspreidde zich het gerucht, dat Martena, door een zwaren storm beloopen, zijn leven in 't water had geëindigd; doch het gerucht was valsch; de Voorzienigheid had hem nog tot gewigtiger ondernemingen bestemd. Ondertusschen had het hof van Friesland hem openlijk gebannen, en bij de afkondiging der algemeene vergiffenis in 's Konings naam werd hij bij name daarvan uitgesloten. Na de pacificatie van Gent, kwam hij in Friesland terug. Wij ontmoeten hem aldaar onder de Gedeputeerde Staten, die in Louwmaand van 1577 bewilligden, dat gemelde bevrediging aangenomen, de graaf van Rennenberg als stadhouder erkend, voor de betaling van 't krijgsvolk gezorgd en voor 's lands geregtigheden op eene uitmuntende wijze gewaakt werd, en die bij de algemeene staten te Brussel deden aanhouden, om de blokhuizen, weleer tot beteugeling der ingezetenen gesticht, te slechten. Als lid der

Gedeputeerde Staten toonde hij zich steeds een warm voorstander der vrijheid en van 's Lands belangen; ook werd hij door de Staten van Friesland tot de gewigtigste ambten gekozen en genoot hun volkomen vertrouwen. In 1578 werd hij, op sterk aandringen van een groot aantal zijner landgenooten bij Rennenberg, drossaard van Harlingen, en verkreeg tevens de Grietenij van Barradeel. Hij was de eerste der drie gelastigden, die de, door den Spaanschen koning aangestelde grietmannen ontsloegen en anderen aanstelden. Ook nam hij het nieuwe hof in den eed. Een der grootste voorstanders der Unie van Utrecht zijnde, stond hij zeer in het vertrouwen van Willem I en werd door deze in de gewigtigste ondernemingen en bezendingen gebruikt. Zoo bekleedde hij den post van afgevaardigde zoo aan den prins van Oranje te Utrecht om het kasteel van Staveren den Rennenbergischen afhandig te maken als aan de vereenigde staten over het bestier van den lande en in meer andere gevallen. Na zooveel voor de vrijheid te hebben uitgevoerd, viel hij ten laatsten den vijand in handen. Met zijn vaandel voetvolk binnen Sloten liggende en van de zijnen verlaten, werd hij door 't volk van Rennenberg achterhaald en te Balk gevangen genomen. Men stelde zooveel belang in hem dat men op den landdag in Sprokkelmaand van 1581 bestoot hem vrij te maken voor een losgeld van f 3150 onder voorwaarde dat het aan 's lands schatkist zou moeten goedgegaan worden, doch alleen uit aanmerking van 's lands bekrompen geldmiddelen, en geenszins uit minachting voor de verdiensten van Martena, die zelfs omtrent dezen tijd tot lid van den Landraad aan de eene zijde van de Maas gekozen werd. In dezen post kweet hij zich met geen minderen roem dan in al zijne verdere verrigtingen ten dienste van het vaderland, en zijne uitmuntende bekwaamheden zoowel in het staatsbestier als in den krijg te water en te lande, zullen den voortreffelijken Aggeus van Albada bewogen hebben, om hem in de eerste hoedanigheid den Staten van Friesland met nadruk aan te prijzen. Hoe veel werk hij van de letteroefeningen maakte, blijkt niet slechts uit de getuigenis van vriend en vijand, maar ook uit zijne Latijnsche gedichten later in het licht gegeven. Onder anderen heeft hij gemaakt het onderschrift onder het afbeeldsel van Wybe van Grovestins (Scherne Wybe). Met geen minder regt derhalve wordt Martena onder de geleerdste Edelen als onder de aanzienlijkste van ge boorte gerekend. Hij overleed den 11 November 1605, en had alle zijne bezittingen voor de vrijheid van zijn vaderland opgezet, zoodat men van hun hem zeide dat hij het goed van drie edellieden had doorgebracht, namelijk van zijne twee broeders, van welke hij erfgenaam was geworden en zijn eigen.

Hij huwde eerst met Swob Botnia, dochter van Tjalling en Frouk Hottinga, vervolgens met Trijn of Katharina Unema, dochter van Jancke U. van Beya Blye en Tet Wibolsma, die in 1603 stierf. Bij zijne eerste vrouw had hij een zoon, bij zijne tweede verwekte hij Tjebbe, vroeg gestorven, Jan, die reeds vroeg de voetstappen van zijn vader drukte, en den prins van Oranje volgde, gehuwd met Maria van Sternsee, doch in 1584 kinderloos gestorven; Swob gehuwd met David van Goirle of Gorlé van Antwerpen; Rouck gehuwd met Evert Entens en hertrouwd met Juw Harinxma.

Zij is de laatste die de naam Martena uit eigen geboorterecht heeft gedragen. Zijne beeldtenis was ten tijde van te Water nog voorhanden bij den Grietman U. van Burmania, met zijne 16 kwartieren. Boven en onder deze beeldtenis staan de latijnsche gedichten, die met eene kleine verandering door Wesseling zijn uitgegeven. Indien Martena zelf de opsteller van deze bijschriften is geweest, ontdekt zich de groote man daarin aan zijn zwakke zijde.

Twee Friezen in Worms tijdens rijksdag 1521

Dick Vos 31 januari 2017

Of ze erbij zijn geweest toen kerkhervormer Maarten Luther tijdens de rijksdag in Worms met Karel V sprak, is niet bekend. Maar in het jaar 1521 reisden wel twee Friezen naar Worms om de keizer namens de Staten van Friesland om hulp en bescherming te vragen.

De tijden waren veranderd. In de vijftiende eeuw ruziede de Friese adel er lustig op los, verdeeld in groepen die zich Schieringers dan wel Vetkopers noemden. De eerste groep dankte z'n naam aan de cisterciënzer monniken die grijze –schiere–pijen droegen, de tweede heette naar de orde der norbertijnen, die slachtvee fokte. Friesland, met inbegrip van de Groninger Ommelanden, maakte al wel deel uit van het Heilige Roomse Rijk, maar een feodale structuur die in veel andere delen van het rijk al sinds Karel de Grote gold, kende Friesland niet. De Friezen werden niet bestuurd door een graaf of hertog; ze bestuurden zichzelf.

Aan het einde van de vijftiende eeuw zag keizer Maximiliaan van Oostenrijk echter kans om in Friesland een keizerlijke stadhouder aan te stellen: Albrecht van Saksen. Bij hem zochten de Schieringers bescherming. Friesland werd vervolgens een aantal jaren het strijdtoneel van de hertogen van Gelre en van Saksen. Totdat de laatste, de zoon van Albrecht, er genoeg van had en geld nodig had. Hij verkocht in 1515 zijn rechten –die Friesland en de Ommelanden omvatten– voor 100.000 gulden aan Karel V. Omdat deze toen vijftien jaar oud was, werd zijn tante, Margaretha van Oostenrijk, onder meer landvoogdes van Friesland. Maar rustig werd het er niet echt van, Friesland en de Friezen bleven een speelbal op het veld van heren van buiten het gewest. Het leidde tot belastingdruk, bezitsverlies en een gebrek aan rechtvaardigheid, met name door toedoen van de hertog van Gelre en zijn troepen.

Officiële afvaardiging

De frustraties hierover waren groot, en de Staten van Friesland vaardigden twee vertegenwoordigers af naar keizer Karel V, die in 1521 van 28 januari tot en met 25 mei in de Andreasstift in de Duitse stad Worms een rijksdag hield, een gewestelijke vergadering van keurvorsten en bisschoppen. De vertegenwoordigers waren Keimpe Doeckes van Martena en Sybrant Goffes Roorda.

Van Martena was rond 1487 geboren in Cornjum, had in 1508 letteren gestudeerd in Orléans –rechten ook misschien– en werd doctor genoemd. In 1515 had Karel V hem al tot raadsheer benoemd in het Hof van Friesland en hem tot ridder geslagen, en in 1517 was hij grietman –burgemeester– geworden van Tytjerksteradiel. Van Martena was ook degene die in opdracht van de Staten het Annaal of Landboek over de Friese geschiedenis van 1498 tot 1530 schreef, nog steeds een belangrijke historische bron. Eind 1538 moet Van Martena gestorven zijn.

De tweede, jonkheer Sybrant Goffes Roorda, werd in 1465 geboren in Tzummarum. Hij werd bewoner van Groot Duinterp –Doniastate– in Spannum en hij bezat landerijen op verschillende plekken in Noordwest-Friesland. Zeker voor middeleeuwse begrippen werd Roorda heel oud. Op 85-jarige leeftijd stierf hij op 11 oktober 1550 in Leeuwarden. Volgens sommige bronnen is hij in het klooster Anjum begraven, in de Sint-Remigiuskerk in Spannum is echter zijn grafzerk teruggevonden. Op last van de Franse overheersers is de zerk rond 1800 helaas zwaar beschadigd – in het kader van vrijheid, gelijkheid en broederschap werden alle uitingen van standsverschillen zorgvuldig weggehakt.

Gelderse terreur

Namens de Staten van Friesland moesten Van Martena en Roorda de keizer verzoeken de Friese adel te beschermen tegen de overheersing door hertog van

Gelre –ook een Karel– en een rechtsstelsel in te voeren dat niemand voorrechten bood die schadelijk konden zijn voor het algemeen belang. Ze wilden tevens teruggave van eigendommen die ze tijdens de oorlog met de Gelderse troepen kwijtgeraakt waren. Het ging daarbij met name om huizen. Namens de Friese geestelijkheid moesten ze vragen of Karel V de rechten en vrijheden wilde beschermen die hun gegeven waren.

De twee Friezen zijn zeker bij Karel V geweest, zo blijkt uit het Annaal van Van Martena. Bekend is ook dat de keizer, die veel aan z'n hoofd had, lang op zich liet wachten. De Friezen kwamen pas tegen het einde van 1521 in Friesland terug met de schriftelijke verzekering van de keizer dat hij, nu de Franse oorlog afgelopen was, werk zou maken van het verdrijven van de Gelderse troepen uit Friesland en ook aan hun overige wensen zou voldoen. De vervulling van in ieder geval een deel van die beloften zou ook weer de nodige tijd op zich laten wachten.

Luther

Wanneer de Friezen precies in Worms aangekomen zijn om Karel V te spreken, is onbekend. Maar omdat wel bekend is dat Maarten Luther op 17 april voor de keizer verscheen –bijna drie maanden na het begin van de rijksdag– kan het haast niet anders of ze waren in Worms toen Luther daar verbleef. Ze moeten de opwinding gevoeld hebben in de straten van de stad – het enthousiasme van het volk dat het wel kon waarderen dat iemand zich tegen de opvattingen van de adel en de geestelijkheid keerde, een monnik die gretig gehoor had gevonden tijdens de preken die hij op zijn reis naar Worms gehouden had in Erfurt, Gotha en Eisenach. Zonder inhoudelijk gesprek wordt Luther op 17 april 1521 gevraagd om twintig van zijn boeken te herroepen. Hij vraagt een dag bedenktijd, krijgt die, maar Luther wil zijn ideeën niet herroepen: „Als ik niet weerlegd word door getuigenissen uit de Schrift of door heldere, rationele argumenten –want ik geloof noch alleen de paus, noch alleen de concilies, omdat vaststaat dat zij vaker gedwaald en elkaar tegengesproken hebben– dan ben ik gebonden aan de door mij aangehaalde Bijbelteksten. En zolang mijn geweten gevangenzit in het Woord van God, kan en wil ik niets herroepen, omdat de dingen onzeker worden en ook de zaligheid bedreigd wordt als je iets tegen je geweten in doet. God helpe mij. Amen.”

Het beroemde „Hier sta ik, ik kan niet anders” dat aan Luther toegeschreven wordt, heeft hij hier waarschijnlijk niet gezegd, al is het een krachtige en kloppende samenvatting van zijn woorden.

Getuige

Of Keimpe Doeckes van Martena en Sybrant Goffes Roorda Luther zelf gezien hebben, of dat ze de reformator misschien zelfs gehoord hebben toen hij weigerde zijn ideeën te herzien, is niet bekend. Maar het kan haast niet anders dan dat de Friezen zich er bewust van waren dat er direct om hen heen, in Worms anno 1521, geschiedenis geschreven werd waarvan zij getuige waren.

Uit: Reformatorisch Dagblad

De Nederlanden in 'de jaren van Keympe' (1487–1538)

1487

Na de recente nederlagen die Maximiliaan tegen de Franse koning Karel VIII heeft geleden, barst er nu ook een opstand los in Vlaanderen tegen het Habsburgse gezag. Gent verwelkomt een Frans garnizoen.

1488

31 januari - Maximiliaan komt naar Brugge om de opstand te onderdrukken, maar wordt gevangengenomen.

12 mei - De Staten-Generaal komen bijeen en er wordt een einde gemaakt aan Maximiliaans regentschap over Vlaanderen. Maximiliaan belooft zich hieraan te houden en wordt vrijgelaten in ruil voor gijzelaars. Als borg wordt zijn raadsman Filips van Kleef gevangen gehouden. Eenmaal vrij houdt Maximiliaan zich niet aan de afspraak. Hij voert strafexpedities uit in het Brugse ommeland. Filips van Kleef voelt zich verraden en sluit zich vanwege deze eedbreuk aan bij de opstandelingen en wordt zelfs de leider. De opstand is ditmaal succesrijker. Mede doordat ook buiten Vlaanderen het regentschap in vraag wordt gesteld.

18 november - De Jonker Fransenoerlog: Jonkheer Frans van Brederode leidt een opstandig legertje in Holland en brengt Rotterdam in Hoekse handen.

Maximiliaan van Oostenrijk, regent van de Bourgondische gewesten voor zijn minderjarige zoon, vaardigt de Ordonnantie op de Admiraliteit uit, waarin de afzonderlijke oorlogsvloten van de zee gewesten onder één admiraal worden gesteld.

1489

Onder aanvoering van Albrecht van Saksen wordt Maximiliaans leger uitgestuurd om de opstandige graafschappen Vlaanderen en Holland en het hertogdom Brabant te onderwerpen en te straffen. Onder andere de stad Tienen en omliggende dorpen worden geplunderd, de inwoners mishandeld en verdreven.

Graaf Jan III van Egmont, Maximiliaans trouwe bondgenoot en stadhouder, weet de stad Rotterdam, die in Hoekse handen was, tot overgave te dwingen door uithongering.

1490

In de Slag bij Brouwershaven wordt jonker Frans van Brederode zwaar gewond gevangengenomen. Hiermee komt definitief een einde aan de Jonker Fransenoerlog en aan de Hoekse en Kabeljauwse Twisten.

1491

Tijdens de Opstand van het Kaas- en Broodvolk richten de inwoners van Kennemerland en West-Friesland zich tegen stadhouder Jan van Egmont vanwege de moeilijke positie van de boerenbevolking en belastingverhoging.

1492

Karel van Gelre wordt na vijf jaar vrijgekocht uit gevangenschap en gehuldigd als Hertog van Gelre. Hij komt met Franse steun succesvol in opstand waardoor Gelre weer onafhankelijk wordt van Habsburg.

Opstand van het 'Kaas-en broodvolk' in West-Friesland en Kennemerland. Plundering van het Slot Brederode.

19 juli - De stad Gent moet - na de onthoofding van Jan van Coppenolle, secretaris bij de schepenenbank die tijdens de Opstand van Vlaanderen tegen Maximiliaan I van Oostenrijk het verzet leidde - de Vrede van Cadzand ondertekenen met Albrecht III van Saksen, de vertegenwoordiger van de regent Maximiliaan van Oostenrijk, waardoor haar zelfstandigheid sterk besnoeid wordt. Gent doet afstand van haar militie (De Witte Kaproenen), van de jurisdictie buiten haar gebied en van het recht der gilden om zelf hun deken te benoemen.

Het geslacht Van Brederode neemt Huis ter Kleef in leen (tot 1568).

1494

22 juli - Filips de Schone wordt meerderjarig en wordt landheer van de Nederlanden en doet zijn Blijde Intrede te Mechelen

12 juli - De Kroniek van Neurenberg, ook wel bekend als Schedelsche Weltchronik (De Wereldkroniek van Schedel) wordt gepubliceerd in Nuremberg als een incunabulum. Veel kaarten uit deze kroniek tonen voor het eerst in de geschiedenis hele steden en landen.

Maximiliaan I van Oostenrijk wordt gekozen tot keizer van het Heilige Roomse Rijk.

1495

7 augustus - Deventer en Kampen worden op de Rijksdag te Worms door keizer Maximiliaan I tot Rijkssteden benoemd.

1496

Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige

Filips de Schone en koning Hendrik VII van Engeland tekenen het Magnus Intercursus waarmee de handelsbetrekkingen tussen de Lage Landen en Engeland hersteld worden.

20 oktober - Huwelijk van Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige in Lier.

Voor zijn afvaart naar Spanje benoemt Filips Engelbrecht II van Breda, graaf van Nassau, tot stadhouder der Habsburgse Nederlanden.

De Filippusgulden van Filips de Schone komt in omloop.

1498

Koning Maximiliaan schenkt hertog Albrecht van Saksen het leen het oorspronkelijke Friesland als onderpand voor een lening van 300.000 gulden. Albrecht was te hulp geroepen door de Friese potestaat Juw Dekama om een eind te maken aan de burgeroorlog tussen Schieringers en Vetkopers.

In de slag bij Laaksum wordt een groot leger van Vetkopers uit de Zevenwouden¹⁸⁷ verslagen door een klein leger van Albrecht van Saksen. Deze overwinning is bepalend voor het eindigen van het tijdperk van de Friese vrijheid. Voor Friesland begint een periode van versnippering en politieke ondergeschiktheid.

~1500

De eerste helft van de 16e eeuw is voor de Zuidelijke Nederlanden een periode van enorme groei. Een van de troeven van de Nederlanden is hun buitengewoon gunstige geografische ligging, waardoor ze tegelijkertijd als schakel, verkeersknooppunt en eindbestemming dienst doen voor de handel tussen de landen van de Baltische en Middellandse Zee. De Lage Landen scoren hoog op het vlak van handel, industrie en landbouw, en zijn door verschuiving van de wereldhandel van de Middellandse Zee naar de Atlantische Zeeruimte het nieuwe centrum van de wereldeconomie. Brabant en Vlaanderen zijn hierbij de toonaangevende regio's.

De oudste Vlaamse wandtapijten dateren uit de 13e eeuw. De belangrijkste productiecentra waren toen Doornik en Arras. Deze twee centra kregen in de 15e eeuw heel wat opdrachten van de Hertogen van Bourgondië. (In de veertiende eeuw werden ook al wandtapijten gemaakt in Brugge, Oudenaarde, Geraardsbergen, Edingen en Gent). In de 16e eeuw worden Brussel, Mechelen en Antwerpen belangrijk. Antwerpen gaat zorgen voor de verspreiding over de rest van Europa. Vlaanderen is daarmee het centrum van de Europese wandtapijtenproductie geworden.

Omstreeks 1500 is Gent samen met steden als Firenze, een van de belangrijkste steden in Europa, een politiek, economisch en juridisch zwaargewicht en telt tussen 40.000 en 50.000 inwoners.

¹⁸⁷ ZEVENWOUDE (Fr.: de Sawnwälden). Een in de eerste helft van de 15de eeuw ontstaan verbond van zeven delen (Utingeradeel, Engwirden, Oosterzeesterland, Mirderland-Lemsterdiega met een stuk van Gaasterland, Haskerland, Schoterland en Doniawerstal). Na 1500 uitgebreid met Gaasterland, Oost- en Weststellingwerf en Opsterland.

In het begin van de 16e eeuw bereikt de stad Antwerpen haar hoogtepunt. De grootste invoer is die van Engelse lakens, Duitse metaalproducten en de Portugese specerijen.

In 1500 heeft Antwerpen ongeveer 40.000 inwoners, omstreeks 1560 wordt het aantal van 100.000 bereikt. Hand in hand met de toenemende welvaart kent de stad een ongekeerde culturele bloei. Vooral neemt de schilderkunst in Antwerpen een hoge vlucht in de zestiende en zeventiende eeuw.

Een aantal provinciale raden verklaren zich soeverein in het begin van de 16e eeuw zoals Brabant en Henegouwen.

In de 16e eeuw verspreiden protestantse evangelisten de heksenvervolging vanuit hun thuisland (Wittenberg, Genève en Zürich) elders in Europa, op de voet gevolgd door hun rivalen van de contrareformatie, de jezuïeten.

1502

Begin van de Gelderse Oorlogen, een reeks conflicten in de Lage Landen: voornamelijk Holland, Vlaanderen en Brabant onder leiding van de Habsburgse vorsten van de Nederlanden aan de ene kant en Gelre, Groningen en de Ommelanden en Friesland, onder leiding van Karel van Gelre aan de andere kant.

1504

26 november - Koningin Isabella I van Castilië sterft. Haar dochter Juana erft de troon, die feitelijk toevallig aan de Bourgondische hertog Filips de Schone.

In Mechelen wordt opnieuw de Grote Raad van Mechelen ingesteld als hoogste rechtsorgaan voor de Habsburgse Nederlanden. Dit is een belangrijke stap in de richting van integratie van de verschillende gewesten.

Hendrik graaf van Stolburg regeert als landvoogd over Friesland.

Jheronimus Bosch schildert - waarschijnlijk in opdracht van Engelbrecht II van Nassau - de triptiek De Tuin der Lusten, hoewel het ook in de periode 1480-90 geschilderd kan zijn.

1506

De latere keizer Karel V, amper zes jaar oud, wordt bij het plotselinge overlijden van zijn vader, Filips de Schone, vorst van de gewesten der Habsburgse Nederlanden onder regentschap van zijn grootvader, Maximiliaan I van Oostenrijk. Het regentschap wordt echter uitgeoefend door diens dochter, Margaretha van Oostenrijk.

1507

18 maart - Margaretha van Oostenrijk wordt landvoogdes van de Nederlanden.

5 juli - Margaretha van Oostenrijk doet haar Blijde Intrede te Mechelen.

1509

26 september - De tweede Cosmas- en Damianusvloed treft vooral Walcheren en Tholen, maar ook het gebied tussen IJ en Oude Rijn komt blank te staan.

1511

Erasmus publiceert Lof der zotheid, dat hij opdraagt aan Thomas More.

1512

De Habsburgse bezittingen in de Lage Landen worden samen ingedeeld in de Bourgondische Kreits, een verband van verschillende staatjes binnen het Heilige Roomse Rijk.

Huurtroepen van Karel van Gelre vallen Amsterdam aan. Ze plunderen de Lastage, de winterhaven en sloopschelling van de stad. Er wordt grote schade aangericht.

1514

Nadat hij van Maximiliaan I in 1507 al Kirchberg en Weißenhorn ontvangen heeft, verkrijgt de bankier Jakob Fugger de Rijke nu de titel van rijksgraaf. Met enorme sommen geld steunt hij de verkiezing van Karel V tot keizer.

30 september - De Sint-Jeronimusvloed treft Holland en Zeeland.

1515

5 januari - Karel V, zoon van Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige wordt in Brussel meerderjarig verklaard door Maximiliaan, en daarmee graaf van Vlaanderen en Holland, op verzoek van de Nederlandse adel. Zij hebben immers bezwaar tegen

de invloed van Gattinara en Granvelle, de Bourgondische raadsheren van Margaretha.

25 januari - Frans I van Frankrijk wordt te Reims tot koning van Frankrijk gekroond.

24 februari - Karel V treedt in Gent aan als nieuwe landsheer. Dit betekent een tijdelijk einde van het regentschap van Margaretha van Oostenrijk, die dan enige tijd teruggetrokken leeft.

11 april - Karel V vaardigt het Kalfsvolverdrag uit, een formele bevestiging van de vrede van Cadzand. Hierdoor mogen de gilden niet meer zelf hun gildedeken kiezen. Dit wekt vooral in Gent, Eerste Lid van de Vier Leden van Vlaanderen en centrum voor handel en industrie, grote wrevel. Tussen 1515 en 1540 zal Gent heel wat vorstelijke bedden demonstratief verwerpen. Dit is slechts één aspect van de Gentse Opstand tegen de weinig diplomatische Karel V.

19 mei - De Saksische hertog George met de Baard doet zijn aanspraken op Groningen en Friesland voor het geringe bedrag van f100.000 over aan Karel V.

19 november - Aftreden van Jan III van Egmont als stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland.

In de eerste helft van de 15de eeuw alleen al kwamen in Gent maar liefst 9 opstanden voor. Niet alleen vorsers uit de vroegere Nederlanden detecteerden in de Lage Landen een sterke drang tot opstand, ook Tilly bestempelt ze in European Revolutions als de bakermat van de 'bourgeoisrevolte'.

In de zestiende eeuw groeit de territoriale bevoegdheid van de Grote Raad van Mechelen. Door de vestiging van het gezag van keizer Karel V over Doornik en het Doornikse, Utrecht, Friesland, Overijssel en Gelre omvat het gebied tenslotte het geheel van de Zeventien Provinciën.

1516

Nadat Karel V naar Spanje is vertrokken om er na het overlijden van Ferdinand II van Aragón de troonopvolging waar te nemen, wordt Margaretha van Oostenrijk, "la bonne tante", voor een tweede maal belast met de regering over de Nederlanden. In 's-Hertogenbosch breekt de pest uit.

1517

24 juni - Grutte Pier landt met een groot leger voor het beleg van Medemblik.

31 oktober - Maarten Luther, Augustijner monnik, moraaltheoloog en kerkhervormer, spijkt zijn 95 stellingen tegen de deur van de kerk in het Duitse Wittenberg. Hiermee begint de Reformatie.

Grote Pier werkt aanvankelijk samen met Karel van Gelre en is met zijn kaapvaart zeer schadelijk voor de Hollandse Sontvaart, maar als blijkt dat Karel zelf een machtspositie in Friesland probeert te verwerven, is hij zo teleurgesteld, dat hij zich in 1518 uit de strijd terugtrekt.

1519

Karel, zoon van Filips de Schone van Bourgondië en Johanna de Waanzinnige van Spanje, volgt zijn grootvader Maximiliaan I van Oostenrijk op en wordt Keizer Karel V.

1520

Na 1520 is de wereldlijke rechtspraak grotendeels inquisitoir geworden. De vorsten hadden professionele rechters aangesteld.

15 juni - Banbul van paus Leo X tegen Luther. (Dit betekent excommunicatie, Luther behoort niet meer tot de Rooms-Katholieke Kerk).

In Castilië breekt de Opstand van de comunidades uit tegen de uit de Nederlanden afkomstige jonge vorst Karel, en men roept zijn moeder Juana uit tot koningin. Karel bezweert het oproer door te beloven zich voorgoed in Spanje te vestigen.

10 december - Studenten verbranden de pauselijke banbul tegen Luther. Londen heeft 50.000 inwoners.

1521

De Nederlanden raken betrokken bij de Deense Successieoorlogen als Christiaan II van Denemarken steun zoekt bij zijn zwager Karel V. Een jaar later wordt de Sont afgesloten voor Holland, reden waarom Margaretha van Oostenrijk steun

weigert aan Christiaan. De beperkte centrale macht van de Habsburgers blijkt als admiraal Adolf van Bourgondië Margaretha negeert en Christiaan een schip laat uitrusten.

Paus Adrianus VI, de enige paus uit de Lage Landen en voormalig mentor van Karel V, wordt benoemd.

8 mei - In de Habsburgse Nederlanden wordt een verbod uitgevaardigd van het uitgeven, het verkopen en het kopen van boeken van Maarten Luther, en van boeken waarin kerk, paus of vorst worden beledigd.

25 mei - Edict van Worms: Maarten Luther, door de Rooms-Katholieke Kerk in de ban gedaan, wordt tevens in de rijksban geslagen.

Juli - In Gent vindt een openbare boekverbranding plaats van Lutherse geschriften. Ook in Utrecht worden Lutherse geschriften verbrand.

De Gouden Carolus (munt) wordt in omloop gebracht.

Een Overijssels legertje plundert de oostzoom van de Veluwe tot aan Harderwijk. Op de terugtocht worden de mannen achterhaald door een Gelders leger en bij Aperloo verslagen.

Desiderius Erasmus vestigt zich in Bazel.

Hertog Karel van Gelre laat een blokhuis bouwen in Lemmer als versterkt onderkomen van een garnizoen. Hij legt daarmee een claim op de Friese Zuidwesthoek.

1522

In Brugge en, tot tweemaal toe, in Antwerpen vinden er openbare boekverbrandingen plaats van Lutherse geschriften.

Beeldenstorm in Wittenberg.

1523

1 juli - De eerste ketterse protestanten, de Antwerpse monniken Jan van Essen en Hendrik Voës, volgelingen van Luther worden levend verbrand op de Grote Markt van Brussel.

7 juli - Executie te Leeuwarden: de Fries Wijerd Jelckama wordt onthoofd. Jelckama was de laatste overgebleven Friese rebel, piraat en opstandeling, opvolger van Grote Pier.

1524

Zowel Oost-Friesland als Bremen gaan tot het hervormde geloof over. Deze ontwikkeling bij de burens baart het hof van Karel V grote zorg, omdat het het instromen van ketterse geschriften des te gemakkelijker maakt.

Friesland erkent Karel V als landsheer.

1525

13 juni - Huwelijk van Maarten Luther en de voormalige non Katharina von Bora in Wittenberg.

In de Noordelijke Nederlanden wordt Jan de Bakker uit Woerden de eerste protestantse martelaar. In Den Haag wordt hij, in aanwezigheid van Margaretha van Oostenrijk, op de brandstapel ter dood gebracht.

De Gete wordt tot in Tienen bevaarbaar gemaakt.

1526

De Antwerpse boekdrukker Jacob van Liesvelt verzorgt de eerste uitgave van zijn Liesveltbijbel op basis van de Lutherse vertaling van het Nieuwe Testament; het Oude Testament is nog geheel op de Vulgaat gebaseerd.

1527

1 juli - Landgraaf Filips I van Hessen sticht de eerste protestantse universiteit: de Philipps-Universiteit Marburg.

20 november - De Monnikendamse weduwe Wendelmoet Claesdochter wordt in Den Haag wgens ketterij levend verbrand.

1528

Januari - De Staten van het Oversticht (Overijssel en Drenthe) huldigen Karel V als landsheer.

21 oktober - Het Bisdom Utrecht wordt gesecculariseerd. Elect Hendrik van de Palts moet de wereldlijke macht afstaan aan Karel V, die leenheer wordt van Utrecht en het Oversticht.

Karel V benoemt Antoon van Lalaing tot stadhouder van Utrecht.

Met geldelijke steun van Holland wordt in Utrecht aan de bouw van Kasteel Vredenburg begonnen. Het is de bedoeling dat daardoor de roerige gilden eindelijk het zwijgen wordt opgelegd en de stad voorgoed in het Bourgondische gareel gebracht wordt.

Troepen van de Gelderse veldheer Maarten van Rossum plunderen en brandschatten Den Haag.

1529

Met de Damesvrede van Kamerijk dwingt Keizer Karel V de Franse koning Frans I formeel afstand te doen van Vlaanderen en Artesië en wordt hij zelf formeel leenheer van die gebieden (in de praktijk was hij het al). De heren worden vertegenwoordigd door twee gezaghebbende dames, Margaretha van Oostenrijk (de tante van Karel V) en Louise van Savoye (de moeder van Frans I).

1530

24 februari - Keizer Karel V wordt te Bologna, op zijn verjaardag, tot keizer gekroond door paus Clemens VII. Dit is de laatste keizerskroning ooit uitgevoerd door een paus.

Karel V is een jaar lang in de Habsburgse Nederlanden en wil er het bestuur van centraliseren.

5 juni - De grootkanselier van de Nederlanden, kardinaal Gattinara, overlijdt en wordt niet vervangen. Zijn taken worden feitelijk overgenomen door de grootzegelbewaarder.

25 juni - Op de Rijksdag te Augsburg wordt de Confessie van Augsburg, opgesteld o.l.v. Philipp Melanchthon voorgelezen aan Karel V van het Heilige Roomse Rijk. Het eerste deel bestaat uit 21 artikelen en bevat de hoofdstellingen van de lutherse leer; Het tweede deel bestaat uit een opsomming van wat de lutheranen beschouwen als de belangrijkste misbruiken binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

5 november - Sint-Felixvloed. Onder andere de stad Reimerswaal gaat verloren en er zijn 100.000 doden.

30 november - De landvoogdes van de Nederlanden, Margaretha van Oostenrijk, schrijft haar afscheidsbrief aan landsheer Karel V, waarbij zij hem op het hart drukt de vrede te bewaren, ook met de koning van Frankrijk en Engeland. Zij sluit haar testament in en overlijdt de volgende dag.

1531

14 maart - Aankomst van Maria van Hongarije in de Nederlanden - zij zal Margaretha van Oostenrijk opvolgen als landvoogdes.

1 oktober - Karel V voert bij zijn bezoek aan de Nederlanden een aantal hervormingen door. Daarbij stelt hij de Collaterale Raden te Brussel in. Deze bestaan uit: de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financiën. Tot het jaar 1788 zijn dit de 3 voornaamste bestuursorganen van de Nederlanden.

7 oktober - Officiële aanstelling van Maria van Hongarije als landvoogdes van de Habsburgse Nederlanden in de Staten-Generaal (gezamenlijke vergadering van alle Collaterale Raden samen). Maria van Hongarije maakt slechts zelden gebruik van het advies van de hoge edelen.

1532

2 november - Opnieuw treft een Allerheiligenvloed Zeeland en Holland.

Reimerswaal wordt voorgoed afgesneden van Zuid-Beveland en komt op een eiland te liggen. De stad, in 1530 al zwaar beschadigd, krijgt opnieuw veel te lijden.

1535

11 februari - Wederdopers rennen naakt door de straten van Amsterdam en trachten vergeefs de stad in te nemen. Het rijk van de Wederdopers in Münster onder leiding van Jan van Leiden komt ten val. Een golf van vervolging van Doopsgezinden leidt tot

terechtstellingen in vele steden. De Batenburgers, een groep extremistische Doopsgezinden onder Jan van Batenburg maken het platteland van de noordelijke Nederlanden en Westfalen onveilig. Zij beweren de goddelijke wraak op de goddelozen te belichamen.

Maart - Een groep van circa 300 Doopsgezinden onder leiding van Menno Simons' oudere broer Pieter neemt de Cisterciënser abdij van Oldeclooster nabij Bolsward in en richt versterkingen op. Zij vernielen de altaren en beelden en stichten er hun "Nieuw Jeruzalem". Stadhouders Georg Schenck van Toutenburg neemt de abdij in. De overlevenden worden gehangen, onthoofd of indien vrouwelijk, verdronken.

1536

Karel van Gelre sluit zich tijdens de Gravenvete aan bij Christiaan III van Denemarken om zo steun te verkrijgen in zijn Gelderse Oorlogen. In mei 1536 bezet Meindert van Ham Appingedam en trekt met zijn troepen naar Groningen en dreigt Holland binnen te vallen. Groningen, dat tot dan toe Gelderse stadhouders heeft gehad, laat onder de Deense druk de Friese stadhouder Georg Schenck van Toutenburg binnen zijn muren, waarmee deze stad ook in Habsburgse handen komt. Meindert wordt verdreven in de Slag bij Heiligerlee.

Karel V wordt leenheer en graaf van de gewesten Groningen en Drenthe.

Karel V begint een oorlog met Koning Frans I van Frankrijk voor de verovering van Noord-Italië (Italiaanse Oorlog (1535-1538)). Hij vraagt landvoogdes Maria om middels een bedeaanvraag in de Nederlanden geld daarvoor op te halen.

1537

Maart - Koning Frans I van Frankrijk valt het Vlaamse graafschap Artesië binnen met een leger van 30.000 man.

24 en 27 maart - Bijeenroeping van de Staten-Generaal door Maria van Hongarije rond de bedeaanvraag, een belasting die Karel haar vraagt op te leggen van 1.200.000 Carolusgulden en die zij voor een gelijkaardig leger wil bestemmen, vormt de directe aanleiding van de opstand in Gent.[5] Alle Nederlandse gewesten stemmen zonder morren in, maar Gent niet. Het zit al met een schuldenberg (boetes wegens opstandigheid), geërfd uit de Bourgondische periode. Kasselrij Kortrijk, het Land van Waas, en Ninove sluiten zich bij Gent aan. Het Eerste Lid van Vlaanderen beroept zich voor de bedeweigering op het unanimité- en het minderheidsbeginsel uit het Vlaamse Privilegie van 1477. Dat houdt in dat aan het graafschap geen belasting kan worden opgelegd als er geen unanieme toestemming van de Vier Leden is.

Landvoogdes Maria van Hongarije poogt vruchteloos om met de Gentse opstandige raadsleden tot een akkoord te komen. Zij beveelt iedere Gentse burger die in Antwerpen of Brussel komt te arresteren.

1538

30 juni - De Gelderse hertog Karel van Egmond sterft, waarop de Gelderse successieoorlog uitbreekt.

Landvoogden¹⁸⁸ tussen 1487-1538

afbeelding	naam	begin	eind	relatie	benoemd door
	Engelbert II van Nassau (1451-1504)	1496	1504	/	Maximiliaan I, Heilige Roomse keizer voor Filips de Schone
	Willem de Croÿ (1458-1521)	1504	1507	/	Maximilian I voor Karel
	Margaret van Oostenrijk (1480-1530)	1507	1 december 1530 (overlijden)	Tante van Karel	
	Margaretha van Hongarije (1505-1558)	Januari 1531	Oktober 1555	zus	Karel V, keizer van het Heilige Roomse Rijk

¹⁸⁸ De landvoogd(es) (alternatieve benamingen: algemeen stadhouders of gouverneur-generaal) was de hoogste regeringsfunctionaris en vertegenwoordigde de landsheer

Engelbrecht II van Nassau-Breda¹⁸⁹, bijgenaamd de Roemrijke, graaf van Nassau, Dietz en Vianden, heer van Breda en de Lek, en van Roosendaal, Nispen en Wouw¹⁹⁰, internationale naam: Engelbert II (Breda, 17 mei 1451 — Brussel, 31 mei 1504), was binnen het Hertogdom Bourgondië een hoge en voorname Brabantse edelman uit Breda. Hij was de oudste van de twee zoons van Jan IV van Nassau en Maria van Loon-Heinsberg. In 1473 werd hij als eerste Bredase graaf van Nassau opgenomen in de Orde van het Gulden Vlies.

Engelbrecht II volgde op 27 juli 1475 zijn vader op in de Nederlandse bezittingen. Van 1475 tot zijn dood in 1504 was hij heer van Breda. Op 27 juli 1475 deed hij zijn blijde inkomst als heer van Breda. Bij deze gelegenheid bekrachtigde Engelbrecht II de privileges van de stad en de dorpen en verleende hij nog enkele voorrechten. De oorkonde had de volgende aanhef: Enghelbrecht, greve te Nassouw en ter Vyanden, heere tot Breda.¹⁹¹

Engelbrecht werd in 1499 (door een ruil met hertog Willem II van Gulik-Berg) burggraaf van Antwerpen, alsmede heer van Diest, Sichem en Zeelhem. Hij was al heer van de Lek, en kocht in 1501 de heerlijkheden Roosendaal, Nispen en Wouw.

Engelbrecht II bekleedde hoge militaire en bestuurlijke functies in dienst van de Bourgondische hertog Karel de Stoute. Door consequent de zijde van diens schoonzoon keizer Maximiliaan van Oostenrijk te kiezen, werd hij op het einde van zijn leven de voornaamste vertegenwoordiger van de Habsburgers in de Lage Landen. Filips de Schone benoemde hem in 1496 tot algemeen stadhouder van de Bourgondische Nederlanden. In 1501 deed Maximiliaan dat opnieuw. Engelbrecht stierf op 54-jarige leeftijd.

Willem van Croÿ (1458 - Worms, 28 mei 1521)¹⁹² was een van de belangrijkste adviseurs aan het hof van keizer Karel V en vervulde belangrijke ambten in diens Nederlandse regering. Hij moet niet verward worden met zijn neef Willem van Croÿ (aartsbisschop van Toledo vanaf 1517).

In 1485 kocht Willem van zijn vader de heerlijkheden van Beaumont en Chièvres. In 1489 onderhandelde hij met Filips van Kleef toen deze in opstand kwam tegen Maximiliaan van Oostenrijk. In 1491 werd hij ridder in de Orde van het Gulden Vlies.

In 1494 werd hij lid van de hofhouding van Filips de Schone, maar vergezelde deze niet tijdens diens eerste reis naar Spanje in 1501 tot 1503. Na Filips dood in 1506 werd Willem lid van de Koninklijke Raad van Castilië en aldus verantwoordelijk voor de financiën van de Habsburgse Nederlanden alsook opperbevelhebber van het leger. Deze taken werden in 1510 door keizer Maximiliaan opnieuw bevestigd.

In 1509 werd hij ook tutor van de prins en aartshertog Karel van Oostenrijk, de latere keizer Karel V, als vervanger van Karel van Croÿ, 1e prins van Chimay (1455-1527). Willem van Croÿ nam de negen jaar oude Karel weg van het hof van Margaretha van Oostenrijk, zodat hij meer invloed op hem had. Willem sliep zelfs met de jonge Karel op één kamer. De jonge Karel was al snel afhankelijk van Willem voor advies. Willem van Croÿ probeerde door betalingen van grote sommen geld

¹⁸⁹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Engelbrecht_II_van_Nassau-Breda

¹⁹⁰ Andreas Eppink (2015), Wat is onze cultuur?, hfdst. 4: 'Het land vóór de Opstand. Hoezo Spaans?', p. 8

¹⁹¹ Erfgoedweb Breda

¹⁹² https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_II_van_Cro%C3%BF

keizer Maximiliaan over te halen Karel al op vijftienjarige leeftijd meerderjarig te verklaren.

In 1506 werd Karel landsheer van de Nederlandse gewesten. Aan het hof van zijn tante Margaretha werd Karel vanaf 1507 in de praktijk opgevoed door Willem van Croÿ en Adriaan van Utrecht, de latere paus Adrianus VI. Naast de klassieke ridderlijke vaardigheden, zoals het zwaardvechten en de jacht, probeerden zij hem humanistische idealen bij te brengen, maar daarvoor interesseerde de jonge Karel zich een heel stuk minder. Grootkanselier Jean le Sauvage bracht Karel de beginselen van politiek en bestuur bij.

Karel benoemde Willem van Croÿ in 1515 tot lid van de zijn hofraad en schonk hem in 1516 het hertogdom Sora en Arce en Roccagugliema in het koninkrijk Napels. Karel maakte van Beaumont een graafschap en van Aarschot, dat Willem in 1511 van zijn vader had geërfd, een markgraafschap (1518).

Willem was verder stadhouder van Namen vanaf 1503, grootbaljuw van Henegouwen (1497-1503), admiraal van Napels en chef-admiraal voor het hele koninkrijk vanaf 1516. In 1517 werd hij contador mayor van de Spaanse schatkist, later verkocht hij dit ambt aan Álvaro de Zúñiga, hertog van Béjar, voor 30.000 dukaten.

Het was op advies van Willem dat Karel V zijn broer Ferdinand wegstuurde van het Spaanse hof. Ferdinand was in Spanje geboren en populair bij het volk. Willem was bang dat hij gebruikt zou worden als hoofdfiguur in een opstand tegen Karel. Willem zorgde er ook voor dat zijn gelijknamige neef Willem van Croÿ tot aartsbisschop van Toledo werd benoemd. Hierdoor profiteerden de twee Willems beiden van de inkomsten van het bisdom. De benoeming van Willem tot bisschop was geen succes, want de neef voelde de Spanjaarden slecht aan, hetgeen mede oorzaak was van de Opstand van de comunidades.

Willem stond erop dat Karel werd voorgedragen voor de verkiezing tot keizer van het Roomse Rijk. Hij was aanwezig op de Rijksdag van Worms in 1521, waar hij bezwaar maakte tegen de gewelddadige vervolging van Martin Luther en diens volgelingen. Karel V brak echter met Willem van Croÿ toen hij de oorlog verklaarde aan Frankrijk. Willem was altijd pro-Frans geweest en had geprobeerd de oorlog te voorkomen. Willem stierf in 1521, volgens de bronnen door vergiftiging. Dit zou gebeurd zijn door Lutheranen als represaille voor Willems betrokkenheid bij het Edict van Worms.

Margaretha van Oostenrijk (Brussel, 10 januari 1480 — Mechelen, 1 december 1530)¹⁹³ was hertogin van Savoye, landvoogdes van de Habsburgse Nederlanden en de enige dochter van Maximiliaan I van Oostenrijk en Maria van Bourgondië. Ze was de zuster van Filips de Schone, die huwde met Johanna van Castilië, ook de Waanzinnige genoemd.

Tragiek en politiek in haar leven

Kinderjaren in Frankrijk

Toen Margaretha twee jaar oud was verloor ze haar moeder, Maria van Bourgondië. De Belgische steden kwamen in die tijd in opstand en de Gentenaars gijzelden de kleine prinses en haar vierjarige broertje Filips. Ze dwongen hun vader om een voor hem nadelige vrede te sluiten met de Franse koning Lodewijk XI. Bij de Vrede van

¹⁹³ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Margaretha_van_Oostenrijk_\(1480-1530\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Margaretha_van_Oostenrijk_(1480-1530))

Atrecht (1482) werd ook bepaald dat Margaretha zich verloofde met de toen dertienjarige Karel VIII, de Franse dauphin.

Margaretha groeide op aan het Franse hof in Amboise. Bij het overlijden van Lodewijk XI in 1483 was ze de verloofde van de dauphin, die zelf onder de voogdij van Anna van Beaujeu, zijn oudste zus en regentes, kwam.

Toen Maximiliaan I in 1491 bij volmacht huwde met Anna van Bretagne, de erfdochter van het hertogdom Bretagne, grepen Anna van Beaujeu en Karel VIII in. Margaretha werd opzij geschoven en Karel dwong Anna van Bretagne om met hemzelf te trouwen. Margaretha werd in 1493 bij de Vrede van Senlis aan haar vader, Maximiliaan, teruggegeven. Tijdens haar verblijf aan het Franse hof in het Kasteel van Amboise leerde ze haar latere echtgenoot Filibert II van Savoye kennen.

Haar huwelijk met Johan van Aragón

In 1497 reisde Margaretha per schip naar Santander in Spanje. Ze werd met veel luister ontvangen aan het hof van de Katholieke Koningen. Op 3 april 1497 trouwde ze in Burgos met Johan van Aragón, de troonopvolger van Spanje en de broer van Johanna van Castilië. Een jaar eerder in 1496 was Johanna in Lier gehuwd met de broer van Margaretha, Filips de Schone. Dit dubbelhuwelijk smeedde een band tussen Oostenrijk en Spanje tegen Frankrijk. Margaretha's echtgenoot Johan bezweek echter vijf maanden later aan tuberculose. Enkele maanden later beviel de zeventienjarige Margaretha van een doodgeboren dochter.

Het huwelijk, alhoewel gearrangeerd, was liefdevol. Blijkbaar was de tijd die zij in bed doorbrachten een zorg voor de hofartsen gezien Johan een zwakke constitutie had. De wellust die hij voelde voor zijn vrouw baarde hem zorgen, maar zijn biechtvader verzekerde hem dat dit natuurlijk was.[bron?] Margaretha was zijn liefde waard en ze had een scherp gevoel voor humor. Haar verlovingsmet de prins scheen gedoemd toen het schip dat haar naar Spanje bracht in een storm verzeilde in de Golf van Biskaje. In alle haast schreef ze haar eigen grafschrift:

"Cy gist Margot, la gente Demoiselle, Qu'eust deux maris, et si mourut pucelle."
(Hier ligt Margaretha, de gewillige bruid - tweemaal gehuwd, maar een maagd toen ze stierf.)

Haar huwelijk met Filibert II van Savoye

Op 5 maart 1500 arriveerde Margaretha terug in Gent, waar de geboorte werd gevierd van de latere keizer Karel V, de zoon en erfopvolger van haar broer Filips de Schone. Op 28 november 1501 huwde zij met hertog Filibert II van Savoye, een neef van Karel VIII, die ze eerder aan het Franse hof had leren kennen. De bruiloft werd in het Klooster van Romainmôtier gehouden. Zij verloor haar tweede echtgenoot amper drie jaar later. Filibert stierf na een jachtpartij op een hete dag, toen hij te overvloedig ijskoud bronwater had gedronken. Margaretha nam zich toen voor de weduwekap tot het eind van haar dagen te dragen en verwoordde haar rouwgevoelens in Franstalige gedichten.

Zij liet de Nicolaas van Tolentijnkerk, deel van het Koninklijk klooster van Brou optrekken in het Franse Brou, een buitenwijk van Bourg-en-Bresse, als herinnering aan haar echtgenoot. Filibert ligt er samen met Margaretha en zijn moeder, Margaretha van Bourbon, begraven.

Margaretha en Mechelen

De hertogin keerde naar de Habsburgse Nederlanden terug, waar keizer Maximiliaan (regent na de dood van haar broer Filips de Schone) haar op 18 maart 1507 belastte met de landvoogdij. De keizer verleende haar ook de voogdij over vier

van de zes kinderen van Filips en Johanna: Eleanora, Karel, Maria en Isabella. Johanna was om haar ziekte in een kasteel in Tordesillas opgesloten.

Margaretha regeerde vanuit het Hof van Savoye te Mechelen, dat ze had gekocht van Hiëronymus Lauweryn, haar schatbewaarder en hofmeester. Hierdoor werd Mechelen de hoofdstad van Belgica Regia. Haar hof werd een centrum van kunst, cultuur en humanisme. Beroemde schilders deden het hof te Mechelen aan en muzikaal bestonden er twee hofkapellen. Margaretha zelf schreef poëzie, meestal in het Frans maar er wordt ook een gedicht in het Nederlands aan haar toegeschreven¹⁹⁴

Voor het bestuur van die gewesten deed ze vooral een beroep op de Geheime Raad. Tijdens haar bestuursperiode was zij voortdurend begaan met de belangen van het Huis Habsburg en stond ze zeer wantrouwend tegenover het Franse Huis Valois. Toen zij toenadering zocht tot de koning van Engeland, Hendrik VII, versloeg deze samen met het leger van Maximiliaan de Franse troepen in Normandië en kwam door haar bemiddeling op 10 maart 1508 de Liga van Kamerijk tot stand. Daarbij werd o.a. de jonge aartshertog Karel voorbestemd te huwen met Maria Tudor, dochter van de Engelse koning.

Toen haar neef Karel in 1515 meerderjarig werd verklaard, leefde zij enige tijd teruggetrokken. Nadat Karel naar Spanje was vertrokken om er na het overlijden van Ferdinand II van Aragón de troonopvolging waar te nemen, werd Margaretha, 'la bonne tante', voor een tweede maal belast met de regering over de Habsburgse Nederlanden. Andermaal behartigde zij vooral de belangen van het Huis Habsburg. Een van haar successen was de verkiezing van Karel tot keizer (1519), wat gepaard ging met een hervatting van de oorlog tegen Frankrijk (zie Slag bij Pavia), waarbij de Franse koning de soevereiniteit over het Graafschap Artesië verloor. Samen met de moeder van de koning van Frankrijk, Louise van Savoye, ijverde ze voor een vergelijk, wat op 3 augustus 1529 tot de Damesvrede van Kamerijk leidde, waarbij Frans I definitief afstand deed van alle aanspraken op het graafschap Vlaanderen en het graafschap Artesië. Er kwam hiermee een tijdelijk einde aan de Italiaanse Oorlogen. Tijdens de laatste tien jaar van haar bewind vertrouwde keizer Karel heel het bestuur over de Habsburgse Nederlanden aan haar toe.

Margaretha's regering wordt beschouwd als een tijd van relatieve rust en welvaart. Niettemin hadden onder haar bewind de eerste executies van protestanten plaats, met name de Antwerpse monniken Hendrik Voes en Jan Van Essen, die op 1 juli 1523 op de Grote Markt van Brussel verbrand werden. In Holland werd Jan de Bakker uit Woerden de eerste protestantse martelaar. In 1525 werd hij in Den Haag, in Margaretha's aanwezigheid, op de brandstapel ter dood gebracht. Verder slaagde zij er met moeite in om de eeuwige lastpost Karel van Gelre in de slepende Gelderse Oorlogen in bedwang te houden. Pas in 1528 werd keizer Karel gedwongen om de Vrede van Gorkum te sluiten, maar Gelre zou tot na Karel van Gelres dood in 1538 zijn zelfstandigheid behouden; pas in 1543 werd Gelre definitief onder Habsburgs gezag geplaatst.

Overlijden

Al enige tijd leed Margaretha aan jicht in beide benen en regelmatig moest ze gebruik maken van een rolstoel. Vanwege deze slepende beenkwaal liet ze in 1530 haar bestuurstaken over aan een waarnemend landvoogd, Antoon I van Lalaing, graaf van Hoogstraten. Begin november waren haar beide benen zwaar ontstoken en maakte ze koorts. Ze werd nog geopereerd door haar lijfartsen Denijs Dodoens

¹⁹⁴ Marcel Kocken, Gids voor oud Mechelen, p. 78-79

en Joachim Roelants. Op 30 november 1530 dicteerde zij op haar sterfbed in Mechelen haar laatste brief, vergezeld van haar testament aan keizer Karel, die ze met aandrang verzocht de vrede te bewaren, zowel met de koning van Frankrijk als met die van Engeland. Margaretha overleed in de nacht daarop. Keizer Karel benoemde zijn zuster Maria van Hongarije als haar opvolgster.

Maria van Hongarije (Brussel, 15 september 1505 — Cigales, 18 oktober 1558)¹⁹⁵ was een dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië. Samen met haar broer, keizer Karel V en haar zussen Eleonora en Isabella werd ze in het Hof van Kamerijk te Mechelen opgevoed door haar tante Margaretha van Oostenrijk, landvoogdes van de Habsburgse Nederlanden.

Huwelijk

Nog voor Maria haar eerste verjaardag gevierd had, werd ze door haar grootvader Maximiliaan I van Oostenrijk als bruid beloofd aan de op dat moment nog ongeboren eerste zoon van Wladislaus II, de koning van Hongarije en Bohemen. Op 1 juli 1506 werd haar toekomstige echtgenoot dan geboren, de latere koning Lodewijk II van Hongarije. De huwelijksinzegening vond op 22 juli 1515 in de Stephansdom in Wenen plaats tijdens een beroemde dubbele plechtigheid (de Wiener Doppelhochzeit), waarbij ook Maria's oudere broer Ferdinand werd uitgetrouwd aan Lodewijks oudere zus Anna. Maximiliaan was daarbij zelf plaatsvervanger voor zijn afwezige kleinzoon Ferdinand.

Van dan af werd Maria in Innsbruck op haar rol als koningin van Hongarije voorbereid. Voor de officiële voltrekking van het huwelijk voer Maria in het voorjaar van 1521 per schip van Linz naar Wenen en verder naar Boeda, waar Lodewijk zich ophield vanwege de acute Turkse dreiging. In 1522 werden ze in de echt verbonden. Slechts vier jaar later sneuvelde Lodewijk op 20-jarige leeftijd tijdens de gevechten tegen Süleyman I in de Slag bij Mohács (29 augustus 1526). Maria nam daarna het regentschap in Hongarije waar tot aan de kroning van de nieuwe koning, haar broer Ferdinand. Ze zou nooit meer hertrouwen.

Landvoogdes van de Nederlanden

Benoeming

Na de dood van haar tante Margaretha van Oostenrijk in 1530 werd Maria door haar broer Karel V aangesteld als landvoogdes van de Nederlanden. Tijdens haar regeringsperiode in deze gewesten gaf ze blijk van een enorme toewijding aan de keizer en bleef ze trouw aan de Bourgondisch-Habsburgse politiek. Zij bevorderde de territoriale eenmaking en versterking van het bestuur in de Nederlanden. De eenwording werd in 1543 voltooid, toen met het Traktaat van Venlo Gelre als laatste Nederlands gewest onder Habsburgs bestuur kwam.

Franse invasies

De landvoogdes zag met zorgen de Franse expansiedrang van Frans I en Hendrik II aan. Ze drong bij de keizer dan ook herhaaldelijk, maar tevergeefs, aan op een preventieve aanval. Hij vond dat zij zich als vrouw niet met zulke zaken moest inlaten. Het Franse leger deed tijdens haar bestuur enkele invallen in Luxemburg en Henegouwen, onder meer in Binche, waar Maria een residentie had. In 1542 liet ze nabij Couvin, in het zuiden van Namen, een versterkte stad aanleggen die naar haar Mariembourg genoemd werd. In dezelfde bedreigde streek bouwde Maria het fort van Charlemont, nabij Givet aan de Maas, en het fort van Philippeville; de namen

¹⁹⁵ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Maria_van_Hongarije_\(1505-1558\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Maria_van_Hongarije_(1505-1558))

van Karel, haar broer, en van Filip, haar vader en haar neef, zijn duidelijk. De jonge Willem van Oranje adviseerde haar bij de keuze van de fortengordel. In de jaren 1551-1552 fulmineerde Maria tegen Maurits van Saksen, die een geheim akkoord sloot met Hendrik II van Frankrijk en enkele Duitse protestantse vorsten. Dit pact van Chambord, getekend op het kasteel van Chambord, was vijandig gericht tegen Maria's broer, keizer Karel V. Maria's militaire voorspelling kwam uit: de Franse troepen annexeerden de drie gebieden van de drie graaf-bisschoppen gelegen in het Rooms-Duitse Rijk. Het gaat om de Trois-Evêchés, Metz, Toul en Verdun. De Franse bedreiging van de Nederlanden bereikte haar hoogtepunt. Keizer Karel V begon schoorvoetend aan het beleg van Metz (oktober 1552 - januari 1553), want Maria raadde haar broer dit beleg van Metz af omdat het veel te duur zou worden. De keizer zette door. De keizer werd daar zo in het nauw gedreven, dat hij zonder de troepen en het geld van Maria van Hongarije de Fransen moeilijk het hoofd had kunnen bieden. Tot verstomming van zowel de Franse als haar eigen troepen verscheen ze zelf te paard op het slagveld, galopperend in zwart leren rijbroek en een zilveren borstplaat om haar soldaten aan te moedigen. De drie bisdommen bleven weliswaar formeel deel uitmaken van het Rooms-Duitse Rijk, doch politiek en militair gesproken was het voortaan het deel van het Franse koninkrijk. Als wraak vernietigden de troepen van Karel V, enkele maanden later, in april 1553, de rijke bisschopsstad Terwaan, een Franse enclave gelegen in het Habsburgse Artesië, letterlijk tot op de grond.

Andere politieke problemen

Maria van Hongarije kreeg ook met economische, financiële en religieuze problemen in de Nederlanden te maken. Hoewel zij op godsdienstig gebied een voor die tijd vrij gematigd en opportunistisch standpunt had ingenomen - meermaals werden haar luthersgezinde sympathieën toegeschreven - liet zij de strenge plakaten tegen de ketters van haar broer Karel V wel toepassen. Maria stond onder zware druk van haar broer Karel V, om hier en nu belastinggeld op te halen. Dit maakte de landvoogdes Maria weinig populair, alhoewel ze vindingrijk was in het binnenhalen van geld¹⁹⁶. Soms leende ze tegen rentes van 12% per jaar. In naam van de keizer deed ze regelmatig inspectierondes in de Nederlanden. Sommigen gaven haar hierbij de bijnaam "de amazone".

Persoonlijkheid

Maria van Hongarije staat bekend als zeer begaafd en als een markante persoonlijkheid. Zij had een ruime belangstelling voor de humanistische studies en voor de kunst van de renaissance, die aan haar hof te Brussel een hoge opbloei kenden. Een van haar opmerkelijke trekjes was ook dat ze verslingerd was aan de jacht. In 1543 werd ze zelfs Opperjachtmeester van Brabant. Vaak verbleef ze in de Henegouwse stad Binche, in het paleis dat ze liet bouwen door de Bergense architect-beeldhouwer Jacques Dubrœucq. Ze verwierf ook een jachtgebied in het naburige dorp Morlanwelz, waar ze door dezelfde Jacques Dubrœucq een jachtpaviljoen liet bouwen dat naar haar "Mariemont" ('heuvel van Maria') genoemd werd. Beide kastelen werden echter al in 1554 door de troepen van Hendrik II van Frankrijk vernield, nog voor ze voltooid waren. Het was een wraakoefening van de Franse koning omwille van de militaire demarches van Maria in de Trois-Evêchés. Maria's broer keek niet om naar haar wanneer de Fransen haar kastelen in de as legden.

Ontslag

Op 25 oktober 1555 legde ze tegelijk met het aftreden van Karel V haar bestuursfunctie over de Nederlanden neer. Toch bleef ze Filips II (vanaf 1555 heer

¹⁹⁶ Les Pays-Bas sous Charles Quint: la vie de Marie de Hongrie. Theodore Juste 1855

der Nederlanden) en Emanuel Filibert van Savoye (1528-1580, landvoogd van de Nederlanden 1555-'59), die haar opvolgde, nog gedurende een jaar bijstaan.

Op 15 september 1556 nam ze samen met haar broer Karel en haar zus Eleonora in Vlissingen de boot richting Spanje. De Spaanse regentes Johanna van Habsburg, die Spanje bestuurde tijdens de reis van Filips II naar Engeland, moest niets weten van de goede raad van Maria; Johanna maakte dit duidelijk kenbaar aan Karel V en Maria. Maria verliet Madrid en leefde op een kasteel nabij Simancas. Na de dood van Eleonora in februari 1558 en later dat jaar van Karel (op 21 september), werd Maria van Hongarije ernstig ziek. In haar testament laat ze alles na aan haar (overleden) broer Karel, en dus aan de regerende vorst Filips II. Zij stierf op 18 oktober van hetzelfde jaar. Zij werd eerst begraven in het Sint-Benedictusklooster in Valladolid. Filips II liet haar stoffelijk overschot overbrengen naar het Escorial in Madrid.

Stadhouders voor de vorst in Friesland

Everwijn II van Steinfurt was stadhouder van Friesland (tot 1515) (1461-1530), graaf van Bentheim-Steinfurt en pandheer van de heerlijkheid Bredevoort tot 1513.

Biografie

Everwijn van Steinfurt sloot met zijn neef Everwijn II van Bentheim een erfelijk verbond in 1487. In dat verbond werd onder goedkeuring van de keizer bepaald dat alleen afstammelingen in mannelijke lijn de graafschappen Bentheim en Steinfurt zouden bezitten. In 1492 erfte Everwijn de Heerlijkheid Bredevoort als Hendrik IV van Gemen overlijdt. Bij de overdracht van Bredevoort in 1326 ontsloeg de bisschop van Münster zijn Bredevoortse borgmannen van hun eed, zodat zij konden overgaan in Gelderse dienst. Echter in 1503 verkregen de Bredevoortse borgmannen vergelijkbare privileges van Everwijn van Steinfurt tijdens zijn pandheerschap van de heerlijkheid Bredevoort. Vanaf 1509 was Everwijn stadhouder van Friesland, zijn bewind eindigde in 1515 met de verkoop van de landsheerlijkheid door de Saksische hertog. In 1526 loste hertog Karel van Gelre de pandsom voor de heerlijkheid Bredevoort in en nam de hoge heerlijkheid weer onder eigen beheer nadat Everwijns zoon Arnold van Bentheim-Steinfurt Bredevoort in een brief "unse herlichheyt" noemt.

Floris van Egmont Stadhouder van Friesland (1515 – 1518)

(bijgenaamd Fleurken Dunbier) (1469 – 25 oktober 1539) was graaf van Buren en Leerdam, heer van IJsselstein, Kortgene, Jaarsveld (vanaf 1518) en Sint-Maartensdijk. Hij was stadhouder van Gelre (1507-1511) en stadhouder van Friesland (1515-1518). Ook was hij heer van Eindhoven en Cranendonck (1521-1539).

Levensloop

Floris was de zoon van Frederik van Egmont en Aleida van Culemborg. Vanaf het begin van de jaren 1490 was hij als kamerheer opgenomen in de hofhouding van Filips de Schone. Na diens overlijden zetelde Floris in de Hofraad van Margaretha van Oostenrijk, landvoogdes van de Nederlanden. In 1505 werd hij ridder in de Orde van het Gulden Vlies.

Als stadhouder (1507-1511) vertegenwoordigde Floris de Habsburgse regering in die delen van Gelre die zij beheerste. Hij was op 3 juni 1515 aanwezig onder de edelen in Dordrecht bij de inhuldiging van Karel van Spanje als 'graaf van Holland'. In 1515 werd hij de eerste stadhouder van Friesland. Hij raakte daarbij betrokken in de Gelderse Oorlogen en was onder andere aanwezig bij het beleg van Sneek, rond 1517-18 gaf hij het stadhouderschap van Friesland op.

Floris van Egmont, geschilderd in ca. 1525

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, als kunstwerknummer 51249.

Floris was tevens legerleider: in 1523 werd hij als bevelhebber van een Bourgondisch leger aangesteld dat samen met Engelse troepen Frankrijk zou binnenvallen. In 1528 belegerde hij Harderwijk en veroverde deze stad op de opstandige Geldersen. Het beleg van Tiel in datzelfde jaar werd echter afgeslagen door Jelis van Riemsdijk, ambtman van Maas en Waal. In 1536 was Floris kapitein-generaal van het leger dat opereerde in het noorden van de Lage Landen.

Wilhelm van Roggendorf Stadhouder van Friesland (1518 – 1521)

(20 november 1481 - augustus 1541) was een Oostenrijkse militaire bevelhebber en hofmeester. Hij was een zoon van Margaretha von Wildhaus en Kaspar von Roggendorf, en dus lid van het oude geslacht Roggendorf dat oorspronkelijk uit Stiermarken kwam, maar sinds het midden van de 15e eeuw in Neder-Oostenrijk gevestigd was. Hij voerde de titels van vrijheer van Roggendorf, heer van Guntersdorf en stadhouder van Friesland namens landvoogdes Margaretha van Oostenrijk (die voor de Habsburgse landsheer Karel de Habsburgse Nederlanden bestuurde).

Wilhelm von Rog(g)endorf

"the undated painting based on the Heldenbuch", source Szilágyi Sándor: A Magyar Nemzet Története

Loopbaan

In 1509 nam hij deel aan Maximiliaan van Oostenrijks de campagne tegen de Republiek Venetië. Juni 1509 leverde hij strijd bij Padua.

Van Roggendorf volgde Floris van Egmont in 1517 als stadhouder op; hij kon tegen de Geldersen niet veel uitrichten. In 1521 nam hij ontslag en keerde terug naar Duitsland. In de tweede helft van de jaren 1520 was Wilhelm hofmeester van keizer Ferdinand I van het Heilige Roomse Rijk en was tijdens het Beleg van Wenen (1529) door de Ottomanen aanvoerder van de Oostenrijkse zware cavalerie onder zijn schoonbroer, Nicolaas I van Salm-Neuburg (1459-1530). In de volgende jaren had hij een invloedrijke rol aan het Oostenrijkse hof als Obersthofmeister. Hij trad af in 1539, maar

keerde terug als commandant van de Oostenrijkse Beleg van Boeda (1541), dat eindigde in een ramp. Roggendorf werd gewond tijdens deze slag en overleed twee dagen later aan zijn verwondingen.

Hij is begraven in Pöggstall in Neder-Oostenrijk.

Familie

Op 17 september 1505 huwde Wilhelm met Elisabeth van Oettingen-Oettingen (1485, Oettingen - 31 maart 1518, Antwerpen), dochter van Johan II, graaf van Oettingen-Oettingen en Isabel van La Hamaide-Condé. Zij hadden hadden twee kinderen:

Anna Elisabeth van Roggendorf-Guntersdorf

Christoph van Roggendorf, vrijheer van Roggendorf en heer van Guntersdorf en Mollenburg.

Georg Schenck van Toutenburg Stadhouders van Friesland (1521 – 1540) (Duits: Georg Schenk von Tautenburg) (Windischeschenbach 1480 – Vollenhove 2 februari 1540) was een Duitse edelman, die carrière maakte in het bisdom Utrecht en uiteindelijk stadhouder werd in de noordelijke gewesten.

George Schenck van Toutenburg (1480-1540)

<http://www.henkvanheerde.nl/vollenhove/>

Georg Schenk kwam in 1496 mee in het gevolg van Frederik van Baden, die dat jaar bisschop van Utrecht werd. In zijn dienst bracht hij het tot drost van Vollenhove. In 1521 volgde hij Wilhelm van Roggendorf op als stadhouder van Friesland. Later werd hij ook stadhouder van Overijssel, Drenthe en Groningen.

Georg Schenck bouwde de Toutenburg in Vollenhove, waar hij was benoemd als schout. Via zijn eerste vrouw Anna de Vos van Steenwijk tot Batinge († 1526) kwam hij in het bezit van het riddermatige huis Batinge bij Dwingeloo. In Tietjerk liet hij in 1528 een buitenplaats aanleggen; hieraan herinnert aldaar de zorginstelling Nieuw Toutenburg. In 1531 werd Georg toegelaten tot de Orde van het Gulden Vlies.

Het lukte hem de Geldersen onder Christoffel graaf van Meurs terug te dringen. Jancko Douwama kwam met hem in conflict, maar verloor. Schenck veroverde Dokkum, en ten slotte Sloten en Lemmer. Hij zette de strijd

tegen Karel van Gelre buiten Friesland voort, werd stadhouder van Overijssel, versloeg de wederdopers die in 1535 klooster Bloemkamp bij Bolsward hadden bezet, veroverde ook Groningen en Drenthe (1536), waar hij eveneens stadhouder werd. Voor de inrichting van het bestuur heeft Friesland veel aan hem te danken. Zijn grote verdienste voor de Friese waterschappen blijkt uit het groot-arbitrament of arbitrament van Schenck. Onder zijn bestuur won de hervorming aan kracht; dit ondanks de strenge plakkaten.

Hij hertrouwde in 1526 met gravin Johanna van Egmond, dochter van graaf Jan III van Egmond en Magdalena van Werdenburg. Uit het huwelijk met Anna de Vos van Steenwijk werden drie kinderen geboren: Zijn zoon Frederik Schenck van Toutenburg (ca. 1503 - 1580) was aartsbisschop van Utrecht. Dochter Maria Schenck van Toutenburg (ca. 1510 - 1552) werd abdis van de abdij van Rijsburg. Verder was er nog een zoon, Lodewijk Schenk van Toutenburg (ca. 1505 - 1526).

Oorlog in Friesland

In 1514 deden de Friese Vetkopers (onder leiding van Jancko Douwama) een beroep op Gelre in hun onafhankelijkheidsstrijd tegen hertog George van Saksen. Gelre verdreef de Saksen uit Groningen, de Ommelanden en Westerlauwers Friesland (met de uitzondering van Leeuwarden, Harlingen en Franeker) en hield het bezet. George besloot af te zien van de Friese landen en verkocht zijn rechten aan prins Karel (19 mei 1515). De Saksische Vete verliep nu verder in het Gelders-Habsburgs conflict.

Prins Karel stuurde Hollandse, Zeeuwse, Vlaamse en Brabantse troepen om bezit te nemen van het gebied, waarover hij Floris van Egmont aanstelde als stadhouder. De Friezen kwamen hiertegen in opstand onder leiding van Pier Gerlofs Donia en zijn luitenant Wijerd Jelckama, die op zee Hollandse schepen aanvielen en in 1517 een aanval op Medemblik pleegden; de Hollandse scheepvaart op de Zuiderzee had hier veel van te lijden. De Friezen, Geldersen, Oost-Friezen, Groningers en Ommelanders verenigden zich tegen hun gemeenschappelijke vijand onder leiding van hertog Karel, die bovendien een bondgenootschap had gesloten met koning Frans I van Frankrijk.

De Saksische Vete (1498–1515) was een opstand van de Friezen (de Vetkopers, de Ommelanden, de stad Groningen en het graafschap Oost-Friesland) tegen de heerschappij van Saksische hertogen (zie Friesland onder de Saksen). In 1515 escaleerde de opstand tot een onderdeel van de Gelders-Habsburgs conflict.

Westerlauwers Friesland wordt Saksisch (1498–1500)

Men kan de Saksische Vete al laten beginnen in 1498.[1] Dat en het volgende jaar benoemde keizer Maximiliaan I hertog Albrecht de Kloekmoedige tot "eeuwige gubernator over de Friese landen". De Friezen weigerden Albrecht te erkennen. Albrecht moest zijn gebieden gewapenderhand innemen, en voor zijn dood (1500) lukte dat slechts in de Ommelanden ten westen van de rivier Lauwers, het zogenaamde Westerlauwers Friesland (nu provincie Friesland).

Joris van Saksen steekt de Lauwers over (1514–1515)

In 1505 werd Albrechts zoon Joris met de Baard landsheer van Westerlauwers Friesland. De nog vrije gebieden verenigden zich: Groningen en de vrije Ommelanden sloten een verbond met Edzard I van Oost-Friesland. In 1514 stak Joris de Lauwers over om er zijn rechten te doen gelden. Keizer Maximiliaan sloeg Edzard in de rijksban, waarop 24 Duitse heersers Oost-Friesland binnenvielen en er grote verwoestingen aanrichtten. De West-Friezen zagen in dat Edzard hen niet zou kunnen beschermen tegen Joris.

Groningen en de partij der Vetkopers (onder leiding van Jancko Douwama) sloten daarom een verbond met hertog Karel van Gelre. Joris' beleg om Groningen was zonder resultaat en met de steun van de Geldersen werden de Saksen verdreven. Joris bezat enkel nog Leeuwarden, Franeker en Harlingen toen hij zijn rechten verkocht aan de latere keizer Karel V (19 mei 1515). Friesland was een van de strijdtonelen van het Gelders-Habsburgs conflict geworden.

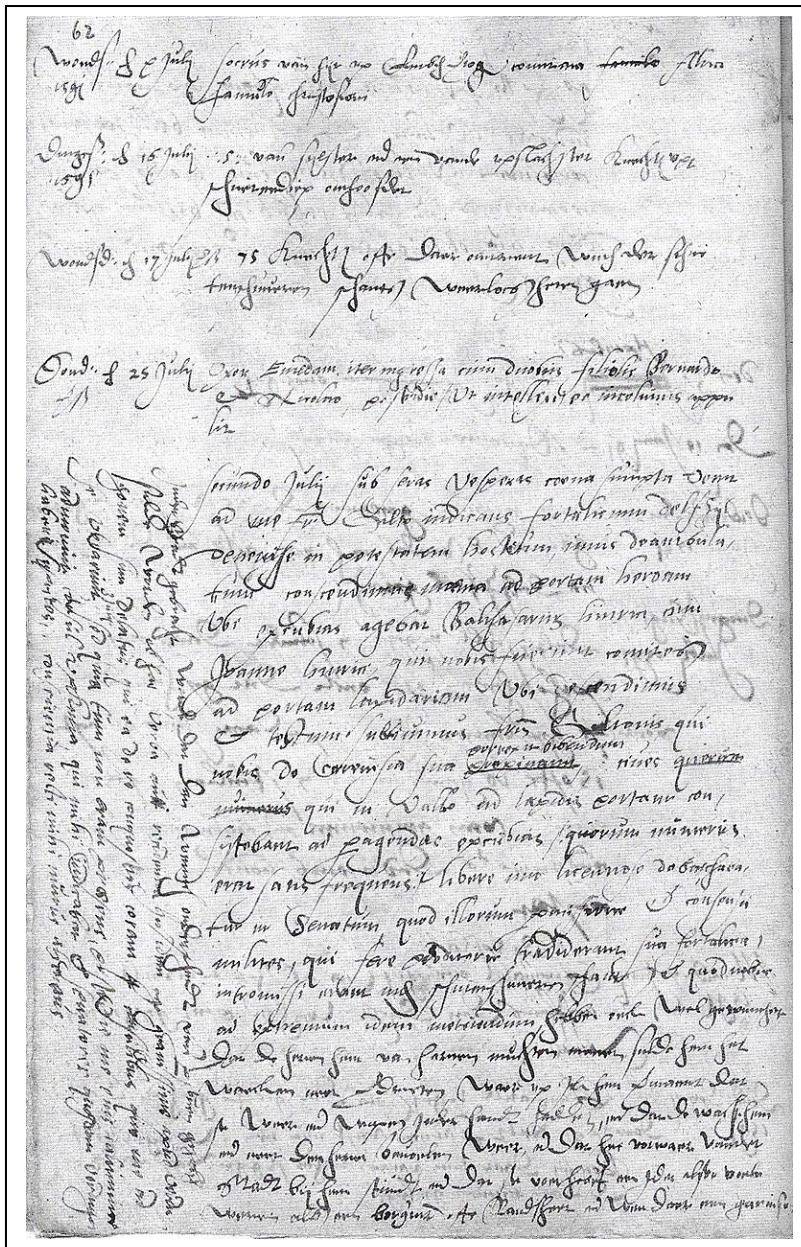
Karel V sluit vrede met graaf Edzard (1517)

Voor Oost-Friesland bleef de Saksische Vete aanhouden, omdat Duitse hertogen nog steeds plunderden op grond van de vogelvrijheid van Edzard. Voor hem eindigde het conflict in 1517, toen Karel V met hem vrede sloot. Hiermee zag

Edzard af van Groningen en de Ommelanden, maar erkende Karel hem als rijksgraaf van Oost-Friesland. Hierdoor werd Friesland voorgoed gesplitst in een deel van de Nederlanden en een deel van het Heilige Roomse Rijk.

Bronnen, noten en/of referenties:

Jan van den Broek, Het geheime dagboek van de Groninger stadssecretaris Johan Julsing 1589-1594 (2006) 43. Uitgeverij Van Gorcum.

Het geheime dagboek van de Groninger stadssecretaris Johan Julsing 1589-1594" p. 208 door Jan van den Broek, Groninger Bronnenreeks 2, 2006

De laatste oorlog

Tussen 1515-1524 vond er nog een flinke oorlog plaats tussen Holland en Friesland. Deze was onderdeel van de zogenaamde Gelderse Oorlogen. De Friese boeren probeerden voor de laatste keer een onafhankelijk Friesland te behouden. Vooral bekend uit deze Fries-Hollandse oorlog is Grote Pier (eigenlijke naam Pier Gerlofs Donia). Hij was een boer uit Kimswerd en piraat, die zich allerlei titels toebedeelde: koning van Friesland, hertog van Sneek, graaf van Sloten, vrijheer van Hindeloopen, kapitein-generaal van de Zuiderzee, verwoester der Denen, wreker van Bremen, aanhouder van Hamburg en kruis van de Hollanders. Hij had een enorme haat tegen alles wat Hollands was.

Donia wordt ook als bedenker van het schibbolet: Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin, is gjin oprjochte Fries gezien. Hij zou dat hebben gebruikt om na te gaan of de opvarenden van schepen op de Zuiderzee wel Fries waren. Was dat niet het geval, dan zouden ze onverbiddelijk gekielhaald zijn en werd hun schip geplunderd.

Hij bleek het vooral op Medemblik te hebben voorzien, omdat de Medemblikers verschrikkelijk te keer waren gegaan toen Hollandse troepen van keizer Karel V zijn geboorteplaats hadden verwoest. Op 24 juni 1517, Johannes de Doperdag, voerde Grote Pier met zijn bende "De Zwarte Hoop", een ongeregelde troep van 4000 Gelderse en Friese soldaten, naar West-Friesland, voorbij Enkhuizen, om in de buurt van Wervershoof aan land te gaan. In een mum van tijd werd Medemblik overrompeld. Velen werden bij deze overval gedood en enkele gevangenen werden later tegen een hoge losprijs vrijgelaten.

Een gedeelte van de inwoners van de stad vluchtte naar het kasteel, waar zij een veilig onderkomen vonden. De slotvoogd Joost van Buren wist de overvallers buiten de poort en de muren van het kasteel te houden. Omdat het niet lukte om het kasteel in te nemen, begon de bende de stad te plunderen, waarna zij de stad in brand staken. Omdat de meeste huizen van hout waren brandde de stad als een fakkel. Kerk, kloosters en raadhuis gingen hierbij verloren, inclusief het stadsarchief. Bekend uit die tijd was nog deze zin: '...geheelyck ende al verbrant ende gedestruuert, alsoe dat aldaer die glasen en veynsteren, kelcken noch ornamenten en zijn gebleven ende de clocken gesmolten en bedorven..'

Nadat het niet lukte om het slot in te nemen trokken Grote Pier en zijn bende al plunderend verder in de richting van Alkmaar, waar de burchten Nieuwburg en Middelburg het moesten ontgelden.¹⁹⁷

In 1520 overleed Pier en nam zijn neef Wijerd Jelckama het stokje van hem over. Jelckama was minder succesvol dan zijn befaamde oom en hoewel hij enkele kleine overwinningen op zijn naam heeft staan werd het rebellenlegertje uiteindelijk definitief verslagen in 1523. Nog in datzelfde jaar werden Jelckama en de overgebleven opstandelingen te Leeuwarden onthoofd.

¹⁹⁷ Ben Dijkhuis, Middeleeuwse Dwangburchten van West-Friesland en Alkmaar

Friesland onder de Saksen¹⁹⁸ 1498-1515

In ruil voor het ontzetten van Westergo, waren de Schieringers bereid Albrecht van Saksen als erfelijk heer van Westergo te erkennen. Op 30 april 1498 werd dat geformaliseerd in het verdrag van Sneek. Hessel van Martena behoorde tot de prominente ondertekenaars van het verdrag. Dit kunnen we aanmerken als het begin van de Saksische periode in de Friese geschiedenis.¹⁹⁹

In 1498 kwam met het aantreden van Albrecht van Saksen als potestaat en gubernator een einde aan de Friese Vrijheid in Westerlauwers Friesland. Tot dan was het een min of meer rijksonmiddellijk²⁰⁰ gebied in het Heilige Roomse Rijk. Er arriveerden een groot aantal Duitse gezagsdragers en hoge ambtenaren waarbij het Duits als de officiële bestuurstaal werd ingevoerd.

Albrecht van Saksen²⁰¹

Friesland was in de 14e en 15e eeuw ten prooi gevallen aan de twisten tussen de Schieringers en Vetkopers. Aan het einde van de 15e eeuw leken de Vetkopers het pleit te kunnen winnen met de steun van de stad Groningen. Met de rug tegen de muur kozen de Schieringers een potestaat Juw Dekama, maar die was niet in staat Friesland onder controle te krijgen. Hij verzocht daarom Albrecht van Saksen het bestuur over te nemen, wat deze aanvaardde (1498). Een Schieringse afvaardiging reisde naar Medemblik, waar zij in maart dat jaar Albrecht erkende als "heer van Westergo in Friesland". Voorwaarde was wel dat hij namens het Rijk benoemd zou worden tot stadhouder, en dit werd vastgelegd in het Verdrag van Sneek (30 april 1498).²⁰²

Dit was voor Albrecht geen probleem, want keizer Maximiliaan I stond voor grote bedragen bij hem in het krijt. Maximiliaan benoemde Albrecht om die reden tot "erfelijk gubernator en potestaat namens de Rooms-koning van het Heilige Roomse Rijk" over de gebieden Oostergo, Westergo, Zevenwouden, Stellingwerven, de Ommelanden, Dithmarschen en Noord-Friesland (20 juli 1498).²⁰³ Later werden hieraan Oost-Friesland, Groningen en Butjadingen toegevoegd (27 maart 1499).²⁰⁴

Maar Albrecht kon enkel het land ten westen van de rivier Lauwers in handen krijgen (eerste fase van de Saksische Vete). Dit betekende de splitsing van het oude Friesland en, in Westlauwers Friesland, het einde van de Friese Vrijheid. Albrecht

¹⁹⁸ https://nl.wikipedia.org/wiki/Friesland_onder_de_Saksen en 'Hessel van Martena', door Matthijs Gerots MA.

¹⁹⁹ O. Vries, Het 1497 Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid (Leeuwarden 1986) 168-177; P. Baks, 'Saksische heerschappij in 1.498-1515: dynastieke doelstellingen en politieke realiteit', in: Frieswijk e.a., Fryslân, staat en macht, 85-106, aldaar 88-89

²⁰⁰ Rijksvrijheid, ook wel rijksonmiddellijkheid genoemd, was in het Heilige Roomse Rijk de staatsrechtelijke term voor personen, steden, dorpen en landsdelen die niet aan een lokale heer maar onmiddellijk aan het rijk en de keizer verantwoording schuldig waren.

²⁰¹ Albrecht III (Grimma, 27 januari 1443 – Emden, 12 september 1500), bijgenaamd de Kloekmoedige, was van 1485 tot 1500 de eerste hertog van Saksen. Hij was de jongere zoon van keurvorst Frederik de Zachtmoedige en stamvader van de Albertijnse linie van de Wettin-dynastie, de latere lijn van keurvorsten en koningen van Saksen.

²⁰² Johan Frieswijk e.a., Fryslân, staat en macht 1450-1650: bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998 (Hilversum 1999) 90. Uitgeverij Verloren.

²⁰³ Frieswijk e.a., Fryslân, 92

²⁰⁴ Frieswijk e.a., Fryslân, 93

bestuurde Friesland op zijn eigen wijze en had geen boodschap aan het oude Friese recht. Hij zette een nieuw bestuursapparaat op dat nog lang in stand zou blijven.

Joris²⁰⁵ met de Baard

Na de dood van Albrecht in 1500 namen zijn zonen Joris met de Baard en Hendrik de Vrome zijn taak over; vijf jaar later schonk Hendrik zijn rechten aan Joris, die zo alleenheerser werd. Joris kon zijn gezag niet in alle andere Friese gebieden laten gelden, die hun eigen heersers hadden. In 1514 trachtte hij de Ommelanden en Groningen te veroveren, maar daar riep men de hulp in van Edzard I van Oost-Friesland en Karel van Gelre. Met deze bondgenoten werd de gubernator teruggedreven tot in Leeuwarden, Harlingen en Franeker.

Gelderse oorlogen

Op 19 mei 1515 verkocht Joris zijn rechten op Friesland aan de latere keizer Karel V. Karel stelde Floris van Egmont aan als zijn eerste Friese stadhouder, maar had daarmee nog geen controle over het gebied. Een aantal Friese hoofdelingen zocht steun bij de hertog van Gelre Karel, waarmee ook Friesland strijdtonel werd van de Gelderse Oorlogen. Het platteland had veel te lijden van de strijdende partijen en van profiterende roversbenden. De Zuiderzee werd onveilig gemaakt door de Friese zeerover en vrijheidsstrijder Grote Pier.

Aan het einde van de oorlog in 1524 kwam Friesland daadwerkelijk onder bestuur van Georg Schenck van Toutenburg, de Friese stadhouder van Karel V. De heerlijkheid²⁰⁶ Friesland werd in december 1524 opgericht en toegevoegd aan de Habsburgse Nederlanden

²⁰⁵ Joris = Hertog George van Saksen

²⁰⁶ Een heerlijkheid is een bezitting van een heer waaraan bepaalde heerlijke rechten zijn verbonden. Als bestuursvorm kwamen heerlijkheden voort uit een feodale onderverdeling van het overheidsgezag in de middeleeuwen. Met de term heerlijkheid wordt dan aangeduid het territorium of leen van een landsheer, die in dit gebied de volle heerlijke rechten uitoefende. Grotere heerlijkheden konden wel land worden genoemd. Bij een landsheerlijkheid was de heer soeverein, dat wil zeggen aan geen hoger landrechtelijk gezag onderworpen.

Belangrijke tijdgenoten

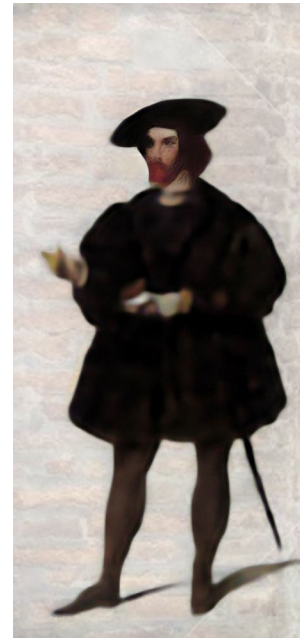
Jancko Douwama (1482/1483-1533) en zijn tijd

Biografie bulletin, Jaargang 21

Over een Vetkoper en tegenstander van Keymppe

Douwama werd rond 1482 in Aldeboarn geboren als zoon van een hoofdeling (vergelijkbaar met een lagere edelman). Het gezin woonde op de Doumastins, een versterkt steenhuis. Zijn familie behoorde tot de zogenaamde Vetkoperse partij en maakte de dienst in het gebied rondom de dorpen Akkrum, Irnsum en Oldeboorn.

In de laatste decennia van de vijftiende eeuw was het tot dan toe autonome Friesland steeds meer afgegleden naar oorlog en chaos. Hertog Albrecht van Saksen, stadhouder-generaal van de Bourgondische Nederlanden voor keizer Maximiliaan I, zag hier zijn kans schoon. Hij werd daarbij in de kaart gespeeld door de Schieringers. In reactie op de Vetkoperse toenadering tot de stad Groningen besloten ze Albrecht van Saksen in 1498 officieel binnen te halen als erfelijk stadhouder namens de keizer. In ruil voor hun steun werden de belangrijkste Schieringer hoofdelingen benoemd tot raadsheer in het Hof van Friesland dat voortaan zowel het hoogste gerechtshof als het centrale bestuursorgaan was.

*Jancko Douwama (bewerkt)
Uit: Biografie bulletin*

Na de komst van de Saksen sloot Jancko Douwama zich aan bij het Vetkoperse verzet en verliet hij Friesland. Desondanks ondertekende hij in 1503 de Saksische Ordonnantie waarmee hij trouw beloofde aan het nieuwe bewind. Het was de enige mogelijkheid om weer toegang te krijgen tot zijn bezittingen in Oldeboorn. Hij huwde rond 1506 Teth Luersma, een vrouw uit een familie van kleine hoofdelingen en eigenerfden uit de Groninger Ommelanden. Ze vestigden zich in Feerwerd totdat hij in 1510 in conflict kwam met de Groninger drost en met zijn gezin terugkeerde naar de stins in Aldeboarn.

Door zijn onvrede met de Saksische overheersing stond Douwama in een kwaad daglicht bij het nieuwe bewind. Nadat in 1512 twee dissidente hoofdelingen uit zijn kennissenkring werden geëxecuteerd op beschuldiging van landverraad vluchtte hij opnieuw. In de herfst van 1514 sloot hij zich aan bij hertog Karel hertog van Gelre, die voortdurend in staat van oorlog verkeerde met keizer Maximiliaan om het bezit van Gelre en Zutphen. Daarom was Karel een vijand van Maximiliaans bondgenoot Georg van Saksen. Karel zag zijn kans schoon en bereidde een grote aanval op Friesland voor. Douwama viel aan het hoofd van de Gelderse troepen Friesland binnen om de Saksen te verdrijven, in de veronderstelling dat zo de oude Friese vrijheid hersteld zou kunnen worden. Toen bleek dat de Gelderse hertog ernaar streefde een landsheerlijk gezag in Friesland in te stellen, verbrak Jancko de samenwerking en week in 1520 met een groepje vrienden uit naar Münster. Nadat ze graaf Edzard van Oost-Friesland tevergeefs hadden gevraagd om in te grijpen in Friesland, reisden Jancko en zijn vrienden naar Brussel om aansluiting te zoeken bij keizer Karel V. Na de Gelderse inval had Karel in 1515 de rechten van Georg van Saksen op Friesland overgekocht. De Habsburgse regering wilde graag gebruik

maken van de diensten van Douwama om Friesland te kunnen veroveren. Het feit dat Douwama, die een charismatische persoonlijkheid moet zijn geweest, in Friesland een vrij grote aanhang bezat, maakte hem waardevol. Op oudejaarsavond 1521 legden hij en zijn vrienden in Brussel de eed van trouw af aan de keizer. Nu moest Douwama als legeraanvoerder van de Habsburgers de Geldersen uit Friesland zien te verdrijven. Stadhouders Schenck van Tautenburg en Jancko's Schieringer vijanden in de regering te Leeuwarden beschouwden hem als een gevaar voor hun eigen machtspositie.

Hun angst werd bevestigd toen Douwama aan het keizerlijke hof kritiek uitte op Schenck en pleitte voor de benoeming van Floris van Egmond als stadhouder van Friesland.

De Habsburgse verovering van Friesland liep al snel vast. Douwama had tevergeefs gerekend op steun van graaf Edzard en van een vruchtbare samenwerking met de regering in Leeuwarden kon geen sprake zijn. Schenck slaagde erin Jancko Douwama als verrader van de keizer zwart te maken. Hij kreeg enkele leden van de Keizerlijke Raad op zijn hand die ervoor zorgden dat Douwama in 1523 werd opgepakt en gevangen gezet in het dwangslot Vilvoorde, gelegen tussen Brussel en Mechelen.

Tot zijn dood, tien jaar later, heeft hij daar zonder vorm van proces opgesloten gezeten.²⁰⁷ Volgens de overlevering doodde hij de tijd in de gevangenis met het samenstellen van zijn mémoires en een geschiedenis van Friesland.

Dwangburg Vilvoorde

Naar Paul Vitzthumb - <https://books.google.be/>

²⁰⁷ In oudere literatuur wordt als overlijdensdatum van Douwama 1530 of ook wel 1529 opgegeven. De exacte datum is bekend geworden uit de gevangenisrekening van Vilvoorde, geciteerd bij Nauwelaers, *Histoire de la ville de Vilvoorde* (Parijs/Brussel/Kortrijk, 1941) I, 791-792, namelijk 13 april 1533. Hij werd begraven in de kerk van Vilvoorde.

Jancko Douwama volgens zijn tijdgenoten

Door de komst van Albrecht van Saksen kreeg de geschiedschrijving een grote impuls. De Friezen werden zich ervan bewust dat de Friese vrijheid nu verleden tijd was en dat daardoor de hele politieke en maatschappelijke situatie radicaal veranderd was.

De Schieringer Keimpo van Martena (1487-1538), raadsheer in het Hof van Friesland, stelde in 1528 in opdracht van de Friese Staten het Annael ofte lantboek samen, een mengeling van officiële placaten, privileges en geschiedschrijving.²⁰⁸ Hoewel Martena een tegenstander van Douwama was, komt dit in zijn Lantboek niet expliciet tot uiting. De term verrader zal men er niet in aantreffen.

Ook geestelijken hebben hun woelige tijd beschreven. Peter (ca. 1460-ca. 1536) van Thabor, een klooster bij Sneek, was een lekebroeder en landmeter. Hij vermeldt Jancko's daden wel, maar zonder daaraan een duidelijk waardeoordeel te verbinden. Worp († 1538), prior van Thabor, was afkomstig uit een Schieringer hoofdelingengeslacht. Hij beschrijft Jancko Douwama als 'een kloeck, verstandel man', die 'veel geacht en ontsien' was²⁰⁹. Worp beschrijft Jancko niet als een verrader. Hij geloofde in Jancko's oprechte bedoelingen toen hij in dienst was van Karel van Gelre: 'Ende ick gelooue, dat Jancke seluen in dien tyden anders oeck niet wiste, ofte sy waeren gecoemen om den Vriesen vry te maken'.²¹⁰

Over de periode na 1521 toen Jancko voor de keizer vocht, vermeldt Worp dat Douwama tegenstand van een aantal hoofdelingen ondervond, die altijd de hertog van Saksen en nadien de keizer trouw waren gebleven. Zij handelden voornamelijk uit antipatie, omdat Jancko in zijn Gelderse periode hun stinzen had platgebrand. Andere Schieringer hoofdelingen waren het echter wel eens met Jancko's politieke koers.²¹¹

Uit: Jancko Douwama, verrader en icoon, door Martha Kist

²⁰⁸ Keimpo van Martena, Annael ofte lantboek van Friesland in: Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland, G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg ed., II (Leeuwarden 1773) 1-105.

²⁰⁹ Worp van Thabor, Kronijk van Friesland, boek V, J.G. Ottema ed. (Leeuwarden: H. Kuipers, 1871) 126.7

²¹⁰ Ibidem, 130

²¹¹ Ibidem, 274 en 299.

Hessel van Martena ²¹²

Over de oom van Keympe.

Zoon van Sytze van Martena, Hoofdelling te Cornjum, en van Jel van Harinxma, werd in de XVde eeuw geboren. Hij was berucht Schieringer, en onder de Friesche Edelen een der eersten, die vreemd krijgsvolk in het Land haalde. Hij teekende den merkwaardigen Overdragsbrief van het Hoog Bewind, in April 1498, waarvan Schotanus zegt, dat aldus de Friesche wijdvermaarde vrijheid een einde nam, nadat de inwendige partijschappen en moeiten, langen tijd gewoed hebbende, den bedrogen en verlaten Schiering in des vogelaars net hebben gebragt, — uit hetwelk (voegt Scheltema er bij) hij niet konde verlost worden, maar moest in den korf der slavernij, onder des vogelaars hand leven en na deszelfs pijpen fluiten. Bij den Hertog van Saksen stond hij in hoog aanzien, en werd een der eerste Raden van het Hof van Justitie, bij deszelfs instelling.

Bij de belegering van Franeker, in 1500, het bevel voerende, vertegenwoordigde hij, na de nederlaag der Vetkoopers, den Hertog, om van de zich onderwerpenden de hulde te ontvangen, welke met zeer vernederende omstandigheden gepaard ging. Hij verdiende hierbij den vloek van allen, zegt Schotanus; evenwel kwam uit dit

Vermeend portret van Hessel van Martena

kwaad weder goed te voorschijn, daar het den grond lag tot de groote gunsten en voorregten, die aan Franeker daarna zijn verleend. Maar wie prijs stelt op de algemeene achting zijner landgenooten, laat zich niet zoo gereedelyk tot middel bezigen. Dan Hessel was niet afkeerig van vlag te veranderen, daar hij even gemakkelijk dan de eene dan de andere partij volgde, mits hij er goede rekening bij vond, en dit gelukte hem nog al, daar hij door den Stadhouder van den Keizer, Floris van Egmond, tot Ridder geslagen werd. Het aandeel in de regtspleging van Tjaerd Mokkema en Jemme Her Juwsma strekt hem ook weinig tot eere, en toen Frieslands ongelukkige toestand in 1506 niet verbeterde, waartoe hij het zijne had bijgedragen, zocht hij zijn toevlugt bij den Koning van Spanje, werwaarts hij zich begeven had. Hij overleed in hetzelfde

jaar 1517, op den terugtocht van zijne pelgrimsreize, op het eiland Rhodus, gelijk uit het verhaal (blz. 246) en de afzonderlijk vermelde aantekening achter hetzelfde blijkt, en dus niet op de uitreise, zoo als wordt voorondersteld door den Heer de Crane, in zijne belangrijke Herinneringen van Martena-Huis te Franeker (zie Vrije Fries, I, 103), naar aanleiding van het opschrift in een geschilderd vensterglas, op eene bovenkamer van dat Martena-Huis.

²¹² J. van Leeuwen in de Vrije Fries 3, 1844

Sybrant Goffes Roorda 1465-1550²¹³

Over zijn reisgenoot naar de rijksdag te Worms, 1521

Eén van de eerste keren dat het dorp Spannum wordt genoemd heeft te maken met een directe voorvader uit de late middeleeuwen Jonkheer Sybrant Goffes Roorda²¹⁴ (1465-1550).

In 1080 wordt Goffe Roorda Thoe Berlikum en Spannum geboren. Deze Goffe vertrok in 1096 op 16 jarige leeftijd met andere edelen naar het Heilige land, het huidige Israël. Goffe Roorda heeft Hertog Godfried van Bouillon geholpen om Jeruzalem in te nemen in het jaar 1099.

De naam Goffe bleef eeuwen in de familie Roorda, een oud Fries adellijk geslacht, dat oorspronkelijk uit Genum bij Dokkum kwam. De Roorda's waren dappere strijders tegen het heidendom en verschillende Roorda's waren kruisridder. In de tijd waarin onze Sybrant Roorda leefde rond 1500 ging men al niet meer op kruistocht. Sybrant is geboren in 1465 in Tzummarum. Zijn familie behoorde tot de Schieringers. In die tijd was er nog vol op strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers.

Sybrant was het derde kind van Goffe Roorda en Ymck Hommema. Zij woonden in Tzummarum maar hadden ook land in en rond Spannum en ze bezaten de state Duinterven.

Sybrant trouwde in 1505 met Haringh Hottinga²¹⁵. De Hottinga's waren een rijke Schieringers familie die in Wommels woonde. Het paar kwam in 1505 op Duinterven in Spannum te wonen. De state werd later Donia state genoemd. Het was een stenen huis met muren van wel een meter dik. Deze state die er nog altijd staat, was tegelijk ook een boerderij, maar Sybrant was meer een bestuurder dan boer. Het was een onrustige tijd. Er waren regelmatig onderlinge ruzies tussen de Schieringers en de Vetkopers. Sybrant en Haringh deden regelmatig de poort dicht. Toen Albert van Saksen de Keizerlijke Stadhouders van Friesland werd, kwam er meer rust. Maar na zijn dood kwam zijn zoon George van Saksen aan de macht. De onrust en de oorlogen begonnen weer als vanouds.

Op het graf van Sybrant Roorda dat in de kerk van Spannum ligt staat in zijn epigram: Nadat hij, na op verschillende plekken uitgevoerde werken in oorlog en vrede, het vaderland vaak verlost had met bevolen hulp... Hieruit blijkt al dat Sybrant een raadsman was en veel voor de vrede in Friesland heeft betekend.

Olieverf portret Goffe Roorda in bezit van Fries Museum

²¹³ Bron: <https://www.dorpscanon.nl/lemma/sybrant-goffes-roorda-1465-1550>, bewerkt door Roland de Jong

²¹⁴ 12-9-1502:vermeld als Sibren Goffaz

²¹⁵ overleden 14 apr 1539, grafscrift Spannum: dochter van Here van Hottinga en Tjets Haringsdr van Harinxma.

Het is daarom ook niet vreemd dat hij in 1521 met Keimpo van Martena door de Staten van Friesland wordt uitgezonden naar de Rijksdag te Worms. Dit was een speciale Rijksdag die door Keizer Karel de V, de heerser over Friesland en het grootste deel van Europa, belegd was om bestuurszaken te bespreken. Karel de V wilde nog meer bereiken. Hij vond dat iedereen in zijn rijk katholiek moest zijn. De kerkhervormer Maarten Luther moest komen uitleggen wat hij wilde bereiken met zijn boeken en de stellingen, die hij op de deur had gespijkerd in Wittenberg. Maarten vertrouwde het niet maar Karel de V beloofde hem vrije aftocht.

Sybrant en Keimpo waren erbij toen Karel de V het Edict van Worms uitvaardigde, waarin Luther werd verbannen en vogelvrij werd verklaard. Gelukkig kreeg Maarten Luther hulp van een keurvorst en dook hij onder op zijn kasteel. Op dat kasteel heeft hij later de Bijbel vertaald in het Duits, zodat iedereen de Bijbel zelf kon lezen. Sybrant en Keimpo gingen redelijk tevreden terug naar Spannum. Niet al hun wensen waren vervuld, maar de geroofde eigendommen kwamen rond 1524 terug bij de oorspronkelijke eigenaren.

Sybrant leefde in Spannum met zijn vrouw en kinderen. De eerste was een dochter die de naam Ymck²¹⁶ kreeg naar Sybrant zijn moeder. Hierna kwam zoon Goffe, die de naam van zijn vader kreeg. Er kwam nog een broertje Here die naar de vader van Haringh werd vernoemd. Toen kwam zoontje Jurrien. Die werd later George genoemd. En als laatste kwam er nog een dochttertje Anne. Sybrant en Haringh hadden uiteindelijk vijf kinderen. Alle kinderen zijn getrouwd. Ymck trouwde met Bock Gratinga, die zij in lens had ontmoet bij zijn familie Bock Riencks Gratinga van Burmania. Zij woonden later op Roorda state in Hitzum. Goffe trouwde met Mechteld van Naerden en woonde met haar in Franeker. Goffe ligt in het koor van de Martinikerk begraven. Van hem bezit het Fries museum een mooi portret. Here trouwde met Rints Minnema, een weduwe met 10 kinderen. Anna Roorda trouwde met Pier Burmania en woonde in Wommels.

Sybrand en Haringh woonden lang met hun zoon George (Jurrien) op Duinterpén. Na het overlijden van Bock Gratinga en Ymck Roorda kwam hun zoon Here bij Sybrant wonen. Deze kleinzoon van Sybrant moest alleen wel zijn naam aanpassen en ging verder door het leven als Here Roorda.

George was getrouwd met Doedt Camminga. Ze woonden in Spannum op Duinterpén. George heeft het bedrijf van zijn vader overgenomen. In 1549 een jaar voor Sybrant zijn dood, schonk hij zijn zoon 950 goudguldens als "Vaderlycke effectie" als beloning voor zijn steun. Dit kwam George en Doedt goed van pas, omdat ze geld nodig hadden voor de reparatie van de state. Sybrant is heel oud geworden, 85 jaar. Hij had alles goed geregeld en vastgelegd in zijn testament (Tresoar). Hierin werd bepaald dat George en Doedt: het goet genoemd Doenterpen tot Spannum kregen. Zijn vrouw Haringh was in 1539 al overleden op 60 jarige leeftijd.

De laatste jaren van zijn leven werd Sybrant verzorgd in Klooster Anjum dat ligt tussen Berlikum en Ried. Sybrant overleed op 11 oktober 1550 in Leeuwarden. Hij is 85 jaar oud geworden. Ze hebben hem hierna begraven in Spannum²¹⁷.

²¹⁶ Ymck Sybrantsdr van Roorda, overleden 11 apr 1545 *, begraven Hitzum

²¹⁷ begraven Klooster Anjum, grafscript Spannum: zoon van Goffe Goffes van Roorda en Ymck Fredericksdr van Hommema.

Over de inquisitie

Wybrant Jansz. van Hartwerd

Een zekere Wybrant Jansz. van Hartwerd²¹⁸ in Friesland is de eerste, van wien wij hier te lande als Antitrinitariër²¹⁹ gewag gemaakt vinden. Als zeventienjarig jongeling was hij omstreeks 1518 naar den vreemde — het is niet bekend waarheen — getrokken, alwaar kettersche gevoelens bij hem ingang hadden gevonden en hij dientengevolge de moederkerk vaarwel had gezegd. In Friesland teruggekeerd, kwam hij met de bisschoppelijke inquisitie in aanraking en werd voor de kerkelijke vierschaar²²⁰ gebracht, waarbij in 1529, Marten van Naarden en Kempo van Martena, als gedelegeerden van het Hof van Friesland, tot geloofsonderzoekers waren aangesteld.

Het verhoor bracht zijn ketterij aan het licht, weshalve hij werd veroordeeld „om te pulver gebrandt te worden, omdat hij nyet en geloofde, dat Jesus warachtich Godt.ende mensche is, oick dat de heyllige evangelyen waraftich sijn”.

Op den 28sten Juni 1530 werd zijn vonnis te Leeuwarden voor het gebouw der Kanselarij voltrokken en stierf hij den vuurdood voor zijn geloof^{f221}.

De Hoop Scheffer, Geschiedenis der Kerkhervorming vóór 1631, II, bl. 487.

Wybrant verliet Friesland, toen hij ongeveer 17 jaar oud was en keerde in 1530 terug naar zijn geboorteland. Tijdens zijn verblijf buitenslands - waar is niet bekend - was hij in aanraking gekomen met vergaande ketterse denkbeelden. Uit zijn vonnis blijkt dat hij niet geloofde dat Christus waarlijk God en mens was en dat de evangeliën waarachtig waren, "myt meer ander ongeloeffs".

De ketterij van Wybrant is moeilijk te definiëren: hij was geen sacramentariër en ook geen anabaptist. Misschien is hij een vroege vertegenwoordiger van de antitrinitarische richting. Deze richting, die vooral in de 17e eeuw relatief veel aanhang onder de doopsgezinden vond, ontkende de godheid van Christus en benadrukte diens menselijkheid. De antitrinitariërs ontkenden echter niet de waarachtigheid van het evangelie. Wybrant komt met zijn denkbeelden in de buurt van het ongelooft, al is op grond van het summiere vonnis weinig over de exacte reikwijdte hiervan te zeggen. De term ongelooft werd in de 16e eeuw gebruikt voor degenen, die bepaalde fundamentele waarden van het chr. geloof, zoals de opstanding der doden en de Drieëenheid, betwijfelden. Wegens de gemelde delicten werd Wybrant te Leeuwarden verbrand. (1530 d. 28 juny is een Wybrant Jans soon van Hartwert wegens ongelove voor de Cancellerie tot pulver verbrandt.)

Voor zover bekend was dit de eerste executie wegens een religieus delict in Friesland²²².

²¹⁸ In het Fries Hartwert, dit dorp ligt ten noordwesten van Nijland en ten oosten van Bolsward

²¹⁹ Het antitrinitarisme (of neutraler niet-trinitarisme) verwijst naar monotheïstische geloofssystemen, voornamelijk binnen het christendom, die de doctrine van de drie-eenheid verwerpen of ontkennen. De doctrine van de drie-eenheid stelt dat God zich manifesteert in drie verschillende personen dan wel hypostasen (verschijningsvormen) - te weten de Vader, de Zoon en de Heilige Geest - die sameneeuwig, samengelijk en ondeelbaar verenigd zijn in één essentie of ousia.

²²⁰ Een vierschaar was een plaatselijk gerechtelijk tribunaal in de Lage landen tijdens de Middeleeuwen en het Ancien Regime.

²²¹ Reitsma, Honderd jaren uit de Kerkgeschiedenis van Friesland, bl. 33 v

²²² Onder het bewind van Karel de Vijfde lopen de protestanten in de Nederlanden groot gevaar. De koning laat ze vervolgen en hun boeken en pamfletten verbranden. In 1522 stelt hij de Spaanse inquisitie in: een rechtbank

Van Elisabeth²²³ die een bagijntje²²⁴ was

„'t Is nu een twaalfal jaren geleden, dat hier ter stede eender onzen gevat werd. 't Was Sikke Freerks (zie vonnis uit 1531). Omdat hij kleermaker was, werd hij gewoonlijk genoemd Sikke Snijder. Marten van Naerden en Kempo van Martena waren toen inquisiteurs. Zij hadden reeds lang op hem geloerd, maar konden hem niets bewijzen. Bovendien waren ze ook wel een weinig bang voor het volk uit zijn buurt, dat zeer met hem was ingenomen. Geen wonder, want Sikke was een onstraffelijk man. Hij vreesde den Heer en deed zijn naasten wel, alsof hij een man van vermogen was. Ik kan hem mij nog levendig voorstellen, 't Was een lange man, die altijd eenigszins voorover liep. Niet van ouderdom trouwens, want hij zal toen een 40 jaar geweest zijn. „Op denzelfden kleermakerswinkel was Hadewiks man ook werkzaam. Eigenlijk was deze tamboer bij het vendel piekeniers, dat hier inde stad lag, maar als hij „wacht noch tocht" had, verdiende hij er zoo wat bij.

„'t Was laat eens zien in 1532, dat 's avonds laat bij mij geklopt werd. Toen ik bij het raam kwam hoorde ik roepen : „Sikke Snijder is gevat!" Ik ging naar buiten, maar er was niemand te zien.

„Den volgenden morgen vernamen we spoedig, dat de nachtelijke bezoeker de waarheid had verteld. Sikke was 's avonds gevat. Tegelijk was er huiszoeking bij hem gedaan. Men vond bij hem een bijbel, uit de vertaling van Luther in onze taal overgebracht en verschillende geschriften van dezen hervormer. Zoo hield men Sikke voor een Lutheraan. Dat er doopsgezinden waren, wist de overheid toen nog niet, „Maar toen men Sikke aansprak over zijn medegaan met dien „scheurmaker", zei Sikke : „wat is mij Luther ! Neen, ik ben mijn eigen weg gegaan. Ik onderzocht zelf de Schrift." „In het verder verhoor kwam aan den dag, dat hij den kinderdoop als een instelling van menschen verwierp en voorstander was van dien van bejaarden. „Deze bekentenis verwekte groote opschudding. „Nog al meer scheuringen !" riepen ze. „Wellicht had men Sikke nog een weinig ontzien, maar nu werd hij zeer spoedig ter dood gebracht. Sedert dien tijd heeft men juist ons, doopsgezinden, streng vervolgd. De plakaten zijn bijna uitsluitend tegen ons gericht.

„Maar om terug te keeren tot Hadewiks man. Deze was, evenals Hadewik zelf, een man van bekrompen verstand, maar zeer aan Sikke gehecht. Hij was dan ook ontdaan, toen hij van diens gevangenneming hoorde.

van de katholieke kerk die kettters moet opsporen en bestraffen. Honderden mensen worden onthoofd, verdrongen of levend verbrand.

²²³ Elisabeth Dirks, overleden Leeuwarden 27 mei 1549.

Elisabeth, waarschijnlijk van gegoede familie, kreeg haar opvoeding in het klooster Tienge in Oost Friesland. Naar verluidt werd zij op twaalfjarige leeftijd zeer getroffen door de dood van een ketter op de brandstapel. Steeds meer ging zij als begijn twifelen aan de r.-k. sacramentsleer; zelfs bleef zij een jaar gevangen op verdenking van ketterij. Zij sloot zich aan bij de dopers te Leer, maar kwam later naar Leeuwarden, waar zij woonde ten huize van ene Hadewych.

Op 15 januari 1549 werd Elisabeth gearresteerd en vervolgens verhoord door een rechtbank, die haar als een belangrijke „leeraris" beschouwde. Tijdens het proces liet Elisabeth er geen twijfel over bestaan dat zij mis, kinderdoop, biecht en eed verwierp. Zij werd gepijnigd, doch zonder resultaat, waarna getracht werd haar door overreding haar ketterse leringen te doen verloochenen. Tenslotte herriep zij. Zij vond de dood door verdrinking.

²²⁴ (in ouderen vorm BEGIJN), v. (-en), lid van zekere soort van vrije kloosterlijke vergaderingen, ontstaan in de Zuidelijke Nederlanden omstreeks het midden der 13de eeuw; weduwe of ongehuwde vrouw, die zonder eene kloostergelofte af te leggen, met anderen gemeenschappelijk als geestelijke zuster leeft.

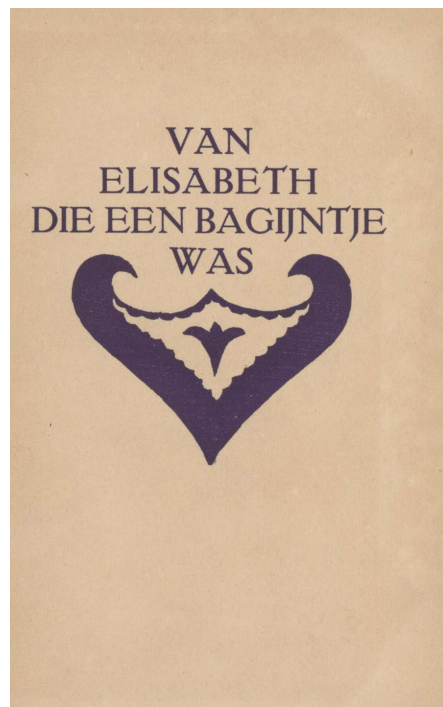
„En nu moet ik er straks bij zijn, wanneer Sikke onthoofd wordt, zei hij tot Hadewik.
„Hoezoo ? „Hoezoo ? Ons vendel zal straks toch het schavot moeten bewaken. Maar dat houd ik niet uit. Ik zal openlijk zeggen, wat ik van die terechtstelling denk.

„Ge zult uw mond wel houden. Woudt ge met Sikke het schavot beklimmen ? Als ge het niet aan kunt zien, drink u dan een roes, dat je 't niet voelt. „Op den morgen van de terechtstelling was hij werkelijk dronken. Maar die roes had een andere uitwerking, dan Hadewik gedacht had. Tot tranen geroerd, had de tamboer luide aan zijn verontwaardiging lucht gegeven. „Moesten de papen zulk een voortreffelijk man ter dood brengen ? 't Was beter, dat de priesters een voorbeeld aan hem namen.“ „Ik was zelf getuige geweest van het voorval en had bij mijn terugkeer reeds vernomen, dat het met onzen tamboer niet goed zou afloopen. Ik vreesde dat ze hem in het wachthuis gevangen zouden houden en ging nu naar zijn woning om te zien, hoe het daar gesteld was. Ik trof man en vrouw aan in erg opgewonden toestand.

„Jongen, je moet vluchten ! zonder verwijl! „Hij begreep dit zelf ook wel en poogde Hadewik over te halen, om met hem mee te gaan. Zij wees dit echter af: Ik kan de kinderen toch niet alleen laten ! „Ik bood aan, deze bij mij in huis te nemen en ze later bij hen te brengen, maar Hadewik sloeg ook dit aanbod af. Zij had blijkbaar geen plan, haar man te volgen. „Als je later in veiligheid bent, doe het mij dan weten, en ik zal je volgen.“

„Hij moest zich met die belofte tevreden stellen. Zoo ging hij heen. Hij heeft nooit meer iets van zich laten hooren.

Fragment uit het boek van Ds. Schuursma²²⁵ (doopsgezinde predikant te Zutphen) 1921

²²⁵ Roelof Schuursma (Meppel 1870- Den Haag 1960)

De Anjumer schoolmeester moest te pronk staan²²⁶, 1526

Wilhelmus Taeckes uit Anjum kreeg een zware straf en moest o.a. met een kaars in de hand voor een processie lopen in zijn woonplaats.

In de 16e eeuw werden door het Hof van Friesland onmenselijke straffen uitgesproken. Meer dan 400 doodvonnissen werden tussen 1516 en 1600 voltrokken. De meeste slachtoffers waren vooraf op een verschrikkelijke manier gepijnigd.

Zij die niet tot de ter dood veroordeelden behoorden kregen andere zware straffen toebedeeld, zoals het uitsteken van de ogen, afsnijden van de oren, het afhakken van lichaamsdelen enz. Te veel en te gruwelijk om op te noemen. Het is dan ook onmogelijk over alle personen uit Noordoost Friesland te schrijven, die in deze periode op het schavot of elders hun straf ondergingen.

Enkele uitzonderingen willen we echter maken, niet omdat het hier om bepaalde personen of bepaalde feiten zou gaan, maar om een indruk te geven voor welke misdaden en soms helemaal geen misdaden, iemand gemarteld of vermoord werd op last van de hoge heren.

Op 20 december 1525 stond Wilhelmus Taeckes uit Anjum terecht. Hij had iets gedaan dat tegenwoordig in Nederland gewoonlijk niet strafbaar is, tenzij te ver wordt gegaan en gesproken moet worden van godslastering of belediging van een volksgroep. Maar ook dan krijgt de verdachte een geldboete en geen gevangenisstraf.

In 1525 waren de wetten wel wat anders. Toen regeerde nog de "alleen zaligmakende Moederkerk" en werd tegen elke "ketterij" opgetreden met een felheid, waarvan we ons moeilijk een denkbeeld kunnen vormen. Iemand die twijfelde aan de kerk of deze bewust de rug had toegekeerd, was overgegaan tot de ketters- liep gevaar zijn leven te verliezen op de brandstapel. Iemand die spotte met de vele heiligen en heilige attributen van de kerk werd vaak tot een afschuwelijke straf veroordeeld.

Wilhelmus Taeckes schijnt de R.K. eredienst niet meer serieus genomen te hebben en zich spottend te hebben uitgelaten over de "Reyne joncvrou Maria en Moeder Godts".

Hieronder een gedeelte uit de Criminele Sententie:

"Reynner scoenlapper die brieven gedragen heeft aanden ouderman van Dockum Zytgen Humalda, inhoudende dat hy hun informeren soude vpte delicten van eenen schoelmeester woenende inden dorpe van Aennium in Dongerdeel westzyde, die welcke vande moeder goidts een hoer gemaect hadde. Daarvoor krijgt hij 10 st."

"Alsoe den Hove van Vrieslandt genoeg gebleken is ende soo wel by eygen confessie dat tegenwoirdige Wilhelmus Taeckes de Reyne Jonckfrouwe Maria ende moeder gods schandelycken geblasphemeert heeft twelck een saecke is die allen anderen ten exempel nyet en behoirt ongestraft te blyven. Tvoors hoff rypelicken daerop geleth hebbende van wegen Ko.Keij.Mai(esteit) ons aldergenedichsten heeren meer geneijcht tot barmherticheijt dan tot strengheijt van justitie, Condempneert (veroordeelt) hem dat hij bij den scherprichter mijt een mijter op zijn

hoofd hier voor den canselarijen upt schavot geleijt ende gebonden sall worden en daer blijven staende een tijt van eenre uren mijt een schrift op zijn borst ende op zijn Ruggē /Dese heeft geblasfemeert de Reyne Joncvrou Maria/ ende daer na sal hij mijt een ijsē door zijn tonghe gesteken werden. Ende voorts sal op sondagh naestcomen Int dorp Angium mijtten selven mijter en schriften en mijt eender wassen keersen In sijn handt voor den processien gaen ende daernaē voor onser lieve vrouwen de selve keerse offeren ende spreken eenen ave maria biddende om vergiffenisse en Int openbair wederroepen 't gene dat hij gesproken heeft en dat bij pene van vuyten lande gebannen te werden." Het Hof ontving na enige tijt bericht dat Wilhelmus aan de hem opgelegde verplichtingen had voldaan: "Her mathyas, pastoir te Agnium, Fox van Dockum grietman van Dongerdeel oostersyde ende Thyettye Hotye z syn substituyt hebben gecertificeert (bevestigd) by eenen brief by hen dryen ondertekent dat Wilhelmus zyn penitencie voldaan heeft 21 Dec". En verder: "meester Willem schoelmeester van Aenyum heeft vp tschavot gestaen vp zyn borst ende Ruggē hebbende hangende eenen brief daer Inne geschreven stond zyn misdaet ende wordde deur zyn tonge gesteecken moester Harmen meester vanden scerpen swaerde voor zyn Recht gegeven 7 stivers, sat gevangen vier weecken ten pryse van 3 st. sdaechs"²²⁷.

Arme Wilhelmus! Hij zal niet meer beleefd hebben dat in 1580 de bakens werden verzet en zijn overtuiging overwon. Toch is hij in protestantse ogen een der eerste martelaren voor "de Nije Lere" in Noordoostelijk Friesland geweest!

Noot: Over Willem Taeckes is in 1995 een jongensboek geschreven "Willem Taeckes uit Anjum", door Harke Iedema.

Het vonnis tegen Sikke Freerks (1531)²²⁸

Het vonnis tegen de kleermaker Sicke Freerks is het eerste bewijs van het optreden van de doperse beweging in Friesland. Het vonnis is onduidelijk over zijn 'ketterse' opvattingen, maar de veroordeling is daarentegen niet mis te verstaan.

Transcriptie:

Alzoe tegewoirdige Sicke Frericxzoon, gevanghen onder den hove van Vrieslandt, staende op zijn vrije voeten buyten pijnē ende banden van ijsere opentlyck bekendt heeft omtrent XIII daghen voer kersmisse lestleden toe Embden herdoopt (hierna doorgehaald: gedoopt) te zijne, seggende daertoe indyen hij nyet anders dan in zijne jonckheyt gedoopt oft oick nu onlancx als voirscreven is nyet herdoopt en waer, dat hij hem noch soude laeten herdoopen, myt meer ander erreuren in zijne confessie breederende hier van gheenen noode te verhaelen, die anderen ten exemple ongestraeft nyet en behoeren te blijven. Tvoirscreven hoff inden naemen ende van weghe Roemscher keyserlicker maiestaet, koninck van Germania, van Spaenguen, eertshertoge van Oesterrike, hartoge van Bourgoinguen, van Brabant, grave van Hollandt, Zeelandt, ende heere van Vrieslandt, condempneert den voirscreven Sicke Frericxzoon dat hij bij den scharprechter hier voer der cancelrijen mitten sweerde van levende lijve ter doot gebrocht sal wordden, tlichaem op een rat geseth ende thoofft op eene stake. Aldus gedaen ende uuytgesproken den XXen marcii anno XXXI per Stavele, Martena, Naerden, Rattallar, Nicolay, Nytshem, Hompinus. gecollationneert

²²⁷ Uit: Criminele Sententies Hof van Friesland, 20.12.1525, vermeld door R.S. Roorda en overgenomen door W. Tsj. Vleer in zijn 'Rare Kostgangers in Dokkum en omliggende gemeenten'.

²²⁸ Tresoar. Hof van Friesland inv.nr. 7488 (blz. 88/89).

Bewerking:

Sikke Freerks, gevangene in het Hof van Friesland, heeft, zonder dat hij geboeid was, in het openbaar bekend dat hij ongeveer 14 dagen voor kerstmis herdoopt is in Emden. Hij verklaart dat hij ondanks de doop in zijn jeugd, en het betwisten van zijn herdoop, zich toch zou laten herdopen. Bovendien heeft hij nog andere dwalingen bekend, waarvan het niet nodig is die hier te vermelden. Het Hof veroordeelt de eerder genoemde Sikke Freerks, om voor de kanselarij*, door de scherpreechter*, met het zwaard ter dood gebracht te worden. Het lichaam moet op een wiel gezet worden en het hoofd op een staak*. Besloten en uitgesproken op 20 maart 1531.

Sicke Freerks (Freerkes, Frericx), genoemd "Snijder" (hij was snijder of kleermaker van beroep), geboren in Leeuwarden, ongeveer 1500, overlijden Leeuwarden, 20 maart 1531.²²⁹

Sicke, van wiens leven weinig bekend is, liet zich 11 december 1530 te Emden herdopen en vestigde zich vervolgens (weer) te Leeuwarden. De Friese overheid die streng optrad tegen de anabaptisten²³⁰ arresteerde hem. Hij werd op 20 maart 1531 onthoofd en was hiermede de eerste martelaar van het anabaptisme in de Nederlanden. Voor Menno Simons was dit aanleiding om zich te bezinnen op de volwassenendoop, doch eerst na de Munsterse beroeringen sloot hij zich aan bij de doperse beweging."

"Sicke Freerksz stierf op het schavot te Leeuwarden als eerste doperse martelaar in de noordelijke Nederlanden. Zijn marteldood in maart 1531 bracht Menno Simons²³¹, toen nog vicaris in het Friese dorpje Pingjum, tot nadenken en tot onderzoek in de Bijbel, een boek dat hij voordien nauwelijks kende!"

Anneken Hendriks

Anneken Hendriks was een huisvrouw in Friesland, doperse sinds 1552. In oktober 1571 werd ze geïdentificeerd in Amsterdam en ter dood veroordeeld. De beul werd bevolen om haar mond te vullen met buskruit en haar, vastgebonden aan een ladder, op een bed van gloeiende kolen te gooien. (Ets van Jan Luyken)

²²⁹ Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme"; "Om de ware gemeente en de oude gronden: geschiedenis van de dopersen in de ..." van S. Zijlstra

²³⁰ Anabaptisme (herdopen) is een kerkelijke stroming daterend uit de tijd van de Reformatie. Zij verschilt van andere reformatorische bewegingen doordat zij stelt dat alleen gelovigen gedoopt mogen worden. Omdat destijds iedereen al als kind was gedoopt, betekende het voorbehouden van de doop aan volwassen gelovigen dat men opnieuw gedoopt moest worden. Daarom worden zij ook wel wederdopers genoemd. Zelf geven zij de voorkeur aan de aanduiding dopers.

²³¹ Menno Simons (ca.1496-1561), Nederlands reformator, leider van de Mennonieten

Crimineele sententiën²³² van het Hof van Friesland te Leeuwarden

28 juny 1530 is een Wybrant Jans soon van Hartwert wegens ongelove voor de Cancellerie tot pulver verbrandt.

16 maart 1535 is Andries Claas soon wegens herdoopery en het houden van conventicalen met wederdoopers met den sweerde geregt.

Op 10 april 1535 werden wegens herdopen onthoofd
Frans Reynderts zoon van Berdaard
Claas Dirks soon
Simon Sjoerds soon
Luitjen Dirks zoon
Thomas Jans (reeds eens gratie vergund)

12 april 1535 syn 31 vrouwen, die in Oldeclooster onder de wederdoopers gevonden sijn, in het water verdronken.

15 april 1535 sijn 3 manspersonen, Sipke Sets, wever van Pietersbierum, Jan Gerrolstma en Sybrant Sybrants wegens desleve misdaad met den sweerde gestraft.

15 april 1535 2 vrouwen Rinske Obbe dochter en Lysbeth Bouwes wegens alsvoren in het water verdronken.

19 april 1535 is een Lysbeth Dirks dogter wegens als voren verdronken

de 21 October 1536 is Sybout Obbe zoon wegens herdooperij onthoofd.

De 19 december 1537 is een Janneke Pieter Schroor wed. wegens herdopery in het water verdronken.

18 Mey 1538 is Uble Claas soon onthoofd te omdat syn kindt niet had laten doopen en 17 weken oud geworden zynde zonder doopen gestorven is, voorts guade gevoelens hadde van de sacramenten en heilige kerk.

1 juny 1538 is een Tjaart Tjerks soon wegens overtreding van bannissement, herdopery en guade gevoelens van het heylig sacrament aan een staek tot pulver gebrandt.

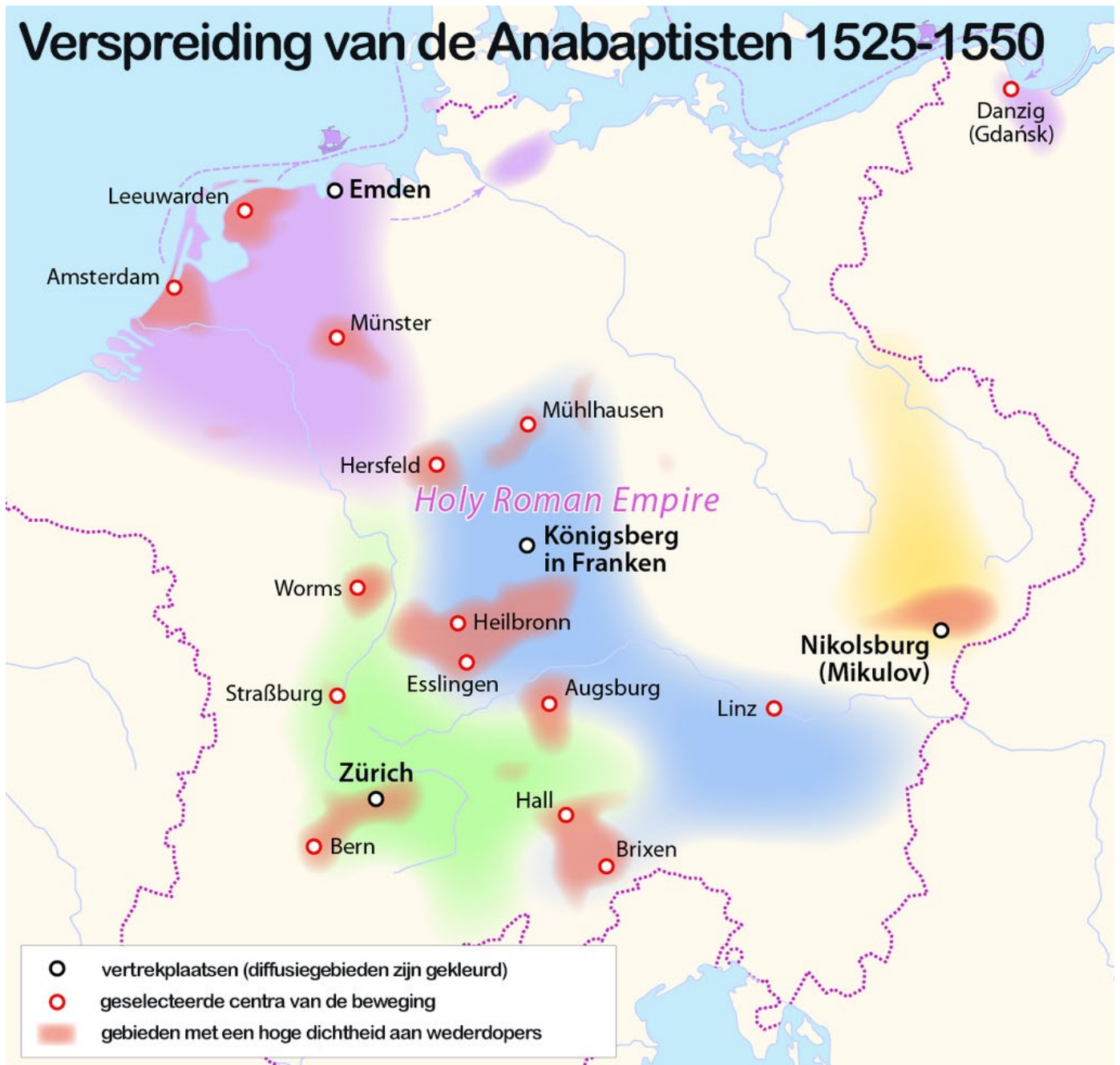
8 february 1539 sijn Jan Claas soon en Frans Claas soon wegens herdopery onthoofd.

11 february 1539 is Melis Jans soon wegens herdopery onthoofd.

11 february 1539 een Jan Hessels soon Kuiper van Dockum wegens herdopery onthoofd.

De 12 november 1539 is Dirk Roeloffs zoon van Zutphen wegens herdopery onthoofd. B. dog uit hoofde van syn verklaring is toegelaten dat hy als een Christen mensche op het gewyde begraven zal worden na het pronuntieren van de sententie egter by syne dwalingen gebleven synde, is hy op het rad geset geworden

²³² Met betrekking tot 'herdopery', uit Chronologische lijst van de merkwaardigste, meest crimineele sententiën van het Hof van Friesland te Leeuwarden, ter Canselarij uitgesproken van 1516-1800

Anabaptisme (Grieks *ανα* (opnieuw, dubbel) + *βαπτίζω* (dopen), dus "herdopen")^[1] is een kerkelijke stroming daterend uit de tijd van de Reformatie. Zij verschilt van andere reformatorische bewegingen doordat zij stelt dat alleen gelovigen gedoopt mogen worden. Omdat destijds iedereen al als kind was gedoopt, betekende het voorbehouden van de doop aan volwassen gelovigen dat men opnieuw gedoopt moest worden. Daarom worden zij ook wel wederdopers genoemd. Zelf geven zij de voorkeur aan de aanduiding dopers.

De termen anabaptisten en wederdopers worden met name gebruikt voor de revolutionaire fase van de doperse beweging. Deze had haar hoogtepunt rond 1534 met de anabaptistische opstand en het rijk van Jan van Leiden in Münster. Hierna kwam het grootste deel van de doperse beweging onder leiding van Menno Simons in rustiger

²³³ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Anabaptisme>

vaarwater. Tot zijn volgelingen, die internationaal als mennonieten worden aangeduid, behoren uiteenlopende groepen als de progressieve doopsgezinden in Nederland en de conservatieve amish.

Het anabaptisme beïnvloedde de dooppraktijk van het baptisme, de evangelische kerken en de pinkstergemeenten. De doperse opvatting dat de christelijke gemeenten onafhankelijk van de staat dienden te zijn liep vooruit op de moderne scheiding van kerk en staat.